

KOPAONIČKA ŠKOLA PRIRODNOG PRAVA
DVADESET ŠESTI SUSRET

ZAVRŠNI DOKUMENT

OPŠTE KONSTATACIJE • UVODNA REČ • PORUKE

KOPAONIK, 13–17. decembra 2013.

Izdavač: KOPAONIČKA ŠKOLA PRIRODNOG PRAVA
Beograd, Krunska 74, Tel. (011) 244-69-10
Fax (011) 244-30-24; E-mail: upj@EUnet.rs;
www.Kopaonikschool.org

Štampa: Futura, Petrovaradin

**OPŠTE
KONSTATACIJE**

Dvadeset šesti susret pravnika Kopaoničke škole prirodnog prava održan je na Kopaoniku, od 13. do 17. decembra 2013. godine, pod stalnim naslovom *Pravda i pravo*, a sa godišnjom temom *PRAVO I DOS-TOJANSTVO*.

Višednevni rad se odvijao u skladu sa usvojenim Heksagonom Kopaoničke škole prirodnog prava, kroz šest katedri:

- I Pravo na život**
- II Pravo na slobodu**
- III Pravo na imovinu**
- IV Pravo na intelektualnu tvorevinu**
- V Pravo na pravdu**
- VI Pravo na pravnu državu.**

U okviru katedri radile su sledeće sekcije:

Život; Zdravlje; Ekologija; Sport (I katedra).

Krivično-pravna i procesna zaštita ličnosti; Sloboda ličnosti – opšta sloboda i porodično-pravna sloboda ličnosti; Upravno-pravna zaštita slobode (II katedra).

Kodifikacije, svojina i druga stvarna prava, svojina i nasleđe, restitucija i privatizacija; Porezi i poreska politika; Ugovor i odgovornost za štetu;

Privredna društva; Međunarodni privredni ugovori, Arbitraža; Banke i bankarski poslovi; Radni odnosi (III katedra).

Industrijska svojina, Autorsko pravo (IV katedra).

Sud u koneksitetu pravde – sudska praksa, procedura, izvršenje; Međunarodni odnosi i pravda – međunarodno pravo – elementi inostranosti; Pravo Evropske unije (V katedra).

Pravna država – teorijska i praktična iskustva (VI katedra).

* * *

Za Dvadeset šesti susret Kopaoničke škole prirodnog prava, pod naslovom *Pravo i dostojanstvo* napisano je 210 referata od kojih je publikovano 206 referata, domaćih i inostranih autora. Svi referati su raspoređeni prema Heksagonu Kopaoničke škole u 6 katedri i 23 sekcije. Ukupno objavljeni referati obuhvataju četiri toma na 3.100 stranica štampanog teksta.

Dvadeset šestom susretu Škole prisustvovalo je, kao i ranijih godina, oko 2.000 učesnika – pravnik sa raznih univerziteta, akademija, naučnih institucija, sudova, advokature i drugih pravosudnih organizacija, upravnih organa i javnih službi, udruženja građana, nevladinih organizacija, privrednih preduzeća i privrednih asocijacija, bankarskih i osiguravajućih organizacija, kao i drugih društvenih institucija.

U radu Škole, pored domaćih učesnika, učestvovalo je oko 90 istaknutih pravnik, teoretičara i praktičara iz inostranstva i to kao autori objavljenih referata ili kao neposredni učesnici u radu pojedinih sekcija. Učesnici iz inostranstva bili su iz sledećih zemalja: Austrije, Belorusije, Nemačke, Francuske, Sjedinjenih Američkih Država, Brazila, Italije, Švajcarske, Kine, Izraela, Velike Britanije, Portugala, Rusije, Belgije, Poljske, Turske, Hrvatske, Slovenije, Makedonije, Republike Srpske, Bosne i Hercegovine, Crne Gore.

* * *

Svim učesnicima Skupa uručena je i Bibliografija svih objavljenih radova Škole (1987–2013) sa imenima autora i naslovima referata.

* * *

Uprava Kopaoničke škole primila je i ove godine veliki broj dopisa – pozdrava i čestitanja iz brojnih evropskih i vanevropskih zemalja od strane značajnih naučnih i državnih institucija, kao i istaknutih naučnika i stručnjaka iz svih oblasti prava. Jedan broj ovih dopisa je pročitana na plenarnim sednicama Dvadeset šestog susreta. Rad Škole je bio medijski praćen.

Rad se odvijao na plenarnim sednicama i na specijalizovanim radnim zasedanjima u okviru katedri prema Programu koji je sačinjen shodno koncepciji Heksagona Kopaoničke škole prirodnog prava.

U radnim telima i svim drugim oblicima aktivnosti vladala je naučno-stručna i kolegijalna atmosfera. U večernjim časovima održavani su umetnički programi.

Urednici, autori i drugi učesnici, a naročito inostrani, izrazili su opštu ocenu prema kojoj je Dvadeset šesti susret Škole tradicionalno u potpunosti ispunio očekivanja.

* * *

Kopaonička škola prirodnog prava i ovogodišnjim radom je nastavila afirmaciju ideje prirodnog prava, tj. univerzalnih ljudskih prava kojima je temelj stoletna filozofija Prava i Pravde, danas izražena u savremenim kodifikacijama ljudskih prava u okviru dokumenata OUN i drugih miroljubivih međunarodnih organizacija.

Škola je i ove godine ponovila konstataciju da između proklamovanih ljudskih prava i njihovih ostvarenja postoji veliki raskorak koji se može smanjiti ili u velikoj meri prevazići, samo atributima pravne države, demokratske kulture i tolerancije kao izraza duhovne slobode i kulture razuma. U tom pogledu postoje velike razlike u svetu i u različitim oblastima života u zavisnosti od stepena opšte kulture konkretne zajednice.

* * *

Na prvoj i završnoj plenarnoj sednici, Kopaoničkoj školi prirodnog prava upućene su reči naučne časti, priznanja i vere u ukupnost njene misije

koju ona ima u savremenom pravničkom svetu, i to od strane brojnih učesnika – inostranih i domaćih autoriteta prava i pravne nauke.

* * *

Na prvoj plenarnoj sednici Kopaoničke škole, posle pozdravnih reči domaćih i inostranih učesnika, osnivač Kopaoničke škole prirodnog prava akademik prof. dr Slobodan Perović održao je usmenu Uvodnu reč sa temom *Prirodno pravo i dostojanstvo*. Na završnoj plenarnoj sednici 16. decembra 2013. godine, donesena je odluka da ova Uvodna reč predstavlja sastavni deo Završnog dokumenta Dvadeset šestog susreta Kopaoničke škole prirodnog prava i da se kao takva javno objavi.

* * *

Nastavljajući tradiciju Kopaoničke škole prirodnog prava da se na sintetizovan način najširoj javnosti prezentiraju rezultati rada katedri i njihovih sekcija, na Završnoj plenarnoj sednici svi urednici su saopštili osnovne konstatacije, predloge i sugestije u formi poruka, koje su prihvaćene i koje se, kao sastavni deo Završnog dokumenta, radi obaveštavanja najšire javnosti, objavljuju u celini.

One ne mogu sveobuhvatno da izraze bogatstvo mnogih ideja, predloga i mišljenja koja su sadržana u referatima i diskusijama. Zato se, radi bar delimičnog prikaza pitanja koja su tretirana, u prilogu Završnog dokumenta, objavljuje i pregled svih tema koje su u referatima obrađene. Celina toga teksta objavljena je u časopisu "Pravni život", četiri toma, br. 9 do 12 iz 2013. godine, na 3.100 stranica. Pored toga, isti tekst objavljen je i u elektronskoj verziji.

Ceo rad Dvadeset šestog susreta Kopaoničke škole prirodnog prava zabeležen je audiotehnikom, tako da se, pored objavljenih referata u časopisu "Pravni život", stavlja na uvid i kompletna diskusija koja se vodila na plenarnim i katedarskim sastancima. Audiotehnički zapisi se nalaze u biblioteci Škole i dostupni su javnosti.

Dr VLADO KAMBOVSKI
predsednik Akademije nauka i umetnosti Makedonije

Poštovano Predsedništvo,
Uvaženi akademiče Peroviću,
Dame i gospodo, kolegice i kolege

Dozvolite mi da istaknem ogromno zadovoljstvo što je jedna ovakva značajna tema došla na dnevni red ove Škole koja je postala svetionik na Balkanu i u širim prostorima prirodnog prava i ljudskog dostojanstva.

Svi znamo da je nova ideologija prava i novi, zapravo, civilizacijski korak u razvoju savremenog društva, učinjen donošenjem Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima iz 1948. godine, koja sadrži poznatu formulaciju da se sva ljudska bića rađaju slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima. Ona podvaja dostojanstvo i prava dopuštajući interpretaciju, razliku između njih koja se naslanja na sledećoj tezi: dostojanstvo je urođena vrednost čoveka, a pravni status proizlazi iz te vrednosti. I klasično shvatanje ius naturalizma o ljudskom dostojanstvu, kao izvoru ljudskih prava, polazi od apsolutnih ideja o ljudskoj slobodi i razumu i moralnoj autonomiji.

Čovek je jedino živo biće koje je obdareno tim sposobnostima, stavljenih pod kontrolu ljudskog razuma. Ta antropološka odlika ljudske ličnosti izražava prirodnu jednakost ljudi koja se stiče samim rađanjem. Na takvoj predstavi o čoveku su utemeljeni danas svi međunarodni dokumenti o ljudskim pravima. I naravno, ustavi svih savremenih država.

Ali, već tu postoji jedna značajna razlika. Ako uzmemo nemački Ustav koji je direktno aplicirao ovu formulu, pa je rekao: ljudsko dostojanstvo je neprikosnovenost; svi organi državne vlasti imaju obavezu da ih poštuju i štite. Radi toga, nemački narod priznaje ljudskom biću nepovrediva i neotuđiva prava kao osnov svake humane zajednice mira i pravde u svetu.

U našim uslovima redak je izuzetak Ustav Srbije koji posebno ističe neprikosnovenost ljudskog dostojanstva, ali ne predviđa posebnu dužnost

organa vlasti da ga poštuju i zaštićuju, niti da ljudska prava proizlaze iz ljudskog dostojanstva. Dok drugi ustavi, kao što je Ustav Crne Gore i Makedonije, jamče dostojanstvo i sigurnost čoveka, ali se ono odnosi ne na relaciju dostojanstva i ljudskih prava, već na poštovanju dostojanstva u smislu nepovredivosti fizičkog i psihičkog integriteta čoveka, njegove privatnosti i ličnih prava.

Ako napustimo područje ovog normativnog, za sada, iluzionizma i pređemo na realno stanje naših društava, pa u njemu pokušamo da nađemo odraz te idealizovane slike o čoveku i njegovom dostojanstvu, sa velikom gorčinom, bar mi pravnici, moramo da konstatujemo da je ona gotovo neprepoznatljiva.

Drugim rečima, realno stanje je daleko od zahteva za izgradnju društva na temeljima ljudske slobode i dostojanstva. Gde vidimo pravne institucije, odnose, ljude koji žive u dostojanstvu kao najviše vrednosti društva? Nema ih. Na stotine hiljada nezaposlenih koji su izbačeni na ulice nezakonitim potezima privatizacije. Na hiljade radnika u privatnim preduzećima koji rade u uslovima nepoštovanja osnovnih prava iz radnog odnosa.

Kod mladih koji završavaju najviše škole i stiču najviša znanja, bez životnih nada, tako da moraju da traže bilo koji posao. U čemu se sastoji njihova sloboda, koji je domašaj njihovog racionalnog izbora i samoodređenja, na kom je nivou srozana njihova autonomija. U celom tom začaranom krugu izgubljena je adresa na koju pojedinac može da zakuca sa punim legitimitetom zahteva za povratak pogaženog dostojanstva. Tražili smo društvo zasnovano na istini i na ljudskom dostojanstvu, a dobili smo samo pravnu državu.

Svest o negativnim posledicama prevladavanja utilitaristički i pragmatistički koncept prava koja zapostavlja apsolutne ideje i vrednosti prava i njegovih ciljeva, zamaskiranih često iza velikih formulacija, čak i interesi demokratskog društva, itd., dovodi danas do nove potrage za izgubljenim dostojanstvom. Ona se pokreće, pre svega, u senci rasprava o mogućnosti izgradnje pravednog društva u uslovima sve većih socijalnih razlika kroz zahtev za zajednički život, mora da bude zasnovan na minimalnom uslovu poštovanja dostojanstva svih građana.

Rasprava o pravnim postulatima uvažavanja ljudskog dostojanstva, u tom smislu, je usmerena na traženje odgovora na sledeća pitanja: da li je

ljudsko dostojanstvo prepoznatljivi samostalni objekat pravne zaštite? – da li ta zaštita treba da obuhvati i na koji način dostojanstvo konkretnog pojedinca? – koja pravna sredstva stoje na raspolaganju pojedincu u zaštiti njegovog dostojanstva kao izvora i slobode i prava koja nisu izričito proklamovane i zaštićene pravom, kao što je npr., zahtev za viši kvalitet, ljudski kvalitet života?

Debata o ovim pitanjima nije do danas izbacila neki jasan pravno-filozofski koncept pomena ljudskog dostojanstva, ali je važno da vrši sve snažniji pritisak na reviziju o krajnje pozitivističke i utilitarističke orijentacije prava i da se pojavljuje kao sve glasnija opozicija rešenja koja nisu u skladu sa zahtevom za poštovanje jedinstvene prirode čoveka i njegove ličnosti.

To je poenta sa kojom ja izlazim pred vas, podržavajući ideju za održavanje ovog Skupa, sa svim zaključcima i naročito da je to jedan izraz opozicije prema utilitarističkim koncepcijama koje prevladavaju u našim pravnim sistemima. Zahvaljujem.

Dr THOMAS MEYER

*direktor Sektora Otvorenog regionalnog fonda nemačke zadužbine GIZ,
Kancelarija za pravnu reformu Jugoistočne Evrope*

U svojstvu predstavnika Nemačke organizacije GIZ, Kancelarije za pravnu reformu Jugoistočne Evrope, prenosim vam tople pozdrave.

Nije slučajnost da prva rečenica nemačkog Ustava predviđa da je dostojanstvo ljudskog bića neprikosnovenno. Takva ustavna odredba razumljiva je u evropskim okolnostima, jer imamo zajedničke vrednosti. Možemo i šire reći da je ljudsko dostojanstvo jedan od suštinskih elemenata koji je prihvaćen širom sveta.

I stoga, Kopaonička škola prirodnog prava opet se dotiče teme koja nije samo od suštinskog značaja za razvoj Jugoistočne Evrope, već i za svet. Imam zadovoljstvo da sam ovde po dvanaesti put i obećavam vam da ću i dalje nastaviti to da činim u narednim godinama, sve dok budem mogao da hodam.

Najlepše vam se zahvaljujem u ime nemačke Vlade i u svoje lično ime.

*Dr RODOLFO SACCO,
profesor emeritus Pravnog fakulteta u Torinu,
član Akademije nauka Italije*

*Poštovani Predsedniče profesore Peroviću,
Poštovane kolege*

Veoma sam srećan što sam ovde kao i svake godine. Imam čast da vam prenesem dobre želje određenih italijanskih institucija: Univerzitet u Torinu, koji me je zadužio da dođem i da ga predstavim na Kopaoničkoj školi prirodnog prava; moja Akademija, odakle donosim pozdrave, a posebno Italijansko udruženje za istraživanje u oblasti komparativnog prava, čiji sam takođe član.

Najlepše vam hvala.

*Dr XAVIER BLANC-JOUVAN
profesor Emeritus Univerziteta Paris I, Panthèon, Sorbona*

*Uvaženi gospodine Predsedavajući,
Drage kolege, dragi prijatelji*

Još jednom mi je veliko zadovoljstvo što učestvujem u Dvadeset šestoj Kopaoničkoj školi prirodnog prava. Razlog za to je vrlo jednostavan. Ja ne znam da li na svetu postoji jedno mesto gde imam toliko mnogo prijatelja kao što imam ovde, jer već deset godina redovno dolazim na ove susrete.

Ne postoji mesto na svetu gde mogu da vidim toliko mnogo pravnika svih uzrasta, različitog porekla i različitih profila, koji zajedno rade, zainteresovani su za rad i budućnost prava jer su duboko vezani za moralne vrednosti koje stoje iza ovih zakona i ovoga prava. Te moralne vrednosti proističu iz onoga što nazivamo prirodnim pravom. One se nalaze u samoj srži, samoj osnovi naše civilizacije. Znamo da su danas ove vrednosti ugrožene, da su u opasnosti i stoga se moramo boriti da očuvamo te vrednosti i da ih prenesemo na decu naše dece. Ovo je bitka za vrednosti a ne za ekonomsko bogatstvo.

Znamo da je svet danas pogođen krizom a ta kriza nije toliko ekonomske prirode, koliko je moralne prirode. I u toj borbi za te vrednosti vi igrate važnu ulogu. Mislim da je veoma važno da imamo osećaj da nismo

sami u našoj porodici vrednosti i da vi dajete jedan izvanredan primer. Svi vi koji ste prisutni ovde, jer vi zajedno radite na izgradnji novog sveta, mirnijeg, demokratičnijeg, civilizovanijeg sveta, od onog sveta koji sam poznao tokom svog života. I stoga mi je drago što sam danas među vama i što učestvujem u ovoj borbi a sutra će mi biti drago što ću moći da kažem da sam bio na Kopaoniku.

Još jednom najlepše se zahvaljujem svima vama, kao i onima koji su omogućili naše prisustvo ovde, odnosno zahvaljujem se organizatorima ovih Susreta – profesoru Peroviću i profesoru Orliću, ali siguran sam da oni imaju mnogo saradnika koji im pomažu da obezbede da ovaj susret bude uspešan. Hvala.

*IRENA MOJOVIĆ,
potpredsednica Udruženja pravnika Republike Srpske*

*Poštovani akademične profesore Peroviću,
Poštovani profesore Orliću,
Poštovano Predsedništvo,
Drage kolege i koleginice*

Imam zadatak da vas pozdravim u ime akademika Rajka Kuzmanovića, predsednika Udruženja pravnika i predsednika Akademije nauka i umjetnosti Republike Srpske, i da u ime Udruženja pravnika Republike Srpske, kao i Notarske komore Republike Srpske, čiji sam predsednik, zaželim svima sretan ovaj Dvadeset šesti susret pravnika na Kopaoniku.

Opet smo se sastali radi održavanja vatre pravničkog duha na ovoj uzvišenoj tački planete, u ovom mikrokosmosu, svjesni da je takvih mjesta sve manje i da se postavljaju sve niže.

Svakim dolaskom na Kopaonik i povratkom sa Kopaonika, učini nam se da smo učešćem na ovom skupu napravili dobar posao za svoju pravničku savjest i pravničko dostojanstvo. Godinama u ovom hramu obnavljamo staru vjeru u istinu i pravdu. Ne možemo da prihvatimo vjeru u čudo bombardovanja i magiju tržišta. Kopaonička škola godinama nastoji održati ideju pravde i u takvoj stvarnosti.

Ova Škola harmonizuje naše djelovanje kao njenih pripadnika na prostorima na kojima živimo, bez obzira na udaljenost mjesta na koja se vraća-

mo. Mi smo zajedničkim govorima, člancima, razgovorima, stvorili plamen koji se ne gasi i koji možemo raznositi u naše gradove.

Mi znamo da se ovi naši veliki skupovi nedovoljno prikazuju u medijima. Tako shvatamo da je stepen društvene neposlušnosti veći nego što se može saznati iz medija.

Ova Škola nas ohrabruje i u poplavi medijskih besmislica koje brišu istoriju države, prava i naroda sa njihovom kulturom, umjetnošću i naukom. Snaga Kopaonika nas ohrabruje. Tako se osjećamo manje bespomoćni u odnosu na snagu novostvorenih malih i velikih bogatstava koja postaju samoodrživa i nezavisna od ekonomskih principa i pravnih sistema.

Mi znamo da su naši sistemski zakoni bili spomenici koje sada ponovo pravimo od različitih materijala. Nova pravna rešenja u novim propisima trebalo bi da omoguće sigurnost i napredak na pravnom, ekonomskom i opštedruštvenom području.

Grčki mislioci su pisali da li je lijepo pokoravati se zakonima svoje zemlje. Mi svi već znamo odgovor na pitanje – da li su to uvijek zakoni naših država ili su to zakoni s kojima se svijetom vlada.

Jedan pripadnik međunarodnih snaga u Banjaluci je izjavio: pa valjda ste svjesni da se u svijetu već odavno ne vlada oružjem nego zakonima. Sad se smijemo zakonodavcu grčkih Turijaca koji je propisao da ko god bude želio da ukine neki stari zakon ili dovede novi, da mora da stane pred narod sa konopcem oko vrata da bi ako svako od prisutnih ne odobri novinu, njega smjesta zadavili.

Državno uređenje kao građevina načinjena od raznih dijelova tako povezanih da je nemoguće jedan pomjeriti da se cjelina ne poremeti. Zarđali mač pravde u rimskom Marseju koji se čuvao od osnivanja grada, imao je značaj stalnosti zakona.

Pravnici su učesnici u kreiranju života u svojoj zajednici. Montenj je 1580. godine napisao da je znak velikog samoljublja i uobraženosti cijeniti svoja mišljenja do te mjere da se radi njihovog prihvatanja mora poremetiti mir jednog naroda, kao i unijeti promjene samo radi promjena, u tako ozbiljne stvari i to u svoju sopstvenu zemlju.

Dozvolite da citiram profesora sa Bostonskog univerziteta Hauarda Zinna koji je u jednom eseju napisao: Riječ “optimizam” čini da se osjećam

malo nelagodno, jer nosi jedan veseo, gotovo prijatan ton u sivilo našeg vremena, ali ipak je koristim ne zato što sam uvjeren da će svijet postati bolji, već zato što sam siguran da samo takva vrsta uvjerenja može spriječiti ljude da predaju partiju prije nego što odigraju sve moguće kombinacije.

Ako bismo bili optimisti vjerovali bismo u realnost Platonovih riječi da kad bi se svi ljudi takmičili u plemenitim zadacima i kad bi svako ulagao sve svoje snage u izvršavanju onog što je najbolje, zajednica bi imala sve što joj treba, a svaki pojedinac bi imao najveće dobro, jer je vrlina najveće dobro.

Zato mi pravnici u ovim nejasnim vremenima imamo izlaz – biti pošten svaki u svom poslu bez obzira na trenutni uspjeh. To će barem spasiti naše duše i održati dostojanstvo poziva i ličnosti.

Želim da i ove godine svi zajedno svojim učešćem, svojim referatima, prijateljskim razgovorima, druženjem, doprinesemo trajanju uzvišenih ciljeva Kopaoničke škole prirodnog prava.

*Akademik VITOMIR POPOVIĆ,
dekan Pravnog fakulteta Univerziteta u Banjaluci*

*Uvaženi gospodine Predsedniče akademiče Peroviću,
Uvaženi Predsedavajući, profesore Orliču,
Mnogopoštovano Predsedništvo,
Koleginice i kolege,
Dragi prijatelji*

Dozvolite mi da u ime Pravnog fakulteta Univerziteta u Banjaluci, u ime njegovih nastavnika, saradnika, studenata i svih zaposlenih, kao i u svoje lično ime, najiskrenije pozdravim i poželim mnogo sreće i uspjeha u održavanju 26-ih susreta Kopaoničke škole prirodnog prava.

Istovremeno koristim priliku da vam svima poželim da se i naredne 2014. godine, u ovom i još širem sastavu ponovo okupimo na Dvadeset sedmom susretu Kopaoničke škole prirodnog prava, kao i da vam poželim mnogo sreće i uspjeha u predstojećim Novogodišnjim i Božićnim praznicima.

Dr ZORAN RAŠOVIĆ
profesor Pravnog fakulteta u Podgorici,
član Crnogorske akademije nauka i umjetnosti

Poštovani profesore Peroviću,
Poštovani profesore Orliču,
Poštovano radno Predsedništvo,
Koleginice i kolege,
Dragi prijatelji

U Dvadeset šest godina Kopaonička škola je preduzimala prilične mjere da umnoži poduzeće u svim glavnim izvorima njenim od života do prostranog kruga imovinskih poslova i prilika. Dvadeset šest godina naše Škole poklapa se sa dva velika jubileja: 200 godina rođenja Njegoša i 125 godina od donošenja Opšteg imovinskog zakonika za Knjaževinu Crnu Goru. U djelima Njegoša i Bogišića osjećamo veličinu pjesničkog i pravničkog zanosa i dubinu njihove misli. Djelo dva velikana večno mami ljude kao san nejasne niti horizonta u neznana prostranstva. Ova djela ostaju pohranjena u božanskom ljetopisu i beskonačnoj vječnosti.

Svih ovih godina naša Škola je pored svih obzira na nauku, praksu i na zakonodavne radnje razvijenih država, glavnu pažnju obraćala na pravdu i pravicu, na običaje i na žive potrebe ljudi koji se tako svestrano tiču i najzapletenijih žica narodnog života. U našoj višegodišnjoj radnji obraćali smo osobitu pažnju pravosudnoj struci. Temeljnim razmatranjem raznovrsnih tema od strane domaćoj i inostranoj struci vještih ljudi i sa teorijске i sa praktične strane, Škola je ostajala vjerna izvorima, načelima i bitnim svojstvima zbog kojih je osnovana.

Ove godine je poseban izazov za našu Školu. Argument o pravu i dostojanstvu je sasvim ubjedljiv. Prirodna prava imaju odlučujući uticaj na sav sistem rada Kopaoničke škole. Odnos prava i dostojanstva su pitanja za koja će dobro biti da se uzmu u pretres. Istina, radi se o teškom poduhvatu, to je napola otvoreni prozor. Borba za dostojanstvo je život, dugi niz poduhvata i klonuća, uspjeha, preloma, zala, žrtava ali i uzaludnih kompromisa. Ta borba nam izgleda kao neprelazna planina koja se ipak mora preći da bi život bio čistiji. To je još jedan pravni opus Kopaoničke škole prirodnog prava. Ovi njeni napori su akti i radnje nade. To je borba za dostojanstvo svih

ljudi, dostojanstvo za svakog čovjeka, kakav god po svojoj moći i položaju bio. Ni razlika vjere ne smije donositi nikakve razlike. Ni tjelesne ni duševne razlike među ljudima ne smiju krnjiti jednakost. Zakon bi za svakog trebao biti zakon. Iz njega treba da se razvije pravda. On treba da bude moćna zaštita za dostojanstvo čovjeka koje je u opasnosti da postrada. Zato u primjeni zakonskih pravila ne treba gledati ni ko je ko, ni ko se kako zove, ni kog je roda i plemena, ni koji položaj zauzima, ni kojim se krstom krsti ili se ne krsti. Poštovanje dostojanstva djeteta jer su sve divote u njemu, u njegovoj duši; poštovanje dostojanstva žene, tom najljepšem savršenom biću u središtu naših osjećanja; poštovanje dostojanstva majke, roditelja, porodice; dostojanstvo za živog i umrlog čovjeka; poštovanje pretpostavke nevinosti jer samo pravosnažna sudska odluka konstituiše krivicu određenog lica za određeno krivično djelo; dostojanstvo za dužnika, naročito pri izvršenju na njegovoj imovini protivno prinudnim propisima i pravilima javnog morala, protivno poštenju; dostojanstvo za zaposlene; dostojanstvo profesiji da bi lakše živjeli u njoj, ali da i ona živi u nama, kako bi bili odgovorniji za svoja djela i za sve njihove posljedice.

Poštovani prijatelji, dostojanstvo daje životu dovoljno vazduha da diše. Borba za dostojanstvo čovjeka je borba sa nečistoćom, fizičkom i moralnom, svojom i tuđom, borba sa nečistom mišlju koja često potiče iz zamućenih izvora. To je borba sa ćudima otrovanim. Što gajimo zmiju u nje drima, pitao se crnogorski vladika i vladar i pjesnik – zar čaša žuči ne ište čašu meda. To je dužnost ljudska najsvetija.

Vjerujem da će Kopaonička škola i ove godine zaviriti u mnoga neznana prostranstva života prava i najvećih ljudskih vrijednosti, kakvo je dostojanstvo. Ne sumnjam da će i ove godine Kopaonička škola prirodnog prava po tome pravo zborit. Hvala.

*Dr GIAN ANTONIO BENACCHIO,
profesor Pravnog fakulteta u Trentu, Italija*

Poštovani prijatelji

Pre svega želim da zahvalim profesoru Peroviću i profesoru Orliću što su me pozvali da ponovo sudelujem na ovom važnom skupu. Dolazim na Kopaonik već desetak godina, i svaki put mi je velika čast. Želim da vam

prenesem pozdrave Pravnog fakulteta u Trentu gde ja predajem. Postoje mnogi razlozi zbog kojih ja volim biti ovde.

Pre svega, moram istaknuti da u mom istraživačkom radu sam uvek imao veliku pažnju za vašu istoriju, najposle pravnu istoriju, kao i da sam proučavao vaše pravo čiji razvoj i danas pratim. Ja sudelujem u radu Međunarodne komisije koja daje svoje mišljenje novog Građanskog zakonika koji je trenutno u izradi u Srbiji a koji je upravo ušao u završnu fazu. Stoga nisam mogao propustiti ovaj susret.

Na kraju, ovde sam jer sam dosta zainteresovan za ovogodišnju temu. Drago mi je da ste izabrali ovu temu *Dostojanstvo* koja često biva zanemarena. S obzirom na to da smo svi mi naučeni da pridajemo vrednost i veću važnost ekonomskim aspektima, trgovačkim razmjerama i eventualno slobodama utemeljenim prava, naprotiv, nisam nikada čuo da se govori o dostojanstvu. Dostojanstvo bi uvek trebalo biti u središtu pažnje svakog pravniika, svakog sudije, svakog odvjetnika. Ne retko se zaboravlja koliko je važno poštovati dostojanstvo čoveka, njegove osećaje, njegove društvene odnose, njegove porodične odnose, itd.

Prošle godine tema je bila *Pravo i moral*. Verujem da ovogodišnja tema predstavlja dobar nastavak budući da je moral širok, veliki pojam, koji sadrži čitav niz specifičnih i bitnih pitanja kao dostojanstvo, koja bi zasigurno zatražila veću pažnju pravne nauke.

Još jednom hvala i uspešan rad svima.

NIKOLA AVRAM
*generalni direktor MK Group,
Mountain Resort, Kopaonik*

Poštovane dame i gospodo

Zahvaljujem se što ste u ovom velikom broju opet s nama i posebno se zahvaljujem Kopaoničkoj školi prirodnog prava što je već 26 godina jedan od glavnih faktora za turizam na Kopaoniku. Želim vam uspešan rad i dobru zabavu.

UVODNA REČ

SLOBODAN PEROVIĆ

PRIRODNO PRAVO I DOSTOJANSTVO

Poštovani dostojanstvenici Škole Universitas iuris naturalis Kopaonici,

*Vi, koji na ovom dostojanstvenom vrhu prirode ispisujete 26 godinu
i zakonskog i nadzakonskog prava*

*Onog prava koje je kao uzor pozitivnom pravu nadživelo sve vekove
i evo ga i danas sa nama i u nama*

*U tom vremenskom prostranstvu naša Kopaonička porodica
samo je jedna "slamka među vihorove",
ali slamka koja misli i gradi svoj identitet*

*Uvaženi prijatelji koji dolazite sa različitih meridijana ovoga sveta,
budite sigurni da uživate naša bratska osećanja,
profesionalno srodstvo i dužno poštovanje*

Dame i Gospodo

Univerzitet pravde

Dozvolite mi, da vam sa osećanjem vere u demokratsku jednakost, slobodu i dostojanstvo kao skup ljudskih vrlina, uputim reči radosnice, što smo i ove Dvadeset šeste godine okupljeni u ovoj matici znanja i savesti, u ovom Univerzitetu pravde.

Uvodna reč prof. dr Slobodana Perovića, osnivača Kopaoničke škole prirodnog prava, na otvaranju plenarne sednice Dvadeset šestog susreta Kopaoničke škole prirodnog prava koja je održana 13. decembra 2013. godine, sa opštom temom *Pravo i dostojanstvo*. Tekst ove usmene reči zabeležen je stenogramom i audiotehnikom, tako da se ona ovde objavljuje onako kako je bila usmeno izgovorena.

Redakcija je zamolila Autora, preglednosti radi, da označi podnaslove u tekstu, najući se da time nije narušen kontinuitet izlaganja. Pri tome, Autor je, pored jezičke redakcije, odredio i naslov teksta, na čemu mu Redakcija zahvaljuje.

Dimenzija ljudskosti

Dosadašnji rezultati Škole u pogledu naučnog doprinosa i snažne publicističke aktivnosti, stoje kao jamstvo da će nam i ova godina doneti još jednu dimenziju ljudskosti i na taj način obogatiti naš Heksagon prirodnih prava koji obuhvata pravo na život, pravo na slobodu, pravo na imovinu, pravo na intelektualnu tvorevinu, pravo na pravdu i pravo na pravnu državu. Ta dimenzija imenuje se jednom reči: *dostojanstvo*.

Na taj način činimo jedan krug u dualitetu prirodnog i pozitivnog prava u pogledu opštih tema koje su poslednjih godina predsedavale našim decembarskim danima. Podsetimo se, to su: pravo i sloboda, pravo i vreme, pravo i prostor, pravo i odgovornost, pravo i moral, i evo nas ove godine sa dostojanstvom koje u izvesnom smislu povezuje glavnu misao svih dosadašnjih opštih tema.

Tri reči

Dakle, posle ovih nekoliko uvodnih napomena, da otpočnemo sa ovogodišnjim predsedavajućim rečima:

Prva reč: sva ljudska bića rađaju se slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima (prepoznajete prvu odredbu Univerzalne deklaracije o pravima čoveka iz 1948. godine).

Druga, a može biti i prva reč: čovek je rođen slobodan, a svuda je u okovima (prepoznajete Žan Žak Ruso).

Treća, a može biti i prva: čovek je mera svih stvari (prepoznajete, Protagora).

Dodajemo: a prirodno pravo je mera svih prava.

Sa ovim rečima, otvaram 26. plenarno zasedanje Kopaoničke škole prirodnog prava.

Redosled izlaganja

Da bi već na početku znali kojim pravcima ćemo se kretati, evo kratkog redosleda izlaganja koje će obuhvatiti tri veće celine: najpre, opšta pitanja o dostojanstvu, njegovoj primeni i neprimeni; determinante koje određuju sudbinu dostojanstva u određenom društvenom sistemu; istorijski razvoj filozofskog i pravno-normativnog aspekta. Drugi deo je posve-

ćen međunarodnim konvencijama, a treći deo je posvećen definisanju ustanove dostojanstva i činionicima koji određuju njegovu proklamaciju, zaštitu i ostvarenje.

Skup ljudskih vrlina

Dostojanstvo kao apsolutna svrha ljudskosti, pretpostavka je svake racionalne slobode i jednakosti ljudi bez obzira na njihove razlike po rođenju ili bilo kom legitimnom ubeđenju.

Dostojanstvo podrazumeva sveopštu tolerantnost kao izraz najvišeg stepena individualnog i opšteg razuma ugrađenog u moralnu, pravnu, ekonomsku, socijalnu i svaku drugu konstituciju organizovane društvenosti.

Dostojanstvo iznad svega donosi kulturu mira kao osnovnu vrednost održanja i opstanka jedne društvene zajednice, što je istovremeno i slika njenog ukupnog identiteta i integriteta.

I po tome: dostojanstvo je sveobuhvatna ustanova ljudskih vrlina.

Blagovest i blagodat

Sloboda i dostojanstvo čine jedinstvenu celinu ljudskosti. Nema dostojanstva bez slobode, kao što nema slobode bez dostojanstva. Čovek koji je sputan okovima nasilja bilo koje vrste, istovremeno gubi i slobodu i dostojanstvo.

Svaka diktatura suspenzija je dostojanstva i slobode. Obe kada su zaobljene ili ponižene nalaze otvoreni azil u ostvarenom racionalnom prirodnom pravu. Jer, samo je to pravo u stanju da nam rukopoloži ne samo blagovest već i blagodat demokratske kulture u kojoj dostojanstvo pronalazi svoj zavičaj.

Uspuni i padovi

Sloboda i dostojanstvo doživljavaju uspone i padove zavisno od vrste i karaktera konkretne društvene konstitucije. Sloboda je reč neprestana, pokretačka i stvaralačka, ali i reč nadanja i razočarenja. Ko ne ume da sluša pesmu o slobodi i dostojanstvu - slušaće oluju nepravde, pustinju antiprava, zločin jačeg.

I zato, poznati pesnički iskaz (Branko Miljković), da li će sloboda umeti da peva kao što su sužnji pevali o njoj, proširimo i na dostojanstvo kao svojstvo slobode - da li će dostojanstvo umeti da peva kao što su dostojnici pevali o njemu.

Neuporediva vrednost izvan prometa

Dostojanstvo nikada ne sme biti predmet trgovine ili neke druge razmene. Ukoliko to u konkretnom slučaju ipak bude, onda dostojanstvo gubi svoja obeležja, a njegov titular postaje nedostojno biće prirode. Drugim rečima, čovek gubi svoje dostojanstvo ako ga proda ili ako ne poštuje dostojanstvo drugog.

Dakle, dostojanstvo nema cenu, ni pijačnu ni političku. Za Kanta, u carstvu svrha sve ima neku cenu, ono što je uzvišenije od svake cene, ono što ne dopušta nikakav ekvivalent – dostojanstvo je.

Da dostojanstvo nema atribute prometa nalazi se u traktatima i monografskim studijama kao nešto što deluje kao aksiom. U tom pogledu, karakterističan je dijalog između Ikeda koji je posmatrao dostojanstvo sa gledišta Budizma i Tojnbijsa sa gledišta Hrišćanske filozofije – u dijalogu su potpuno saglasni. Do sada izložena vrednosna stanovišta o dostojanstvu ukazuju na svojstvo dostojanstva da je ono izvan prometa, materijalnog, pijačnog, političkog i svakog drugog vida razmene – *dignitas extra commercium humani iuris*.

Ugroženo dostojanstvo

Pre izlaganja ustanove dostojanstva i ukupnosti njenih dimenzija, potrebno je već ovde u uvodnom delu, zadržati se na konstataciji da savremeni svet, s jedne strane, proklamuje ovu ustanovu u vidu unutrašnjih i međunarodnih normi, a s druge strane, deo tog istog sveta, grubo krši te norme, i to do te mere da ugrožava dostojanstvo života i prirode, tačnije dovodi u pitanje sveopšti opstanak.

Svedoci smo sledećih pojava: upotreba raznih sredstava akumulirane energije, posebno nuklearne, u cilju masovnog uništenja ljudi i prirode; svakodnevna primena nasilja na različitim meridijanima ovoga sveta; ratovi, genocidi i ubijanja, kao da su postali neminovnost i to onih državnih ili drugih asocijacija koja se diče ukrasnim fasadama demokratske kul-

ture i slobode; svojinske nepravde idu dotle da ogroman broj ljudi hronično pati od bolesti gladi; organizovani ili neorganizovani terorizam ugrožava opštu i individualnu sigurnost; razne vrste diskriminacija ljudi po rođenju ili ubeđenju stvaraju kod ljudi osećaj pripadnika nižeg reda, sve do “savremenog ropstva”; opšti pravni poredak u mnogim slučajevima ne predstavlja čak ni *minimum morala*; ugrožavanje životne sredine preči ekološkom katastrofom. Dalje nećemo nabrajati srodne i slične pojave, jer ovu listu ne zadržava *numerus clausus*, već je, nažalost, ona otvorena i za druge pojave savremenog sveta.

Ovakve pojave donose kataklizmu dostojanstva života, koja prirodne čovekove vrline pretvara u neprirudnu antiumnost uništenja života kao dela sveopšte prirode. Svetom je zavladao velika *poremećenost*, tačnije, oblak poremećenosti koji se nadvio nad našim životom, preči uništenjem prirodnih svojstava našeg subjektiviteta, a samim tim i negacijom ljudskog dostojanstva. Zbog svega ovoga, savremeni svet svakim danom sve je više zahvaćen kobnom sumnjom, da naoružana nepravda, sila i ucena – može sve, a dostojanstvo kao najveća ljudska vrednost – ne može ništa.

Organizovana umnost čovečanstva

Razume se, posle izrečenih konstatacija, pitanje je: kako pronaći zdravu ćeliju u narušenom zdravlju globalnog socijaliteta; ili, gde su putevi renesanse svih onih vrlina koje čine dostojanstvo čoveka i njegov habitus u prirodnom okruženju; ili još i ovo: koja društvena snaga može da proklamovano, ali istovremeno i uniženo dostojanstvo, postavi na predsedavajuće mesto kulture razuma.

Postavljena pitanja čekaju jedan odgovor: pred raskrslom dobra i zla, pred odlukom kulture mira ili nekulture rata i nasilja, pred izborom dostojanstva ili nečovještva – samo nas organizovana umnost savremenog sveta, umnost koja jedino ima prirodni mandat, može izvesti i dovesti do epiteta opšteg mira kao preduslova očuvanja spomenika prošlosti i razvoja humane i dostojanstvene budućnosti.

Kada umni deo čovečanstva savlada pakao razdora i nesloge i kada nas oslobodi svih agresija na naše prirodno pravo na život, slobodu i svih vrlina koje čine ustanovu dostojanstva, jutro novog dana doneće nam pravedniji univerzum prirodne i socijalne pravde krunisane dostojanstvom kao apriornom svrhom našeg bitisanja. A dotle, do tog jutra, do tog kulturnog

čina, neka jačaju sve miroljubive integracije i asocijacije, naše i međunarodne, neka jača naša matica savesti, kultura razuma i vrlina pravde, svuda i na svakom mestu.

Ta društvena snaga koju ovde imenujemo kao *organizovana umnost čovečanstva*, u prošlosti, još od prvih izvora organizovane društvenosti, nebrojeno puta je oslobađala svet od okova antiumnosti koji su prirodnu slobodu i jednakost svih ljudi u dostojanstvu i pravima svodili upravo na njihovu suprotnost, a čije su forme ispoljavanja bile različite s obzirom na različitost određenih prostora i vremena.

Takva umnost, uvek kao izraz određenih društvenih determinanti, oslobađala je čovečanstvo od različitih stega tirjanstva, nepravdi, masovnih zločina i svih drugih antiljudskih postupaka. Pomenimo samo neke: robovlasništvo, srednjovekovna inkvizicija, nečovečne personalne egzekucije, lomče, gilotine, konclogore smrti, i tako redom sve do Hirošime antiumnosti.

Kada je organizovana umnost čovečanstva uspela da nas u prošlosti oslobodi svih pomenutih stranputica života, bez sumnje, sledi zaključak: ona jedino može i mora da poremećeni savremeni svet vrati u tokove njegovog kulturnog identiteta i integriteta. Tim "svršenim faktom" otvaraju se vrata primeni aksioma koji glasi: sva ljudska bića rađaju se slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima. Ona su obdarena razumom i svešću i treba jedni prema drugima da postupaju u duhu bratstva.

Društvene determinante

Priroda dostojanstva, njeno mesto u mozaiku društvenih zbivanja kao i ostvareni stepen zaštite u mnoštvu pravnih i moralnih imperativa, nalaze se u rukama svih onih činilaca koji tvore istorijsku sliku odgovarajućeg društvenog poretka.

Među njima nalaze se i sledeći činiooci: stanje svesti i savesti u pogledu pravde i pravičnosti kao konkretizovane pravde; tolerancija kao sposobnost i znak duhovnog punoletstva i visokog stepena razuma, kao ustanova demokratske kulture zasnovane na sveopštoj harmoniji u razlikama po rođenju ili bilo kom legitimnom ubeđenju (međukulturna tolerancija, politička, klasna, rasna i verska tolerancija, nacionalna, jezička, materijalna, svojinska i ugovorna, tolerancija u svim oblicima poštovanja dostojanstva čoveka i njegovih neprikosnovanih prava); opšte stanje razvoja nauke kao saznanjno-iskustvene discipline, religije kao nadiskustvenog učenja o najvišem biću i

filozofije kao racionalnog sistema umnosti pogleda na svet i pitanja odnosa između mišljenja i bića, duha i materije; stanje moralne zasnovanosti, etičke kulture, tradicije i ustaljenih pravila ponašanja; ekonomska konstitucija u smislu izbora ekonomskog modela administrativne ili tržišne ekonomije i tržišnog poretka sa svim pojavnim oblicima takvog ustrojstva, a posebno svojine kao centralne ustanove društvenog i pravnog poretka; stanje političke zrelosti i prosvেćenosti u smislu poštovanja i razvoja demokratskih institucija u sistemu vladavine prava i pravne države, a posebno principa trodelne podele vlasti i nezavisnosti suda i sudijske funkcije; pravna, ekonomska i socijalna sigurnost na osnovu koje se formira pravna i moralna svest i poverenje u zajedničke norme ponašanja; stanje opšte obrazovanosti, umetnosti i intelektualne kulture uopšte, a posebno u vidu kreacije intelektualnih tvorevina u oblasti autorskog i pronalazačkog prava; socijalna kohezija u smislu systemske i socijalne integracije; zaštita životne sredine i stanje ekološke etike, tačnije, ekološke filozofije; zaštita zdravlja kao uslova života i kao prirodnog prava svakog čoveka na onu vrstu zaštitu koja odgovara njegovim potrebama; radne navike i radna etika u smislu poštovanja radnopravne i socijalne pravde; stanje porodice i porodične strukture kao osnovne ćelije društva; kultura mira kao osnovna odrednica jedne zajednice koja se suprotstavlja različitim agresijama koje ugrožavaju život na našoj planeti, kao što su: preteća opasnost od nuklearnog i drugog oružja za masovno uništavanje ljudi, genocid, organizovani terorizam; stanje javnog mnjenja posebno na području medijske, naučne i stručne opservacije; stupanj tehničko-tehnološke obrazovanosti; stupanj ostvarenih prirodnih prava i principa jednakog postupanja sa jednakim stvarima.

Kao što se vidi, ako skup pomenutih determinanti čini kulturni identitet jedne zajednice od koga zavisi ostvarenje ili podnošljivo neostvarenje ili nepodnošljivo neostvarenje proklamovanih ljudskih prava – onda proizilazi zaključak da u svetskim okvirima ovo vitalno pitanje međunarodne zajednice ne može biti rešeno u bliskoj budućnosti i taj proces se prostire na neodređeno vreme.

Na tom putu, samo organizovana umnost čovečanstva može otvoriti vrata humanoj budućnosti, a to znači potpunom ostvarenju ljudskih prava proklamovanih i kodifikovanih u čitavom mozaiku međunarodnih konvencija, povelja, deklaracija i drugim dokumentima, kao izrazu zajedničke svesti i pravde kao stožerne vrline.

Periodi vladavine

Polazeći od ukupnog dejstva pomenutih činilaca u jednom društvenom poretku, u najvećoj meri se i prepoznaju periodi vladavine, kao što su: robovlasništvo, feudalizam, razne vrste diktature, demokratija (stvarna i formalna), autokratija, totalitarizam, razni oblici državne vlasti (jedinstvo vlasti i podela vlasti), centralizacija i decentralizacija, oblici političkog režima, oblici državnog uređenja, oblici vladavine (monarhija, republika), i mnoge druge metamorfoze pomenutih poredaka. Sve se to u izvesnoj, a često i u najvećoj meri, odražava na ustanovu dostojanstva, širinu polja njene zaštite a naročito na stvarnu ili simulovanu primenu u određenom društvenom poretku.

Međutim, ustanova dostojanstva nije predmet samo pravno-normativnog uređenja, već je istovremeno i predmet filozofskog, a kasnije i naučnog pogleda, tako da se ova dva puta ili susreću, ili potpuno razilaze, zavisno od karaktera i dejstva pomenutih determinanti koje određuju karakter konkretnog društvenog poretka, ili su ponekad samo njegove konsekvence. Neka nam u tom pogledu, za primer bude antički robovlasnički poredak i to, pre svega, rimsko pravo u normativnom smislu, kao i grčka antička misao naročito ispoljena kod sofista i Stoičke škole koja je u svojim učenjima posebno naglašavala duhovnost, umnost i moralnost poretka.

Istorijski razvitak

Robovlasnički poredak, već po svojoj izvornoj i egzistencijalnoj strukturi, nije mogao prihvatiti opštu jednakost ljudi, njihovu slobodu i dostojanstvo kao zbirni pojam ljudskosti. Tako, ako se antički robovlasnički poredak posmatra kroz viševekovnu realnost rimskog prava, zaključak je sledeći: jedno od osnovnih obeležja tog poretka jeste podela ljudi na slobodne i robove.

Sa određenim modifikacijama, to je važno kroz celu istoriju rimskog prava, počev od prvobitnih izvora (staro *ius civile*, Zakon XII tablica), pa preko perioda republike, i principata, sve do dominata i kraja rimske robovlasničke države. I pored razlika u položaju robova, koji se, u viševekovnom bitisanju rimskog prava, uglavnom poboljšavao, ostaje konstatacija da je ropstvo bilo temelj ove civilizacije.

Ta drastična podela, naročito se ogledala u priznavanju subjektiviteta u vidu pravne i poslovne sposobnosti, gde je važno pravilo da subjektivitet imaju samo ona lica koja kumulativno poseduju tri statusa: status *libertatis*,

civitatis i *familiae*; drugim rečima, nosilac prava i obaveza može biti samo ono lice koje ima položaj slobodnog čoveka (*libertatis*) što znači da nije rob (*res*, stvar), da je rimski građanin (*cives romani*), i najzad da ima određeni položaj u svojoj porodici, gde se tražilo da je pater familias (*sui iuris*) koji stoji na čelu ostalih članova porodice (*alieni iuris*). Promena navedenih statusa nazivala se *capitis deminutio* koja je mogla biti maxima (gubitak slobode), medija (gubitak svojstva rimskog građanina) i minima (promena položaja u porodici).

Biforkacija

Međutim, ovde je potrebno primetiti dvojstvo u tretmanu dostojanstva s obzirom na podelu ljudi na slobodne i robove: pravnonormativno uređenje i literarni iskazi u svetu filozofskih razmišljanja. U tom smislu, kada je reč o antičkoj i rimskoj filozofiji književnosti, dovoljno je pomenuti dva filozofa, znamenita pisca toga doba: Seneka Lucije Anej i Marko Tuli-je Ciceron. Seneka u svojim raspravama rukotvorenim u formi pisama ističe da je sve nas Priroda stvorila, da smo po krvi srodnici i da prema tome činimo celinu jednog velikog tela. Polazeći od ove Stoičke teze, Seneka se protivi ropstvu i to sa najviših moralnih pogleda. Ovakav stav, bez sumnje, predstavlja krupan korak ka ustrojstvu opšteg dostojanstva ljudi, bez obzira na njihove statusne prilike koje su očigledno nepravedne u robovlasničkom poretku. Ciceron takođe u svojim delima zastupa stoičko gledište da je moralna vrlina uslov blaženstva i da ono u nama budi “čudesnu ljubav prema mudrosti”.

Helenska filozofska misao

Helenska filozofska misao izražena, pre svega, kroz učenje sofista i Stoičke škole koja je etiku stavljala u prvi plan stožernih vrlina, zaslužna je što su se još u vekovima pre naše ere, javili prvi filozofi kosmopolitskih pogleda u ličnostima Hipija iz Elide, Antifonta i Alkidamanta i drugih sofista.

Hipija iz Elide postavio je izvesne kriterijume za razlikovanje pozitivnog prava od prirodnog. Pri tome, on je isticao univerzalnost i kosmopolitizam prirodnog prava: “Ja sve nas smatram saplemenicima, srodnicima i sugrađanima po prirodi, ali ne i po ljudskom zakonu. Jer jednako je s jednim po prirodi srodno. Zakon je, međutim, tiranin ljudi i on često vrši nasilja koja su protivna prirodi”. Zbog ovakvog stava o prirodnom pravu Hipija će, mnogo kasnije biti nazvan – antički Hugo Grocijus.

Platon i Aristotel, iako su se mirili sa postojećim stanjem stvari, ostavili su, naročito Aristotel, osnovne oznake komutativne i distributivne pravde, dakle, jednako postupanje sa jednakim stvarima i uzimanje u obzir za sluge u smislu distributivne pravde.

Novovekovna filozofija o dostojanstvu

U opštoj literaturi o dostojanstvu, ističe se da je novovekovnu misao o dostojanstvu formulisao renesansni filozof i pesnik Piko dela Mirandola (1463–1494) u svom *Govoru o dostojanstvu čovekovom* (Oratio de hominis dignitate) koji je, iako neobjavljen za života autora, bio publikovan na više jezika, a takođe i na našem jeziku.

Njegovo delo je prožeto religijskim osećanjem, ali je ono neka vrsta granice prema robovlasničkom poimanju podele ljudi na slobodne i robove. Po rečima ovoga pisca kada je Bog stvorio na zemlji Adama, podario mu je razum i volju da sazna svet i da u njemu vrši izbor.

Kada je reč o razvoju novovekovne filozofije ljudskog dostojanstva, razume se, da je tu nezaobilazno delo Imanuela Kanta ali od bitnog značaja je istaći i interpretaciju pojma dostojanstva u kontekstu filozofskog pravca opšteg racionalizma po kome je *razum* jedini izvor saznanja i istine, što se odražava i na pojam dostojanstva koji se objašnjava putem razuma kao racionalnog sredstva ljudske ličnosti.

Nadalje, po jednom filozofskom mišljenju osnov dostojanstva nalazi se u ljudskoj *misli*, jer čovek je od strane prirode obdaren svojstvom da misli i da na osnovu toga određuje i svoj dignitet. Tako, prema ovom mišljenju (Blez Paskal), naše dostojanstvo sastoji se u misli. Time treba da se ponosimo, a ne prostorom i trajanjem, koje nismo kadri da ispunimo. Trudimo se, dakle, da pravilno mislimo: u tome leži načelo morala. Ne treba od prostora da tražimo svoje dostojanstvo, već od pravilnosti naše misli. Nećemo imati preimućstvo ako pritežavamo zemlje: prostorom vasiona nas sve obuhvata i guta kao jednu tačku; mišlju, mi obuhvatamo nju.

Međunarodne konvencije

Ustanova dostojanstva, pored istorijske dimenzije i razvoja filozofskog pogleda, naročito posle Drugog svetskog rata dobila je snažno legislativno uređenje u kontekstu kodifikacija ljudskih prava u čitavom mozaiku međunarodnih izvora u vidu deklaracija, konvencija, rezolucija, povelja, završnih

dokumenata i drugih srodnih i sličnih opštih pravila međunarodnog prava. Danas je to nepregledni proces, neka vrsta kosmičke vere u proklamovana ljudska prava, ali u mnogo čemu tu nailazimo na veliku disproporciju između proklamovanog i ostvarenog.

Najvažniji dokumenti

Na prvom mestu, razume se, pored Povelje Ujedinjenih nacija, dolazi Univerzalna deklaracija o pravima čoveka iz 1948. godine, koja je, pored građanskih i političkih prava, proklamovala i ekonomska, socijalna i kulturna prava. Odatle su proizašli i brojni međunarodni dokumenti kao što su: Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima iz 1966. godine sa Opcionim protokolima iz 1966. i 1989. godine; Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda iz 1950. godine sa dopunskim protokolima; Konvencija protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni ili postupaka iz 1984. god.; Evropska konvencija o sprečavanju mučenja i nehumanih ili ponižavajućih kazni ili postupaka iz 1987. godine; *konvencije o ropstvu*: Konvencija o ropstvu iz 1926. godine; Protokol o izmenama i dopunama Konvencije o ropstvu iz 1953; dopunska Konvencija o ukidanju ropstva, trgovine robljem i ustanova i prakse sličnih ropstvu, sa završnim aktom iz 1956. godine; Međunarodni sporazum za uspešnu zaštitu od kriminalne trgovine poznate pod imenom *trgovina belim robljem* iz 1904. godine; Međunarodna konvencija o suzbijanju trgovine belim robljem iz 1910. godine; Međunarodna konvencija za suzbijanje trgovine ženama i decom iz 1921. godine; Konvencija za suzbijanje i ukidanje trgovine licima i eksploatacije prostituisanja drugih iz 1950. godine.

Za evropsko područje posebno treba istaći Povelju o osnovnim pravima Evropske unije koju su usvojili Evropski parlament, Savet i Komisija iz 2000. godine. Ova Povelja sva ljudska prava grupiše u šest skupina: dostojanstvo, sloboda, jednakost, solidarnost, pravo građanstva i pravda. Dakle, na prvom mestu je dostojanstvo, koje je prema Povelji, nepovredivo i ono se mora poštovati i braniti. U sledstvu dostojanstva je pravo na život, integritet ličnosti, zabrana kloniranja i niz drugih prava dostojanstva.

Relevantne oblasti

Ogroman broj međunarodnih izvora koji se odnose na ljudska prava i dostojanstvo ličnosti obuhvata različite oblasti organizovanog društvenog života, među kojima su sledeće oblasti: zabrana ropstva, prinudnog rada, tr-

govina belim robljem; zabrana svih vrsta diskriminacija posebno zabrana nehumanih i ponižavajućih kazni i postupaka, naročito kod lišenja slobode; zaštita dostojanstva sa gledišta primenjene biologije i medicine; zaštita zdravlja kao uslova života; zaštita životne sredine i svetske kulturne baštine; zaštita dece i materinstva; zaštita nacionalnih ili etničkih, verskih i jezičkih manjina; zaštita ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava posebno radnog prava; pravo na obrazovanje; oblast sporta naročito zabrana dopingovanja i raznih vrsta nasilja na sportskim priredbama; zaštita industrijske svojine i autorskih prava; zaštita dostojanstva u oblasti međunarodnih sukoba, a naročito tretman ratnih zarobljenika; zaštita od nuklearnih aktivnosti i nuklearnog naoružanja; suzbijanje terorizma.

Ustav Srbije

Odredbe o dostojanstvu, u Ustavu Republike Srbije (2006), zauzimaju značajno mesto i nalaze se među osnovnim načelima, kao i u delu koji je posvećen ljudskim pravima i slobodama. Tako, kada je reč o osnovnim načelima, posebno treba istaći načelo svrhe ustavnih jemstava, prema kome, jemstva neotuđivih ljudskih i manjinskih prava služe očuvanju ljudskog dostojanstva i ostvarenju pune slobode i jednakosti svakog pojedinca u pravednom, otvorenom i demokratskom društvu, zasnovano na načelu vladavine prava (čl. 19).

Kao što se vidi, dostojanstvo je ovde predviđeno kao središnja ustanova u tom smislu da sve odredbe koje se odnose na neotuđiva ljudska prava imaju za svrhu da očuvaju ljudsko dostojanstvo. Istom odredbom, dostojanstvo je proklamovano za sve pojedince, što znači da ono za sobom povlači i zabranu svake diskriminacije: neposredne ili posredne, po bilo kom osnovu, a naročito po osnovu rase, pola, nacionalne pripadnosti, društvenog porekla, rođenja, veroispovesti, političkog ili drugog uverenje, imovnog stanja, kulture, jezika, starosti i psihičkog ili fizičkog invaliditeta (čl. 21).

S druge strane, ljudsko dostojanstvo se ovde neraskidivo povezuje sa ostvarenjem pune slobode i jednakosti, i to one, koja je karakteristična za pravedno i demokratsko društvo zasnovano na načelu vladavine prava. Iz ovoga proizilazi da je ustanova dostojanstva predviđena kao atribut onih društvenih činilaca koji tvore poredak demokratske kulture, dakle, stvarne a ne simulovane, jer je reč o vladavini pravednog prava.

Nastavljajući izlaganja o ustavnom uređenju dostojanstva kao neotuđivog ljudskog prava, posebno se ističu one ustavne odredbe kojima se de-

taljnije regulišu ljudska prava i slobode. Tu na prvom mestu dolazi odredba koja nosi naslov *Dostojanstvo i slobodan razvoj ličnosti*, gde se dostojanstvo proklamuje značajnim rečima: Ljudsko dostojanstvo je neprikosnoveno i svi su dužni da ga poštuju i štite. Svako ima pravo na slobodan razvoj ličnosti, ako time ne krši prava drugih zajemčena Ustavom (čl. 23).

Kao što se vidi ovom odredbom dostojanstvo je prvo proklamovano kao neprikosnoveno pravo, a zatim sledi njegova zaštita i poštovanje od svih lica, bez obzira na njihova prirodna ili pravna svojstva.

Kada je u pitanju slobodan razvoj ličnosti, treba primetiti da se tu, s jedne strane, jemči slobodan razvoj ličnosti bez ikakve diskriminacije, ali, s druge strane, zaštićena su ista takva prava drugih koja takođe ne smeju biti povređena.

Posle proklamacije dostojanstva i slobodnog razvoja ličnosti, odredbe o ljudskim pravima dalje konkretizuju ova prava čineći na taj način bogat zbir tih prava, uglavnom reprodukovanih iz međunarodnih dokumenata, o kojima je detaljno već bilo reči.

Preglednosti radi, navodimo odgovarajuće ustavne odredbe kojima se regulišu ta prava. Tu su, pre svega, ona prava koja su neposredno vezana za život i njegovu bezbednost: pravo na život, nepovredivost psihičkog i fizičkog integriteta; zabrana ropstva, položaja sličnog ropstvu i prinudnog rada; pravo na slobodu i bezbednost; postupanje s licem lišenim slobode; pritvor i trajanje pritvora; pravo na pravično suđenje; posebna prava okrivljenog; pravna sigurnost u kaznenom pravu; pravo na rehabilitaciju i naknadu štete. Posle toga, slede ustavne odredbe koje se odnose na zaštitu ličnosti i privatnosti: pravo na pravnu ličnost; pravo na državljanstvo; sloboda kretanja; nepovredivost stana; tajnost pisama i drugih sredstava opštenja; zaštita podataka o ličnosti; sloboda misli, savesti i veroispovesti. Zatim dolaze ustavne odredbe posvećene raznim vrstama sloboda misli i veroispovesti, crkve i verske zajednice; prigovor savesti; sloboda mišljenja i izražavanja; sloboda izražavanja nacionalne pripadnosti; zabrana izazivanja rasne, nacionalne i verske mržnje; sloboda medija; pravo na obaveštenost; sloboda okupljanja i udruživanja. Zatim slede odredbe koje se odnose na imovinu i pravo na rad: pravo na imovinu; pravo nasleđivanja; pravo na rad; pravo na štrajk. Posle toga dolaze odredbe iz oblasti porodičnih odnosa, zdravstvene i socijalne zaštite: sloboda odlučivanja o rađanju; prava deteta; prava i dužnosti roditelja; posebna zaštita porodice, majke, samohranog roditelja i deteta; pravo na pravnu pomoć; zdravstvena i socijalna zaštita i penzijsko osiguranje. Naj-

zad, slede odredbe o pravu na obrazovanje; autonomija univerziteta; sloboda naučnog i umetničkog stvaranja; zdrava životna sredina.

Kao što se vidi, pomenute ustavne odredbe uglavnom preuzimaju brojna ljudska prava iz odgovarajućih međunarodnih izvora, čime se nacionalno zakonodavstvo u ovoj oblasti nalazi u opštem integritetu ljudskih prava i dostojanstva ličnosti.

Iz ovoga proizilazi da je ljudsko dostojanstvo istovremeno regulisano, kako na međunarodnom planu, tako i u nacionalnim pravnim sistemima putem ustavnih i drugih odredbi odgovarajućeg zakonodavstva.

Definicija dostojanstva

Posle dosadašnjih izlaganja, a naročito posle uvida prirodnog i pozitivnog prava u filozofskom opusu i normativnom spisuu, na redu je pokušaj bližeg određenja ustanove dostojanstva, njene sadržine i zaštite putem pravnih i moralnih imperativa.

Stojeći pred teškoćama jedne opštije i potpunije definicije dostojanstva, i sa osećanjem naučne odgovornosti, ovde se iznosi jedna moguća skica pojma dostojanstva koja se izražava sledećom sintezom:

Dostojanstvo je neprikosnovena i neotuđiva sveobuhvatna ustanova ljudskih vrlina ustaljenih u jednom organizovanom socijabilitetu, i kao apsolutna svrha ljudskosti, zaštićena je pravnim i moralnim imperativima prirodnog i pozitivnog prava.

Iz ove definicije proizilaze sledeća svojstva: 1. dostojanstvo ima univerzalnu vrednost; 2. dostojanstvo je neprikosnovena i neotuđiva ustanova; 3. dostojanstvo je sveobuhvatna ustanova ljudskih vrlina; 4. dostojanstvo je zaštićeno pravnim i moralnim imperativima; 5. dostojanstvo je istovremeno ustanova prirodnog i pozitivnog prava.

Da bi ovako definisana ustanova dostojanstva bila u stanju da oživotvori pomenuta svojstva, potrebno je da se u određenoj zajednici ispune sledeće pretpostavke: vladavina slobode, pravde, morala, tolerantnosti, pravne sigurnosti, i najzad, kultura mira kao zajednički preduslov pomenutih pretpostavki.

Univerzalna vrednost

Pošto dostojanstvo zauzima vidno mesto na području ljudskih prava koja su, bez sumnje, univerzalnog karaktera, već samim tim dostojanstvo

ima univerzalnu vrednost. Opšta deklaracija o pravima čoveka (1948) taj fakt izražava značajnim rečima: sva ljudska bića rađaju se slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima. Pravo na dostojanstvo je dakle, sveljudsko, bez obzira na razlike po rođenju ili bilo kom legitimnom ubeđenju, pošto su svi ljudi pred prirodom jednaki, kako u dolasku tako i u odlasku. Stoga, prirodno pravo sa dostojanstvom čoveka nije isključivo ni nacionalno ni klasno, već je nadpozitivno, primarno i orginerno.

Neprikosnovena i neotuđiva ustanova

Dostojanstvo za razliku od drugih vrednosti, ne može biti predmet prometa, tačnije, dostojanstvo nema ekvivalent. Kada bi se "prodalo" ili žrtvovalo radi dobijanja nekog statusa ili neke druge pogodnosti, dostojanstvo se gasi na strani njegovog titulara.

Skup ljudskih vrlina

Suštinu i sadržinu dostojanstva čine ljudske vrline, koje svaka za sebe ima svoj identitet, ali kada su okupljene u smislu celine, onda one čine integritet ustanove dostojanstva. Filozofsko pitanje je: koje vrline ulaze u pojam dostojanstva. Odgovor na ovo pitanje donosi veoma različita shvatanja i nabranjanja pojedinih vrlina. Dodatna teškoća je još u tome što različiti društveni sistemi u prostornoj i vremenskoj dimenziji donose i različita shvatanja o tome, da li se jedna pojava, činjenje ili nečinjenje, akt ili fakt, može kvalifikovati kao Dobar (vrlina) ili kao loš (prezir). Posle te kvalifikacije sledi i pitanje: koji stepen usvojene vrline je dovoljan da tvori dostojanstvo, što je od značaja za pitanje zaštite dostojanstva i dužnosti poštovanja njegove neprikosnovenosti.

U svakom slučaju, vrlina kao pozitivno etičko svojstvo čoveka, bila je u prošlosti sve do danas, predmet različitih filozofskih pogleda, tako da su se formirale kraće ili duže liste nabranjanja pojedinih vrlina. Za Sokrata, u vrline spadaju, pre svega znanje, a zatim, pravednost, hrabrost, pobožnost. Platon ističe četiri osnovne vrline: razboritost, hrabrost, umerenost i pravednost, vezujući ih za "delove duše" čoveka u njegovom psihičkom životu, a kada je reč o društvu, onda vrline proizilaze iz strukture konkretnog društvenog poretka. Aristotel je označio čak četrnaest vrlina: hrabrost, umerenost, darežljivost, plemenitost, ponos, čast, blagost, ugodljivost, pravost, opodljivost, stidljivost, negotovanje, pravičnost, prijateljstvo.

Međutim, Aristotelov doprinos teoriji vrlina je višestruk: nije reč samo o nabranju vrlina, već i o njihovom uopštavanju i podeli, tako da Aristotel sve vrline deli na *dijanoetičke* vrline i *etičke* vrline. Dijanoetičke se stiču proučavanjem, učenjem i revnosnim vežbanjem (dakle, intelektualnim radom), dok ova druga kategorija vrlina proizilazi iz uobičajenih navika i odgovarajućih društvenih standarda.

Pored podele vrlina na dijanoetičke i etičke, Aristotelov doprinos se ogleda i u samom definisanju etičkih vrlina, a ponajviše u tome, što je, primenjujući *princip sredine* (prosečnosti) došao do relevantnih vrlina koje ulaze u polje dostojanstva, npr. *umerenost* je sredina između neosetljivosti i razuzdanosti, *hrabrost* je sredina između plašljivosti i neustrašivosti, *ponos* je sredina između poniznosti i oholosti.

Ovaj princip sredine, koji podrazumeva jednaku udaljenost od dve krajnosti, Aristotel je ugradio i u sam pojam vrline, uz elemente slobodne volje i razmišljanja o izboru sredine između dve krajnosti.

Kada je reč o pojmu vrline, Aristotel je određuje na sledeći način: Vrlina je *odabiračka* naklonost volje, koja se drži sredine podesne za sopstvenu prirodu, a *određene razmišljanjem*, i to onako kako bi je odredio razuman čovek. A sredina je držanje između dveju mana, jedne koja je preteranost i druge koja je nedostatak. Drugim rečima, vrlina je sredina između dve suprotne osobine volje, od kojih jedna prevršuje srednju i pravu meru, a druga je ne dostiže.

Iz svega do sada rečenog, može se zaključiti da dostojanstvo čine ljudske vrline koje ispunjavaju zahtev sredine između dve krajnosti prema formuli *ni suviše ni premalo*. Tako npr., vrlina darežljivosti podrazumeva sredinu između sebičnog samoljublja i raskalašnog rasipništva; vrlina plemenitosti podrazumeva sredinu između tesnogrudosti i pokondirenosti; vrlina pravičnosti podrazumeva sredinu između stvaranja nepravičnosti i trpljenja nepravičnosti. Pronalaženje te sredine prepušteno je izboru autonomne volje koji se procenjuje prema standardu pažnje razumnog i pažljivog čoveka, uzimajući u obzir odgovarajuće determinante konkretnog društvenog poretka.

Pravna i moralna sankcija

S obzirom da se ustanova dostojanstva sastoji od brojnih vrlina, pravnim i moralnim poretkom često se i samostalno zaštićuju samo pojedine

vrline, dok se skup zaštićenih vrlina u vidu dostojanstva štiti kako ustavnim, tako i konkretnim zakonskim odredbama.

Tako, brojna prava ličnosti, kao što su pravo na život, zdravlje i telesni i psihički integritet, pravo na slobodu, čast i ugled, lični identitet, privatnost i druga srodna i slična prava ličnosti – uživaju pojedinačnu pravnu zaštitu u različitim granama prava zavisno od prirode povređenog dobra. Međutim, sva ova prava kao i mnoga druga ljudska prava i vrline, ulaze u opšti pojam dostojanstva koji uživa ne samo nacionalnu, već i međunarodno-pravnu zaštitu.

Pored pravne zaštite, često i istovremeno sa njom, dostojanstvo je zaštićeno i moralnom sankcijom. Ona se ogleda u osećanju griže savesti i/ili u preziru javnog mnjenja zbog učinjene povrede nekog sastavnog dela dostojanstva ili dostojanstva u celini.

Na taj način, pomenute sankcije “presuđuju” i uvek stoje između onoga što se zove: moralno dobro i moralno zlo; moralni sjaj i moralna beda; moralno oduševljenje i moralno ogorčenje.

Zajednička ustanova prirodnog i pozitivnog prava

Prirodno pravo je deo opšte kulture – intelektualne, duhovne i materijalne, nadnacionalne i nadklasne, kulture svakog čoveka i svih ljudi zajedno, bez obzira na sve razlike koje postoje u fizičkim i umnim svojstvima ljudi, njihovim asocijacijama i širim zajednicama, sve do državnih subjektiviteta i njihovih saveza. Pravo koje je postavljeno zajedničkom voljom ili samovoljom, kao promenljivo, prostorno ograničeno i nesavršeno, a koje nazivamo pozitivnim pravom, dostiže u svojoj izvornosti i izvršnosti, onaj stepen svoje kulture koji je utvrđen i životno potvrđen kulturnim identitetom prirodnog prava.

U tom dualitetu obitava i dostojanstvo kao izraz ukupnosti ljudskih vrlina u kojoj prirodno pravo služi kao uzor pozitivnom pravu. U stvari, u tom dvojstvu nalazi se i jedan prostorno i vremenski pokretljiv svod ispod koga egzistira pravna i moralna civilizacija. Drugim rečima, dostojanstvo je zajednička ustanova prirodnog i pozitivnog prava, upravo u onoj meri u kojoj je pozitivno pravo svojim normama bliže prirodnom pravu kao savršenom pravu i pravednom po sebi.

Preduslovi

Kao što smo već istakli, pored bitnih subjektivnih elemenata koji se ogledaju u skupu određenih vrlina, dostojanstvo može biti proklamovano i u velikoj meri ostvareno samo ako u određenom društvenom sistemu za to postoje preduslovi iskazani u vidu nekih opštih opredeljenja (dakle, objektivnih elemenata) kao što su: sloboda, pravda, moral, tolerantnost, demokratska kultura, pravna država i pravna sigurnost, kultura mira kao opšti preduslov za ostvarenje svih elemenata dostojanstva, subjektivnih i objektivnih.

Sloboda

Kada je reč o vladavini slobode, pored filozofskog pogleda i njenog normativnog uređenja u nacionalnim i međunarodnim okvirima, na ovom pitanju ovde ćemo se zadržati samo onoliko koliko je potrebno da bi se sloboda shvatila kao uslov ili pretpostavka dostojanstva. U stvari, dostojanstvo je u organskom koneksitetu sa slobodom. Kao što je sloboda neodvojiva od života, tako je i dostojanstvo neodvojivo od slobode. Kao što nema slobode pod nasiljem tako nema ni slobode bez odgovornosti. To su dve stožerne tačke koje određuje polje slobode u njegovom racionalnom značenju.

Da bi odredili mesto dostojanstva u kontekstu opšte slobode, potrebno je učiniti pokušaj da se sloboda definiše, kako bi na taj način jasnije ukazali na međusobnu povezanost ove dve ustanove.

U tom smislu, čini se, da se sloboda može definisati na sledeći način:

Sloboda je prirodno pravo čoveka da svojim voljnim radnjama vrši izbor sadržine i način svoje delatnosti u različitim područjima individualnog i zajedničkog života, ali tako da, držeći se pravednog zakona i tolerancije kao izraza kulture razuma, ne vređa istu i jednaku slobodu drugih.

Iz ove definicije proizilaze sledeći atributi slobode: 1. sloboda je prirodno pravo čoveka; 2. sloboda je izraz dostojanstva čoveka; 3. sloboda je samosvesno ograničena pravednim zakonima, odgovornošću i sveopštom tolerancijom; 4. sloboda je opšti pojam koji podrazumeva pojedine vrste slobode; 5. sloboda je element demokratske kulture i pravne države; 6. sloboda je na preprestanom putu ostvarenja i neostvarenja.

*Dostojanstvo pravde
i sudijska misija*

Istovremeno sa slobodom, stepen uspostavljene pravde u jednom društvenom poretku simetrično se odražava i na ostvarenje ljudskog dostojanstva. O pravdi, komutativnoj i distributivnoj, bilo je više puta reči, i to je pređena stranica naše Škole.

Ipak, zbog stalno aktuelnog pitanja, ukratko ćemo se zadržati na dostojanstvu pravde i sudijske misije i sudijske nezavisnosti.

O tom vitalnom pitanju, ne samo da je bilo argumentovanih stavova, već je sudijska nezavisnost ušla i u nacionalna zakonodavstva i u međunarodne konvencije, kao i u Deklaraciju Kopaoničke škole prirodnog prava 2002. godine koja je prevedena na šest svetskih jezika, tako da je postala dostupna velikom auditoriju pravničke javnosti. Ali odjek je možda bio veći sa područja tih jezika, nego što je Deklaracija Kopaoničke škole nešto značila za domaću javnost, jer da je bila samo jednom pročitana od strane kompetentnih činilaca i da su njene odredbe ušle u praktičnu primenu, ne bi se dogodila stranputica sudijske nezavisnosti, koja je sada ponovo na ispitu zrelosti i nikako da savlada tu maturu zrelosti.

Kada je reč o dostojanstvu pravde i sudijske misije, treba najpre reći da sudije učestvuju u izricanju pravde. Veće dužnosti od ove nema. Pet antičkih reči - *ići sudiji znači ići pravdi*, stoje kao spomenik i dokaz ove istine.

Posle ovih reči nije teško imenovati još jednu istinu: sudijska nezavisnost i nepristrasnost je neminovna i notorna pretpostavka ustanove sudstva. Pitanje nezavisnosti sudije nije samo pravno pitanje. To je pitanje opšte kulture jedne zajednice.

U tom širem krugu zbivanja prava i pravde na bilo kom stepenu prostorno-vremenske datosti, princip nezavisnosti sudija predstavlja demarkacionu liniju koja deli polje prava od pustinje neprava.

U uslovima nepravne države, gde je legitimitet i legalitet prava ispod dozvoljenog stepena društvene tolerancije, gde vladavinu prava zamenjuje vladavina samovoljnog fakta-vlasti, strasti ili interesa pojedinačnog ili grupnog, gde se eliminiše načelo podele vlasti i ceo život svodi na politički monizam i njegovu strogu hijerarhiju, tu se sudijska nezavisnost svodi na zavisnost od partijske, a ne zakonske, odluke. Takva zavisnost pretvara sudiju u derivat jednosmernog naloga (političkog, nacionalnog, rasnog ili klasnog) i sudija tada objektivno nije u stanju da primeni pravedno pravo. U hipotezi,

dakle, nepravne države, pravo doživljava brodolom, a s njim tone i princip nezavisnosti sudije. Ići takvom “pravu” i takvom sudiji, znači ići anti-pravdi.

Cela istorija prava je tu, da nam posvedoči ovu tvrdnju. I ne samo istorija, već i komparativna stvarnost. Naprotiv, kada se demokratski princip organizuje po načelu ustavnosti i zakonitosti, tada se nezavisnost sudije obezbeđuje delovanjem pravne države. To znači, da nezavisnost sudije, kao neminovni atribut njegove funkcije, predstavlja organski deo pravne države.

Legitimitet pravnog poretka

Izrečene konstatacije donose nam zaključak: nezavisnost sudije moguće je ostvariti samo u hipotezi vladavine prava i pravne države. Razume se, država ne stiče svojstvo pravne države, niti sudija stiče nezavisnost, samo na taj način što će se te reči upisati u neki zakon ili ustav. Ona to postaje kada rezultat (ishodište) prava ukazuje na činjenicu da je određeno pravo legitimno u svom nastanku i da je legalno u svojoj primeni.

Širi prostori

Viša kultura zakonitosti ispoljena umnom koncepcijom prirodnog prava, kao i čitava civilizacija prava i pravosuđa, opominje, ukazuje i uči nas, da ovde sudijskoj nezavisnosti treba otvoriti šire prostore, jer, pravo je fenomen dobrog i pravičnog, a nije, niti može biti, samozvani fakt nasilne volje jednih u odnosu na druge.

Uzimajući u obzir prirodu sudijske misije, čini se da se može formulirati “Zakon XII tablica sudijske nezavisnosti” koji sam, pod ovim naslovom i na ovom mestu, izložio pre više od deset godina, a koji je bio usvojen na plenarnoj sednici Kopaoničke škole prirodnog prava.

Od svih dvanaest tačaka, ovom prilikom pomenuću samo nekoliko:

– sudija je u izricanju pravde nezavisan od bilo koje vlasti osim vlasti legitimnog zakona;

– sudija je ličnost javnog poverenja;

– sudija kao i drugi građanin, uživa opštu slobodu mišljenja, govora, izražavanja uverenja, profesionalnog udruživanja, okupljanja i kretanja, ali svagda tako da čuva dostojanstvo svog poziva i nepristrasnost i nezavisnost sudstva;

– vršenje sudijske dužnosti ne sme biti predmet nedostojnih uticaja, podsticanja, pritisaka, pretnji ili intervencija, direktnih ili indirektnih, od strane bilo koga i iz bilo kojih razloga;

– svako je dužan da, u granicama prinudnih propisa, javnog poretka i morala, poštuje nezavisnost sudije i da se uzdrži od svakog akta nedostojnog uticaja. Svako lice koje svojim aktom nedostojnog uticaja naruši ili ugrozi nezavisnost sudije, kazniće se po zakonu.

Ovim odredbama slede odredbe koje se odnose na garantije sudijske nezavisnosti: način izbora sudije, materijalni položaj, sudijski imunitet, način unapređenja, uslovi rada, raspodela predmeta, prekomerna ovlašćenja upravne vlasti.

Moralni poredak

Kada je reč o moralnom poretku jedne društvene zajednice i njegovom uticaju na uspostavljanje i stupanj ostvarenja dostojanstva, potrebno je pored filozofskog učenja o moralu zadržati se na pokušaju definisanja morala. Ta definicija, između ostalog, treba da nas približi dostojanstvu, koje, kao što smo videli, često je samo drugo ime za moralne vrline. Otuda, veći stepen moralnosti u jednom društvu, donosi i bogatiju ustanovu ljudskog dostojanstva.

U tom smislu, čini se, da se moral može definisati na sledeći način:

Moral je norma društvenog pravila ponašanja kojom se određuje ili ostvaruje neko moralno Dobro koje je zaštićeno sankcijom autonomnog osećanja griže savesti i/ili prezirom javnog mnjenja određene sredine.

Iz ove definicije proizilaze sledeći atributi morala: 1. moral je nepisana ili pisana norma društvenog pravila ponašanja; 2. moral određuje ili ostvaruje Dobro kao vrhovnu moralnu vrednost; 3. moral je zaštićen sankcijom osećanja griže savesti i/ili prezirom javnog mnjenja; 4. moral pretpostavlja moralnu sposobnost svesnorazumnog subjekta; 5. moral podrazumeva određeni stepen slobode moralnog subjekta prilikom preuzimanja i izvršenja moralne prestacije; 6. moral je reč koja može imati ista ili različita značenja zavisno od određenog prostora i vremena.

Polazeći od ovako date definicije, bez sumnje, ustanova dostojanstva dobija šire granice svoje opstojnosti jer se njena suština i sadržina obogaćuje vrlinom moralnog dobra.

Tolerantnost

Pored do sada istaknutih elemenata dostojanstva kao ustanove sveukupnih ljudskih vrлина, bez sumnje tolerantnost zauzima značajno mesto.

Po principu tolerancije, niko nema pravo da sebe stavlja iznad drugog i da prigrabljeno silom, pluralizam života pretvara u monizam svoje vlasti i uprave. Dakle, tolerancija je sposobnost i znak duhovnog punoletstva, da se drugi, ne samo poštuje i sasluša, već i da bude priznat kao ravnopravan, bez obzira da li pripada većini ili manjini. Prema tome, tolerantan znači biti pomirljiv, miroljubiv, trpeljiv, snošljiv, popustljiv, neagresivan, istinoljubiv, jednom rečju, tolerantan znači biti obziran. U svakom slučaju, tolerantan je onaj čovek koji kulturom svoga razuma shvata da je njegov život i njegov sveukupni status na ovoj planeti isti takav kao i svih drugih. Duhovna tolerancija pretpostavlja sve druge tolerancije, dakle: materijalne tolerancije, političke, klasne i rasne tolerancije, jezičke, nacionalne, svojinske i ugovorne, tolerancije razlika po rođenju ili bilo kom ubeđenju. Tolerancija mora postati trajni identitet i integritet našeg života. Onog života koji nas odvaja, ne samo od svakog stepena divljaštva i varvarstva, i ne samo od odmazde i ucene koja je, nažalost, danas postala prvo slovo u međunarodnom i drugom ophođenju, već i od svakog stepena niže kulture. Drugim rečima, tolerancija je zasnovana na aksiomu društvenosti i visokom stepenu razuma, i kao takva, ona je vezivno tkivo kulture mira kao antipoda nekulturi nasilničkog sukoba. Svedimo sve njene atribute i recimo – tolerancija je harmonija u razlikama.

Pitanje tolerancije je pitanje opšte kulture koja se dostiže samo visokim stepenom razuma. Ako je stepen individualnog i zajedničkog razvoja zarobljen dogmom bilo koje vrste (rasa, boja, pol, jezik, veroispovest, političko i drugo mišljenje, nacionalno i društveno poreklo, imovina i druge slične okolnosti) – onda je to suprotnost toleranciji i opštoj kulturi. Naprotiv, ako je taj razum dostigao takvu meru duhovne slobode u smislu racionalne koncepcije prirodnog prava, onda je to put ka demokratskoj kulturi kao najvišem stepenu konstitucije jedne zajednice. Otuda, tolerancija i dogmatska netolerancija, dva su saputnika života čoveka kao društvenog bića. Kome saputniku će se prikloniti, pitanje je ishoda našeg bitisanja i naše opšte kulture.

Pravo na toleranciju bi trebalo konstituisati kao posebno subjektivno pravo titulara tolerancije, fizičkog ili pravnog lica, zavisno od vrste prava erga omnes ili inter partes. Doduše Ustav Srbije (čl. 81) predviđa razvijanje

duha tolerancije u oblasti obrazovanja, kulture i informisanja, što je jedan korak ka subjektivnom pravu.

Demokratska jednakost

Za veće ostvarenje dostojanstva, pored do sada izloženih atributa visoke prosvećenosti, kao i skupa ljudskih vrlina, potrebno je i ostvarenje demokratske jednakosti kao izraza demokratske kulture koja, bez sumnje, pripada univerzalnim vrednostima. Međutim, nije dovoljno pretpostaviti demokratiju kao prost “zakon većine” koji može ugroziti manjinu ili se čak pretvoriti u svoju suprotnost – diktaturu većine nad manjinom.

Tamo gde je demokratija došla pre civilizacije, stradala je civilizacija.

Takva demokratija sa gledišta prirodnog prava, ne bi bila u stanju da svakome obezbedi poštovanje ljudskih prava koja moraju u suštini biti ista za sve ljude, bez obzira na različite oblike društvenog uređenja.

Takva demokratija (vulgarna) nije daleko od one druge (simulovane) u kojoj su demokratske proklamacije samo “papirne”, a u stvari, reč je o vladavini nasilja, bilo manjine nad većinom (razne vrste autokratskih i sličnih diktatura), bilo većine nad manjinom (razne vrste “demokratske” vladavine).

Prema tome, vladavina racionalne koncepcije prirodnog prava pretpostavlja takav stepen demokratske kulture, u kojoj je, pored notornih atributa demokratije, tolerancija – njena prva i poslednja instanca.

Očigledno, takva vrsta demokratije koju ovde nazivamo demokratskom kulturom pretpostavlja najmanje tri svojstva: *prvo*, političku zrelost određene zajednice koja dolazi kao rezultat čitavog niza metapravnih determinanti (filozofska prosvećenost, moralna zasnovanost, ekonomska konstitucija, politička emancipacija, tradicija opštih pravila ponašanja), a koje su izraz odgovarajuće strukture konkretnog društvenog poretka; *drugo*, svest o odgovornosti, jer samosvesnu demokratsku slobodu nužno prati odgovornost – polje slobode jednog, granica je slobode drugog titulara slobode, opšte ili posebne (na primer, svojinske); *treće*, tolerantnost kao izraz visoko razvijene svesti, zajedničke i individualne.

Pravna država

Dostojanstvo kao pravna i moralna ustanova dobija veće mogućnosti i šire i sigurnije polje primene u uslovima postojanja pravne države. To

je ona država koja je u svom pravnom sistemu, u tolikom stepenu obezbedila vladavinu legitimiteta i legaliteta, da se ona kreću u granicama društvene tolerancije. Takva država, već po samom svom pojmu, u svoj pravni poređak unosi veću dozu unutrašnje moralnosti prava, a to znači i veće mogućnosti za širu i sigurniju ustanovu dostojanstva. Ovo tim pre, kad se zna da je jedna od odlika pravne države i uspostavljanje potrebne pravne sigurnosti. Pravna sigurnost, kao jedan deo pravde i kao element pravne države uživa epitet univerzalne vrednosti. Razume se da se to značajno odražava i na ustanovu ljudskog dostojanstva.

Kultura mira

Dostojanstvo čoveka koje podrazumeva, ne samo skup određenih ljudskih vrlina, već pre svega, pravo na život, pravo koje je izvor svih drugih ljudskih prava, pa i prava na dostojanstvo, može se ostvariti samo u miru a ne u ratu i nasilju kao suprotnosti umnosti. Otuda, mir je jedna od osnovnih univerzalnih vrednosti, ne samo sa stanovišta ostvarenja dostojanstva čoveka i integriteta njegove ličnosti, već i sa stanovišta opstanka sveta kao celine. Različite agresije koje ugrožavaju život na našoj planeti, a posebno preteća opasnost od nuklearnog i drugog oružja za masovno uništavanje ljudi može se prevazići i izbeći samo putem uspostavljanja regionalnog i međunarodnog mira i bezbednosti, gde je, pored mnoštva drugih činilaca, međukulturna tolerancija neophodni uslov svake harmonije u razlikama i konstitucije sveopšteg mira.

Drugim rečima, kultura mira sa određenim stepenom ujednačavanja univerzalnih vrednosti putem multikulturne tolerancije (ekonomske, političke, klasne i rasne, religijske, jezičke, nacionalne, svojinske i ugovorne, i svake druge koja spaja razlike po rođenju ili bilo kom dostojnom ubeđenju) – jedini je put koji vodi ostvarenju proklamovanih prirodnih prava čoveka i univerzalnih vrednosti njegove društvenosti.

Suprotno, nekultura rata, sile i nasilja, kako nam prošlost vekova govori, odnela je milionske žrtve, a savremene nesloge i dogmatske netolerancije mogu nas odvesti u sudar civilizacija, u sukob glavnih kulturnih grupa-cija sveta.

Izlazak iz tog stanja vidi se samo u konstituciji opšte kulture mira koji se može postići većim ostvarenjem prirodnih prava čoveka, ne samo u filozofskom, već, pre svega, u pravno-normativnom opusu proklamovanih

i kodifikovanih međunarodnih dokumenama Ujedinjenih nacija i drugih miroljubivih međunarodnih asocijacija i integracija.

Svodna reč

Dostojanstvo kao ustanova univerzalne vrednosti, bila je u prošlosti predmet pažnje filozofske misli, a nije bila i predmet potpunijeg pravno-normativnog uređenja.

Danas, ta dva puta su se susrela na raskrsnici svoje budućnosti.

Savremena filozofija ljudskog dostojanstva dobila je značajan odjek u postojećem međunarodnom i nacionalnom zakonodavstvu. To se, pre svega, ogleda u mnoštvu međunarodnih deklaracija i konvencija koje su donešene u drugoj polovini prošlog veka, a koje se odnose na široko polje prirodnog prava čoveka (danas imenovana kao ljudska prava), među kojima, pravo na dostojanstvo zauzima značajno mesto.

U tom pogledu, reči Univerzalne deklaracije o pravima čoveka (1948) "Sva ljudska bića rađaju se slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima" postale su predsedavajuće reči mnogih drugih međunarodnih dokumenata koji su putem implemenetacije postali sastavni delovi nacionalnih zakonodavstava.

Deklaracija je u svom višedecenijskom trajanju postala pravi izvor raznih konvencija i drugih kodifikacija, univerzalnih i regionalnih. Njihova ukupnost danas predstavlja maticu zajedničke savesti, kulturu razuma i vrlinu pravde.

Autoritet prirodnog prava dobio je u svom legitimitetu i širini toliko mesta da se moglo govoriti o začecima jednog univerzalnog ili svetskog prava, o jednoj nadi da će naša civilizacija ostvariti takozvani *zlatni vek* u kome će prirodna prava biti jednom zauvek, ne samo proklamovana, već i potpuno ostvarena.

Ali, taj univerzum pravednog prava, u velikoj meri je izneverio očekivanja. Pravnici bi, rečnikom sudske procedure, rekli da je odložen na neodređeno vreme.

Umesto zlatnog veka u praktičnom ostvarenju kodifikovanih ljudskih prava, na raznim meridijanima ovoga sveta, nastupilo je vreme nesloge, nasilja kao opozicije umnosti, došlo je do ogromne razlike između proklamovanih i neostvarenih ljudskih prava, i to je danas sudbinsko pitanje ukupnosti pravničke i moralne civilizacije.

Antinomija je potpuna: kodifikacija prirodnih prava predstavlja veličanstvenu misaonu zgradu savremenog čoveka, ali istovremeno ispoljen je i nečuvaran odnos prema takvoj zgradi.

Drugim rečima, visok stepen kulture prirodnog prava u izvoru, kodifikaciji, legitimitetu i istovremeno visok stepen u neostvarenju tih prava. Umesto jednakog postupanja sa jednakim stvarima, nastupilo je vreme nejednakog postupanja sa jednakim stvarima, što je prava suprotnost vrlini pravde kao temelju racionalne koncepcije prirodnog prava.

Reklo bi se, svet je danas *poremećen* u nekim svojim vitalnim tačkama kulture mira i opstanka, o čemu je već bilo reči u ovom referatu. Na istom mestu, postavili smo pitanje, kako pronaći zdravu ćeliju u narušenom zdravlju globalnog socijaliteta i gde su putevi izlaska iz postojećeg stanja.

Ovde, u ovom opštem zaključku ponavljamo: samo nas organizovana *umnost savremenog sveta*, umnost koja jedino ima prirodni mandat, može izvesti i dovesti do epiteta opšteg mira kao preduslova očuvanja spomenika prošlosti i razvoja humane i dostojanstvene budućnosti.

Na moguće pitanje: kako i kojim načinom organizovana umnost čovečanstva može da nas uvede u sveopštu kulturu mira, odgovaramo *kategoričkim imperativom*: ostvarenjem svih onih prava i sloboda koja su proklamovana i kodifikovana na čitavom zakonodavnom prostoru Organizacije ujedinjenih nacija i svih drugih miroljubivih asocijacija i integracija, univerzalnog, regionalnog i nacionalnog karaktera.

Kada je u prošlosti, umna snaga čovečanstva, i bez potpore kodifikovanih ljudskih prava, uspela da oslobodi svet od raznih okova diktature i antiumnosti (o čemu je ranije bilo reči), onda danas, sa daleko većim intelektualnim i tehnološkim kapacitetom, ona *može i mora* da ostvari svestranu primenu proklamovanih prava ljudskosti.

A to znači, organizovana umnost savremenog sveta ima *svetu dužnost* da nas uvede u kulturu mira kao preduslova ostvarenja prava na život i slobodu i svih drugih prava koja proizilaze iz ovih univerzalnih vrednosti, među kojima se nalazi i ustanova dostojanstva koja u svom sazvežđu okuplja sve ljudske vrline.

I po tome, dostojanstvo je sa nama i u nama, a Kopaonička škola prirodnog prava stoji u središtu reči – *i jeste i biće*.

PORUKE

Na Završnoj plenarnoj sednici, 17. decembra 2013. godine, nakon višednevnog intezivnog angažovanja svih učesnika, urednici pojedinih katedri izneli su sledeće poruke, koje su dobile opštu podršku:

I – PRAVO NA ŽIVOT

1. Život

*Prof. dr MIROSLAV ĐORĐEVIĆ,
Dr ĐORĐE ĐORĐEVIĆ,
profesor Kriminalističko-policijske akademije
u Beogradu*

1. U cilju zaštite prava na život, kao osnovnog ljudskog prava, naše krivično zakonodavstvo inkriminiše različita krivična dela upravljena protiv života ljudi, i to ne samo ona kojima se na različite načine povređuje život čoveka kao pojedinca ili određenog broja ljudi, već i ona kojima se ugrožava ljudski život tako što se prouzrokuje konkretna, pa čak i apstraktna opasnost za nečiji život. Međutim, zbog značaja prava na život njegova krivičnopravna zaštita prevazilazi ove okvire i ide dalje u nastojanju da se ne inkriminišu samo različiti oblici činjenja ili nečinjenja kojima se prouzrokuje povreda ili ugrožavanje života, već i da se utvrdi obaveza pružanja pomoći za otklanjanje eventualne opasnosti za život ljudi.

2. Terorizam je nesumnjivo jedan od najznačajnijih vidova ugrožavanja i povrede prava na život. Borba protiv ovog zla koje dobija svetske razmere zahteva proučavanje ove problematike sa dva osnovna aspekta: proučavanje korena terorizma u savremenom društvu i usavršavanje sistema mera koje se preduzimaju u borbi protiv svih vidova terorizma. Zakon o izmenama i dopunama KZ iz 2012. godine uneo je niz novina kada je ova materija u pitanju. Inkriminacija krivičnog dela terorizma je značajno izmenjena uključujući u sebe i do tada postojeće krivično delo međunarodnog terorizma, a uvedena su i neka nova krivična dela i izmenjena neka postojeća koja su tesno povezana sa terorizmom. Iako postoje neke nedoumice oko razgraničavanja nekih od ovih krivičnih dela nova rešenja u celini gledano trebalo bi da doprinesu uspešnijoj borbi protiv ovog oblika kriminaliteta.

3. Ubistvo predstavlja najteži oblik negacije prava na život. Naše krivično zakonodavstvo predviđa različite oblike ovog krivičnog dela. Poseban značaj sa stanovišta težine nastupelih posledica svakako imaju višestruka ubistva koja uvek izazivaju veliku pažnju najšire javnosti. Međutim, ne sme se dozvoliti da ovakvi masovni zločini i strah koji oni izazivaju kod ljudi budu iskorišćeni kao izgovor za zakonodavca i političare za uvođenje određenih nedemokratskih mera u borbi protiv kriminaliteta.

4. Kada su u pitanju ubistva posebnu pažnju uvek izazivaju ona kod kojih je pasivni subjekt dete. Naše krivično zakonodavstvo ovu okolnost uzima kao kvalifikatornu, kad je u pitanju ubistvo deteta kao oblik teškog ubistva ili kad su u pitanju situacije koje se mogu podvesti pod ubistvo člana porodice kao oblik teškog ubistva, ali ona može biti i privilegujuća ako su ispunjeni uslovi za postojanje krivičnog dela ubistva deteta pri porođaju kao oblik privilegovanog ubistva.

5. Pobude iz kojih se vrše pojedina ubistva mogu biti veoma različite, ali su one često vezane i za ispoljavanje odnosno zadovoljenje patološke seksualnosti. S obzirom da se radi o veoma složenom problemu kome do sada nije pridavano dovoljno pažnje neophodno je u njegovoj teorijskoj analizi ali i u praksi otkrivanja i suzbijanja ovih delikata u što većoj meri koristiti znanja i iskustva eksperata iz oblasti kriminalističke psihologije i psihijatrije.

6. Uloga policije u zaštiti prava na život nesumnjivo je veoma izražena, naročito kada je u pitanju njena aktivnost pri nastupanju tzv. vanrednih situacija. Međutim, ponekad u okviru policijskog delovanja dolazi i do

ugrožavanja prava na život. U cilju sprečavanja ovakvih situacija neophodno je tačno precizirati njihove zadatke i ovlašćenja, posebno u domenu korišćenja sredstava prinude, kako bi se ugrožavanja prava na život svelo na najmanju moguću meru, a da se pri tom ostvare funkcije koje ove službe treba da vrše.

2. Zdravlje

*Prof. dr JAKOV RADIŠIĆ,
Dr HAJRIJA MUJOVIĆ-ZORNIĆ,
viši naučni savetnik Instituta
društvenih nauka u Beogradu*

1. Težište prava pacijenata prebacuje se sa polja sudske prakse na polje zakonske regulative, koja je postala bliža ne samo pacijentima, nego i pravnim stručnjacima jer su brojna prava postala diferencirana, strukturisana i pojašnjena. Nove odredbe Nemačkog građanskog zakona (2013) uspele su da uredе ugovorni odnos i da po pitanju odgovornosti sumiraju brojne komentare, stavove teorije i biltene prakse i svedu ih u jedan niz pravila. To ujedno povećava transparentnost između lekara i pacijenata, smanjuje nerazumevanje i uspostavlja odnos poverenja na novoj osnovi. Zakonsko uređenje takođe daje novi kvalitet odgovornosti, jer se zaštitna i preventivna funkcija više ne dovode u pitanje. Katedra smatra da je nemački zakon jezgrovit i dobar uzor za Srbiju. U okviru ove rasprave Katedra pozdravlja donošenje dugo očekivanog Zakona o pravima pacijenata u Srbiji, sa malim žaljenjem što on nije išao tako produbljeno kao što je u isto vreme usvojeni zakon Nemačke, zato što u pojedinim odredbama sadrži nejasne pojmove i što postoji problem primene u praksi.

2. U domenu biomedicinskih istraživanja i prijavljivanja neželjenih događaja preporuka je da klinički ogledi vrše opsežnije i u dovoljno dugom periodu da bi se ispoljile sve eventualne neželjene karakteristike leka. Isto tako, odabir učesnika u studiji treba da bude odgovarajući i reprezentativan u odnosu na buduće korisnike leka ili medicinskog sredstva. Polje farmakogenomike daje šansu da se individualizovanim pristupom bolje prwepoznaju buduće grupe pacijenata.

3. Novi harmonizovani zakoni i praksa transplatacije u Hrvatskoj veoma su dobar primer za zemlje u regionu, pa i za Srbiju koja takođe radi na

reviziji tih propisa i unapređenju prakse transplatacione medicine koja nije na zadovoljavajućem nivou. Treba pozdraviti svaki rezultat, kao što su nedavni dobri primeri takve prakse u Srbiji. Treba osnovati i poseban fond pri RFZO radi prikupljanja sredstava za transplatacije u inostranstvu. U zakon treba uvesti pretpostavljenu saglasnost.

4. Vulnerabilni (ranjivi) subjekti u kliničkim ispitivanjima zahtevaju mere posebne tj. dodatne zaštite. Nedopušteno je iskorišćavanje vulnerabilnih osoba kao sredstva za unapređenje nauke i društva, njihovo uključivanje u studije u kojima se biti izloženi riziku, a od kojih neće imati zdravstvenu korist, što nije ništa drugo do njihova zloupotreba. Tome se može stati na put jedino zabranom njihovog učešća u neterapijskim istraživanjima (apsolutnom ili relativnom u zavisnosti od vrste vulnerabilnosti).

5. Zaštita zdravlja predškolske dece i omladine (uključujući školski uzrast, studente i mlade radnike) treba da bude integrisana, što znači istovremeno i kroz preventivu i kroz mere lečenja. Veliku ulogu u promociji zdravlja, pored zdravstvenih radnika, treba da imaju ustanove i okruženje kao što su obdanište, škola i lokalna zajednica. Svi zajedno treba da vaspitavaju, obrazuju i podstaknu decu i omladinu da aktivno brinu o svom zdravlju.

6. Republika Srbija je unapredila normativni okvir prinudne hospitalizacije osoba sa mentalnim smetnjama. Međutim, zabrinutost izaziva činjenica da postupak za prinudnu hospitalizaciju nije projektovan na način koji obezbeđuje da osoba prema kojoj se postupa u punoj meri ostvari pravo na kontradiktoran postupak. Tome u najvećoj meri doprinosi nedostatak adekvatnih pravila o zastupanju osobe o čijoj se hospitalizaciji radi. Može se zaključiti da postupak za prinudnu hospitalizaciju ne ispunjava u potpunosti standarde pravičnog suđenja.

7. Treba voditi računa o tome da se dopunski rad u zdravstvu odvija u skladu sa zakonom, ali i u skladu sa načelom savesnosti i poštenja, javnim interesom i svrhom zbog koje je dopunski rad ustanovljen. Naime, retio uvođenja dopunskog rada bio je interes pacijenata da se pokriju one usluge koje se ne nalaze u paketu usluga obaveznog zdravstvenog osiguranja, koje se ne mogu obezbediti na drugi način, ili koje se pružaju licima koja nemaju svojstvo osiguranog lica.

8. Opređenje predmeta kliničkog ispitivanja je višestruko značajno. Razlikuju se pojmovi i pravni režimi gotovog leka od leka koji je u fazi kliničkog ispitivanja. Razgraničenje između navedenih pojmova nema samo

teorijski, već i praktični značaj jer propisi koji važe za lek razlikuju se od onih koji važe za lek koji se klinički ispituje, a njihovo nepoštovanje povlači i drugačije uslove i oblike odgovornosti odgovarajućih subjekata. Isto tako potrebno je bliže definisati pojam medicinskog sredstva, što je pravna praznina i stvara problem u razgraničenju u odnosu na pojam leka.

9. Pojave mita i korupcije koje ne bi smele da postoje u zdravstvenim ustanovama ozbiljno ugrožavaju dostojanstvo i ugled zdravstvenih radnika i zato time treba da se bave ne samo nadležni istražni organi već i sam zdravstveni sistem. Ističe se posebno značaj i uloga udruženja zdravstvenih radnika u suzbijanju pojava mita i korupcije, a posebno u utvrđivanju istine. Time se stvara poverenje građana u zdravstvo.

10. U pružanju zdravstvene zaštite većinom se govori o odnosu lekara i pacijenta, a manje o međusobnom odnosu samih lekara. Ti odnosi su pravno uređeni propisima iz oblasti rada i zdravstvenog prava, kao i pravilima struke i staleškim etičkim normama. Deo tih odnosa su i pojave nestručnog i pogrešnog rada. Lekar koji je u procesu pružanja zdravstvene usluge otkrio propust ili stručnu grešku svog kolege lekara dužan je da se ponaša u skladu sa etičkim normama lekarske profesije. Ukoliko stručne greške ostaju neotkrivene ili se zataškavaju, postoji latentna opasnost da se ponove što nikako nije ni u interesu pacijenata, ni u interesu zdravstvene ustanove, ni u interesu lekara.

11. Ovim porukama pridružuje se ranije poruke koje se tiču uvođenja i unapređenja nastave iz oblasti medicinskog prava, bolje sardnje pravnih struka iz različitih pravnih disciplina, fakulteta i naučnih instituta, kao i bolje saradnje sa lekarima i udruženjima pacijenata, kako bi se oblast zdravstva kroz koncept transparentnih prava i dužnosti, učinila manje konfliktnom u Srbiji nego što je to sada.

12. Prilikom narednih izmena Krivičnog zakonika preciznije odrediti sadržinu mere bezbednosti zabrane prisustvovanja sportskim priredbama, te da se u okviru Zakona o izvršenju krivičnih sankcija detaljno reguliše postupak izvršenja i donesu odgovarajući podzakonski akti o pojedinim pitanjima koja se prilikom izvršenja ove mere postavljaju. Navedene odredbe neophodno je sprovoditi u praksi i svakako istrajati u sankcionisanju svih onih koji svojim postupcima dovode do njihovog kršenja.

3. Ekologija

*Mr GORDANA PETKOVIĆ,
viši savetnik Ministarstva energetike, razvoja
i zaštite životne sredine Republike Srbije*

1. U vremenu globalnih izazova i krize osnovnih vrednosti čovečanstva ugroženo je dostojanstvo života u celini, kao prirodno i neotuđivo pravo svih živih bića na postojanje. Opstanak života na Planeti tesno je povezan sa poštovanjem ljudskog dostojanstva u harmoniji sa prirodom, kroz prepoznavanje međuzavisnosti životne sredine, ograničenosti prirodnih resursa, kao i negativnih posledica ljudskih aktivnosti na životnu sredinu. Iz tog razloga koncept ekološke ravnoteže, uz održivi rast, treba da postane glavni kriterijum donošenja odluka u oblasti zaštite životne sredine.

2. Izlazak iz globalne ekonomske i ekološke krize zahteva primenu koncepta “zelene ekonomije”, kako bi se podstakli: veći ekonomski rast kroz nove oblike i proizvodnje i potrošnje; smanjenje siromaštva kroz razvoj “zelenih poslova”; zaštita životne sredine, sa niskim udelom ugljen dioksida, smanjenom potrošnjom energije i sirovina i minimiziranjem otpada; efikasno korišćenje resursa, proaktivni pristup rešavanju ekoloških problema i socijalna uključenost. U tom smislu neophodno je unaprediti strateški i zakonodavni okvir u Republici Srbiji i usmeriti na prilagođavanje zakona konceptu zelene ekonomije i efikasniju primenu u ključnim sektorima (reciklaža, energetska efikasnost, obnovljivi izvori energije, korišćenje bioloških i genetičkih resursa, organska proizvodnja, javne nabavke i dr.).

3. Međunarodna zajednica je suočena sa novim globalnim izazovima u koje se ubrajaju i klimatske promene i njihovi uticaji na ekološke sisteme i raseljavanje ljudi, siromaštvo i dr. Klimatske promene i njihova veza sa degradacijom životne sredine donedavno nisu bile priznate. Međutim, one danas slove kao nova pretnja miru i bezbednosti. Ponovo smo suočeni sa pitanjem ljudskog dostojanstva naspram katastrofalnih posledica klimatskih promena. U tom cilju zalažemo se za uspostavljanje novog međunarodno-pravnog okvira za borbu protiv klimatskih promena, po isteku važenja Kjoto protokola.

4. Pouzdanost obeležavanja ekoloških proizvoda, prepoznatljivost ekološkog znaka i pouzdanost informacija o ekološkim proizvodima imaju ključnu ulogu u donošenju odluke o odabiru ekoloških proizvoda. U Republici Srbiji neophodno je doneti propise o proizvodima sa oznakom ener-

getske efikasnosti i dosledno primeniti pravila o označavanju proizvoda u praksi. Potrošači u Republici Srbiji moraju imati pouzdane informacije o proizvodima, odnosno hrani koja se stavlja na tržište, a naročito o tome da li proizvodi koji se stavljaju na tržište sadrže GMO. Postoje brojni razlozi zbog kojih su mnoge države rekly "NE" GMO u koje spada uticaj na ljudsko zdravlje, zdravlje životinja i životnu sredinu, uzimajući u obzir moralne, etičke i socio-ekonomske razloge, kao i značaj označavanja GMO proizvoda. Neusklađenost propisa u Republici Srbiji o genetički modifikovanim organizmima, bezbednosti hrane, priznavanju sorti poljoprivrednog bilja, reproduktivnom materijalu šumskog drveća, semenu i sadnom materijalu, zahteva reviziju zakonodavno-pravnog okvira. Sa stanovišta zaštite životne sredine celishodna je zabrana uzgoja, proizvodnje i prometa GMO ili proizvoda koji sadrže i/ili se sastoje ili potiču od GMO-a u komercijalne svrhe, s obzirom da bezbednost GMO tehnologija nije naučno ispitana i dokazana u pogledu mogućih posledica na biološku raznovrsnost, životnu sredinu i/ili zdravlje ljudi.

5. Zalažemo se za konsenzus svih zemalja regiona o pitanju moratorijuma na izgradnju nuklearnih elektrana u regionu.

6. U oblasti regionalne saradnje skrećemo pažnju na neophodnost uključivanja bilateralnih ugovora o proceni uticaja na životnu sredinu u prekograničnom kontekstu, odnosno u oblasti zaštite prekograničnih vodotokova.

7. Neophodno je pratiti i sprovoditi propise koji se odnose na očuvanje i zaštitu zemljišta i voda, a prema potrebi izvršiti dopunu ili izmenu istih. Istovremeno treba revidirati i propis u oblasti zaštite životne sredine u delu koji se odnosi na sadržinu projekata rekultivacije i sanacije životne sredine, a posebno neuređenih deponija. Promovisati organsku proizvodnju i primenu sredstava za ishranu bilja organskog porekla.

8. Obezbediti doslednu primenu Arhuske konvencije, efikasniju dostupnost informacija o životnoj sredini i veće učešće javnosti u donošenju odluka od značaja za zaštitu životne sredine. Ističemo potrebu revizije zakona kojim se uređuju pitanja dostupnosti informacija i usaglašavanje rešenja sadržanih u Zakonu o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja i Zakona o zaštiti životne sredine, sa Arhuskom konvencijom u delu koji se odnosi na dostavljanje informacija o životnoj sredini.

4. Sport

*Dr EDITA KASTRATOVIĆ,
profesor Fakulteta za poslovnu
ekonomiju i preduzetništvo, Beograd*

1. Jedan od ključnih uslova za budući razvoj srpskog sporta je i precizan pravni status sportskih organizacija uključujući i imovinu sa kojom raspolažu. U tom pogledu potrebne su određene izmene Zakona o sportu Republike Srbije, što podrazumeva pronalaženje adekvatnog modela privatizacije, odnosno svojinske transformacije sportskih organizacija. Privatizacija u sportu je neminovna, kao i u bilo kojoj drugoj delatnosti. Privatizacija u sportu je razvoj i unapređenje biznisa u sportu, a ne pomoć sportu.

2. Za uspeh privatizacije u sportu neophodno je nekoliko važnih preuslova: odabrati strategiju i odgovarajući model privatizacije sportskih organizacija; efikasnu organizaciju poslova u vezi sa njenom implementacijom; stabilno makroekonomsko okruženje, odgovarajuću ekonomsku politiku, transparentan sistem i stabilan sistem propisa i mera kojima se regulišu pravila igre u društvu. Cilj kome treba težiti u postupku privatizacije sportskih organizacija je savremeno organizovana sa vrhunskim menadžerom i ostalim kadrovima koji poseduju adekvatna znanja iz oblasti ekonomije, finansija, prava i marketinga; ekonomski moćna i dugoročno stabilna sportska organizacija spremna da ostvari takmičarske ciljeve i ispuni očekivanja svojih navijača.

3. Savremeni sport nije moguć bez odgovarajućih kvalitetnih sportskih stručnjaka. Njihov pravni položaj i ugovori koje zaključuju sa sportskim organizacijama i savezima nije adekvatno regulisana pravnim sistemom Republike Srbije, izmenama i dopunama Zakona o sportu. Potrebno je uvažiti specifičnosti ugovora koje zaključuju sportski treneri, agenti i drugi sportski stručnjaci.

4. Sprovođenje naučnih istraživanja uticaja preventivnih programa sa sportskim i rekreativnim sadržajima na odvratanje dece i maloletnika od delikventnog ponašanja. Stvaranje pravnog ambijenta za razvoj i unapređenje školskog i univerzitetskog sporta.

5. U cilju sveukupnog poboljšanja stanja u sportu i sportskim savezima i klubovima potrebno je sprečiti negativne političke uticaje i zabraniti isticanje političkih pamfleta i slanje političkih poruka preko sportskih priredbi.

II – PRAVO NA SLOBODU

1. Krivično-pravna i procesna zaštita ličnosti

Dr MILAN ŠKULIĆ,
profesor Pravnog fakulteta
Univerziteta u Beogradu

1. Katedra smatra da bi bilo dobro da se izmenama i dopunama ZKP-a omogući zamena najvećeg broja pritvorski razloga jemstvom. Pritvorski razlog (uveden novim ZKP-om Srbije iz 2011. godine), koji se svodi na težinu krivičnog dela u kombinaciji sa uznemirenjem građana, je izuzetno sporan, naročito s obzirom na on predstavlja “tekovinu“ nekada decenijama sličnog razloga koji je postojao još u SFRJ i koji je s pravom izuzetno kritikovan kao preterano širok osnov za pritvaranje.

2. Katedra je posebnu pažnju posvetila reformisanju krivičnog zakonodavstva Srbije, zaključujući da velike i konstantne promene te važne grane zakonodavstva predstavljaju ozbiljan problem. Tako se tako s jedne strane, često nepotrebno uvode nova rešenja koja snižavaju nivo već dostignutih standarda, dok se time s druge strane, što je posebno karakteristično za izmene krivičnog postupka, ozbiljno ugrožavaju ljudska prava i slobode.

3. Katedra zaključuje da je novi Zakonik o krivičnom postupku Srbije veoma loš tekst i posebno skreće pažnju na norme koje su u novom Zakoniku protivustavne. Prema odredbi člana 32 stav 1 Ustava Republike Srbije (*pravo na pravično suđenje*), *svako ima pravo da nezavisan, nepristrasan i zakonom već ustanovljen sud, pravično i u razumnom roku, javno raspravi i odluči o njegovim pravima i obavezama, osnovanosti sumnje koja je bila razlog za pokretanje postupka, kao i optužbama protiv njega.*

4. Ustavno je pravo građanina, tj. okrivljenog protiv kojeg se vodi krivični postupak da sud *raspravi* o osnovanosti sumnje, odnosno o optužbi protiv njega, a *ne da se o tome pred sudom raspravlja*, kao što je to u osnovi rešeno u novom Zakoniku o krivičnom postupku Srbije. Stoga su potencijalno *neustavne* sve ključne odredbe ovog Zakonika kojima je konstruisan striktno adverzijalni krivični postupak, odnosno dokazivanje primarno preneseno na stranke, a sud maksimalno isključen iz njega. Kako je ustavno pravo građanina da *sud odluči o osnovanosti sumnje koja je bila razlog za pokretanje postupka*, neustavna je i odredba novog Zakonika o krivičnom postupku, kojom se istraga pokreće naredbom, onda kada postoje osnovi

sumnje da je lice učinilo krivično delo, te da protiv te odluke nije dopuštena žalba.

5. Krivično procesno pravo je od ekstremno velike važnosti za zaštitu ljudskih prava i sloboda. Zakonik o krivičnom postupku kao osnovni izvor te grane prava i pozitivnog zakonodavstva je samim tim, jedan od “kamen temeljaca”, zaštite osnovnih prava i sloboda, pre svega, okrivljenog protiv kojeg se postupak vodi, ali i drugih lica koja se u određenim procesnim svojstvima pojavljuju u krivičnom postupku, što je na primer, posebno karakteristično za oštećenog.

6. Srbija je poslednjih godina doživela da kada je reč o krivičnom procesnom zakonodavstvu bude – “jedna zemlja sa dva sistema”, jer su paralelno važila dva poprilično različita Zakonika o krivičnom postupku, što ni u kom slučaju nije dobro, ni za koherentnost pravnog sistema i pravnu sigurnost, kao ni za jednakost građana pred zakonom. Već ovo ukazuje na potrebu pojačanog “opreza” kada je reč o oceni sadašnjeg stanja našeg krivičnog procesnog zakonodavstva uopšte, pa i u odnosu na stepen usaglašenost te grane pozitivnog zakonodavstva Srbije sa “evropskim standardima” Novi Zakonik o krivičnom postupku Srbije iz 2011. godine, se konceptijski radikalno razlikuje kako od još uvek pozitivnog ZKP-a iz 2001. godine, tako i od naše višedenijske krivičnoprocesne tradicije, pa i od normativnih rešenja koja tradicionalno (nekada čak i više vekova), postoje u kontinentalno-evropskim državama Evropske Unije. Ovo je već samo po sebi, veoma neobično kada se zna da Srbija teži da bude članica EU u kojoj sada, uz manje izuzetke, dominiraju potpuno drugačija konceptijska rešenja u odnosu na osnovne izvore krivičnog procesnog prava, a naročito kada se radi o državama koje spadaju u tzv. staru Evropu, a čiji su pravni sistemi uopšte, pa i kada je reč o krivičnom postupku (kao na primer, Austrija, Nemačka i Francuska) tradicionalno služili kao svojevrsan “uporednopravni uzor” našoj zemlji

7. Osim ovog preteranog korišćenja kao “uzora” nama stranih i ne-uobičajenih uporedno-pravnih rešenja, što predstavlja značajan “atak” na pravnu sigurnost i stvaranje izvesnog “nereda” u našem krivičnom procesnom sistemu, čini se da i niz konkretnih normi novog Zakonika o krivičnom postupku iz 2011. godine poprilično odstupa i od nekih uobičajenih “evropskih standarda”, a naročito kada je reč o nekim nepotrebnim ograničenjima prava i sloboda u krivičnom postupku.

8. Javno-tužilačka istraga, koja je uvedena novim Zakonikom o krivičnom postupku iz 2011. godine, bi ukoliko se teži pravičnom krivičnom

postupku, morala da bude praćena i ispunjavanjem sledećih uslova: 1) potrebno je položaj javnog tužioca faktički, ako to već formalno nije moguće, približiti položaju sudije, koji je *nezavistan*, dok je javni tužilac, "samo" *samoostalan*, što u stvari faktički ni ne predstavlja preveliku razliku, ukoliko samoostalnost javnog tužioca, shvatimo kao njegovu *funkcionalnu nezavisnost*, te 2) Neophodno je značajno promeniti organizaciju javnog tužilaštva, koje je sada organizovano skoro na "vojni" način, uz preteranu i suviše strogu hierarhiju.

9. Potrebno je prilikom svih velikih reformskih zahvata u oblasti krivičnog zakonodavstva biti mnogo oprezniji: Treba obratiti pažnju da se sistemski zakoni, kao što su to Krivični zakonik i Zakonik o krivičnom postupku ne menjaju radikalno niti previše brzo.

2. Sloboda ličnosti

Dr OLGA CVEJIĆ-JANČIĆ,
profesor Fakulteta za evropske pravno-političke studije,
Univerzitet Singidunum Beograd

1. Zabrana fizičkog kažnjavanja dece od strane roditelja, kao mera disciplinovanja, vrlo je značajna i treba da bude usvojena u budućem Građanskom zakoniku, čija izrada je u završnoj fazi. Roditeljima stoji na raspolaganju čitav arsenal drugih mera disciplinovanja svoje dece i zalaganje za zabranu fizičkog kažnjavanja dece ne znači zalaganje za zabranu bilo kog oblika kažnjavanja ili disciplinovanja dece, kako se to često namerno ili nenamerno pogrešno interpretira u javnosti. Naprotiv, smatramo da dete od najranijeg perioda treba učiti o tome šta je dopušteno, a šta nije, ali ne batinama već drugim merama i "kaznama", a njih je malo. Ako želimo da iskorijenimo nasilje u društvu moramo početi od njegove osnovne ćelije, a to je porodica, koja mora biti model dobrog ponašanja, tolerancije i uzor svojim članovima kako se treba ponašati van porodice.

2. Pravna zaštita prenatalnog života ne može biti apsolutna jer je prekid trudnoće pravo trudne žene u granicama zakonom predviđenih indikacija i u skladu sa zakonom predviđenim uslovima. U tom kontekstu se ne možemo pozivati na čl. 2 Konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda koji garantuje pravo na život, niti na član 3 Konvencije UN o pravima deteta, koji se odnosi na zaštitu najboljeg interesa deteta kao i na zaštitu nje-

gove dobrobiti, jer se te odredbe ne odnose na prenatalni život nego na zaštitu života lica koje je rođeno. Sve do rođenja deteta, ne možemo govoriti o subjektu prava, jer su i fetus i embrion tek život u nastajanju – prenatalni život, koji može da uživa samo ograničenu pravnu zaštitu od nezakonitog prekida trudnoće.

3. Uzimajući u obzir da je Zakon o lečenju neplodnosti postupcima biomedicinski potpomognutog oplodjenja nekonzistentan, neprecizan i da sadrži odredbe koje su u suprotnosti sa Ustavom, predlog Katedre je da se taj zakon menja. Posebno je važno da se jasno definiše začecé uz biomedicinsku pomoć post mortem, koje je vrlo kontroverzno regulisano. Nejasno je koje lice se ima smatrati donatorom, pa prema tome, koje lice za života može dati pristanak da se njegove reproduktivne ćelije mogu koristiti posle njegove smrti, da li je to samo treće lice ili se donatorom ima smatrati i muž majke ili njen vanbračni partner.

4. Definisane vanbračne zajednice u smislu krivičnog prava, koje se iskristalisale u sudskoj praksi krivičnih sudova, bitno se razlikuje od definicije vanbračne zajednice u smislu porodičnog prava. Naime, u krivično-pravnoj sudskoj praksi, verovatno radi zaštite maloletnika, vanbračnom zajednicom se smatra i vanbračni odnos sa maloletnikom između 14 i 18 godina, koji se ostvario zajednicom života sa maloletnim licem starijim od 14 godina (a mlađim od 18 godina), bez obzira što nedostaje jedan element vanbračne zajednice u smislu porodičnog prava, a to je *trajnost*, pa se tako u sudskoj praksi sreću odluke gde se utvrđuje postojanje vanbračne zajednice i ako je vanbračni odnos odnosno zajednica života trajala samo par dana. Katedra smatra da je nepotrebno praviti takvu razliku jer to dovodi do nedoslednosti i nekonzistentnosti pravnog sistema, s obzirom da je trajnost vanbračne zajednice bitna odlika pojma vanbračne zajednice koja ukazuje na to, da se u vanbračnoj zajednici ostvaruju funkcije braka i po čemu se vanbračna zajednica i razlikuje od privremenog ili povremenog, ad hoc vanbračnog odnosa. Nedoslednost bi mogla da se izbegne izmenom krivičnog zakona, kojim bi bilo predviđeno krivično delo, ne samo u slučaju zasnivanja vanbračne zajednice sa maloletnikom već bi krivično delo postojalo i u slučaju zasnivanja zajednice života sa maloletnikom (i kada ona nema elemente vanbračne zajednice), ma koliko zajednica života trajala. Predloženom izmenom Krivičnog zakona odnosno dopunom člana 190 obuhvatile bi se i one situacije koje se sada neopravdano podvode pod “vanbračna zajednica”.

3. Upravno-pravna zaštita slobode

*Prof. dr DRAGOLJUB KAVRAN,
Dr DOBROSAV MILOVANOVIĆ,
profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu*

1. Rešenja Zakona o upravnom postupku bi trebalo da budu u skladu sa proverenim rešenjima iz dosadašnje prakse i najvišim evropskim standardima. Neophodno je uvesti nove procesne institute koje će organi javne uprave primenjivati kada odlučuju o pravima i obavezama građana, vrše upravne radnje, zaključuju upravne ugovore ili pružaju javne usluge. Potrebno je obezbediti potpunu pravnu zaštitu stranaka u slučaju elektronskog dostavljanja, kao i usklađenost pravila o dostavljanju u posebnim upravnim postupcima sa opštim upravnim postupkom. Neophodno je prespitati i skladno urediti sistem pravne zaštite stranaka u upravnom postupku. Izrada novog Zakona o upravnom postupku podrazumeva usklađivanje ostalih srodnih materijalnih i procesnih propisa.

2. Rešenja Zakona o upravnim sporovima bi trebalo zasnovati na principu *dvostepenog* upravnog sudstva koje bi bilo predviđeno novim Zakonom o uređenju sudova. Trebalo bi preispitati i model zahteva za preispitivanje sudske odluke, uz predviđanje žalbe u upravnom sporu.

3. Da bi upravno sudstvo moglo da odgovori na proširenje predmeta upravnog spora i njegovu raznovrsnost: obezbediti primenu pravila o obaveznosti usmene rasprave; omogućiti češću primenu spora pune jurisdikcije; odlučivanje o odlaganju izvršenja upravnog akta, neophodno je obezbediti odgovarajući broj sudija u skladu sa evropskim standardima i načelom suđenja u razumnom roku. Takođe, potrebno je izvršiti specijalizaciju unutar upravnog sudstva i obezbediti odgovarajući materijalni položaj sudija, neophodnu spremu i prostor.

4. Obezbediti korišćenje istovetnih naziva za organe i organizacije istog pravnog položaja, kao i kriterijume za njihovo osnivanje.

5. U sistemu javne uprave neophodno je kontinuirano stručno usavršavanje službenika i zaposlenih, na osnovu temeljne analize potreba za stručnim usavršavanjem, jedinstvenih programa kod (poverenih) poslova državne uprave, kao i obezbeđenje ocenjivanja kvaliteta programa, predavača i rezultata sprovedenih programa. Neophodno je obezbediti kontinuirano

irano usavršavanje u okviru sistema upravnog sudstva pri pripremi pravosudnih kadrova, kao i tokom celog napredovanja u okviru sudske funkcije.

6. U skladu sa principom predvidljivosti upravnog i sudskog odlučivanja, potrebno je obezbediti pretpostavke u smislu objavljivanja sudskih presuda i otvorenost za ukazivanje na različito postupanje u istim stvarima, kao i zauzimanje jedinstvenih stavova upravnog sudstva u tim situacijama.

III – PRAVO NA IMOVINU

1. A. Kodifikacije

Prof. dr SLOBODAN PEROVIĆ,
predsednik Udruženja Kopaoničke škole prirodnog prava
Prof. dr MIODRAG ORLIĆ,
počasni predsednik Udruženja pravnika Srbije
Dr OLIVER ANTIĆ,
profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu

1. Pozitivno su ocenjeni rezultati dosadašnjeg rada Komisije za izradu Građanskog zakonika koji su izraženi u do sada pet objavljenih posebnih publikacija koji sadrže osnovne segmente buduće kodifikacije građanskog prava u formi Prednacrtu: 1) Izveštaj Komisije sa ostvarenim pitanjima; 2) Obligacioni odnosi; 3) Porodični odnosi; 4) Nasleđivanje; 5) Opšti deo Građanskog zakonika. Podržano je nastojanje Komisije da se do kraja 2014. godine objavi i šesta knjiga o stvarnopravnim odnosima, koji, iako vrlo značajni do sada nisu zakonodavno celovito i funkcionalno regulisani. Na taj način neophodno stvaraju se uslovi za celovit konzistentni kodifikacioni akt raznovrsne građansko pravne materije u pravnom sistemu R. Srbije.

2. Podržana je orijentacija Komisije da se usavrše i kompletiraju zakonodavna rešenja u skladu sa dosadašnjim naučnim saznanjima i potrebama poslovne i sudske prakse u ostvarivanju i zaštiti građanskih prava o kojima bi trebalo, u toku 2014. godine obaviti javnu raspravu kojoj bi prethodila prethodna sistematska stručna konsultacija sa ekspertima za pojedine segmente Prednacrtu.

3. Pružana je posebna podrška konceptijskoj orijentaciji Komisije da budući Građanski zakonik Republike Srbije, koristeći komparativnu meto-

določku analizu, harmonizuje najvažnija rešenja sa modernim evropskim zakonodavstvom i savremenim tendencijama u pravu EU.

4. Pozitivno se ocenjuje formulisanje osnovnih načela i principa, u okviru Opšteg dela, od izuzetnog značaja ne samo za zasnivanje, ostvarivanje i zaštitu građanskih prava, već i za pravilno tumačenje zakonskih rešenja, kao i za rešavanje sporova i usklađivanje različitih interesa u oblasti građanskih subjektivnih prava koja su od vitalnog značaja za kvalitet života, rada i poslovanja svih građansko-pravnih subjekata.

5. Posebnu afirmaciju zaslužuju nove odredbe o subjektivnim građanskim pravima, posebno o pravima ličnosti koja proizilaze iz fundamentalnog prava na dostojanstvo ličnosti kao neotuđivog prava od neprocenjivog značaja za sve građansko pravne subjekte.

6. Neophodno je u daljem radu Komisije dosledno sprovesti osnovne ciljeve građanske kodifikacije, izražene u Preambuli Prednacrtu u kojoj su, pored afirmacije kontinuiranog razvoja pravne kulture i zakonodavstva Republike Srbije posebno istaknuti sledeći ciljevi:

- jačanje pravne sigurnosti, pravde i pravičnosti;
- zaštita prava ličnosti i imovinskih prava, u skladu sa tekovinama evropske pravne civilizacije, uz uvažavanje tradicionalnih nacionalnih vrednosti.

7. U znatnom delu objavljenih referata i u diskusijama u pojedinim sekcijama analizirana su predložena osnovna i mnogobrojna alternativna rešenja. Posebno je podržan i predlog o proširenju primene neosnovanog obogaćenja kao izvor obligacija.

B. Svojina

1. Pozitivno se ocenjuje intencija važećih zakonskih rešenja o restituciji zadužbinske imovine, jer se podržavljena zadužbinska imovina vraća u svojini zadužbinama koje su registrovane i obnovile rad, uz dokaz o odgovarajućem kontinuitetu volje osnivača i ciljeva između nove i stare zadužbine.

2. Bilo bi celishodno razmotriti pozitivne i eventualno negativne efekte uvođenja neakcesornih prava realnog obezbeđenja, kao što je tzv. eurohipoteka, koja je inicirana u okviru Evropske Unije i od koje se očekuje da olakša jedinstvenu tehniku refinansiranja, izdavanja obveznica i njihovu prodaju na finansijskom tržištu Evropske Unije. Neophodna analiza pri-

mene zakonskih rešenja o vansudskom namirenju hipoteke ukazala bi na slabosti važećeg Zakona o hipoteci i na potrebu neodložnog usavršavanja našeg hipotekarnog prava, radi efikasnog namirenja obezbeđenog potraživanja, uz veću afirmaciju pravičnosti, pravne sigurnosti i ravnopravnije zaštite opravdanih interesa hipotekarnih poverioca i dužnika.

3. Pored opšteg stava da je stranim fizičkim i pravnim licima dozvoljeno sticanje prava svojine na nepokretnostima, uz obavezno postojanje principa reciprociteta, ne treba isključiti postojanje ograničenja za određene specifične i posebno značajne nepokretnosti utvrđene posebnim zakonom koje ne bi mogle da budu predmet prava svojine stranih lica.

4. Analiza zakonske regulative o jedinstvenoj katastarskoj evidenciji nepokretnosti, posebno u pogledu ostvarivanja načela javnosti u vođenju registra nepokretnosti ukazuje na potrebu preispitivanja dosadašnjih efekata "jedinstvene evidencije" radi reafirmacije pozitivnih prednosti i ponovnog uvođenja sistema zemljišnih knjiga kao najsavršenijeg sistema javne evidencije nepokretnosti i stvarnih prava na njima.

5. U procesu izrade Građanskog zakonika još jednom treba razmotriti rešenje iz važećeg Zakona o nasleđivanju kojim je donja starosna granica zaveštajne sposobnosti snižena na 15 godina, čime je povećana njihova imovinska autonomija, ali je ostalo otvoreno pitanje nužnog ostvarivanja zaštitne funkcije maloletnog lica, zbog njihovog različitog stepena zrelosti i životnog iskustva, što bi trebalo da bude relevantno pri utvrđivanju konkretne zaveštajne sposobnosti.

6. Uvažavajući potrebe prakse, podržane su inicijative i argumenti koji ukazuju na celishodnost unošenja u budući Građanski zakonik neophodnih pravila kojim bi se regulisale specifičnosti tzv. nepravog ugovora o doživotnom izdržavanju kojim se prenos imovine na davaoca izdržavanja obavlja u času zaključenja ugovora, a ne u momentu smrti primaoca izdržavanja kako je to regulisano kod klasičnog zakonski regulisanog ugovora o doživotnom izdržavanju.

C. Ugovori i odgovornost za štetu

1. Podržan je predlog Komisije za izradu Građanskog zakonika da se u našem budućem kodeksu posebno uredi pojam profesionalne krivice. De-

finicija koju Komisija predlaže predstavljala bi pozakonjenje pravila koje već dugo živi u praksi domaćih sudova, jer se krivicom smatra pogrešno postupanje, a ne mentalno stanje određenih kvaliteta. Krivica je socijalni, a ne psihički fakt. Sud o krivici vrednuje čovekov postupak, a ne stanje njegove svesti i volje. Profesionalna krivica je pogrešno postupanje, uz tu specifičnost što se kao njeno merilo ne uzima ponašanje razumnog i pažljivog čoveka, nego razumnog i pažljivog stručnjaka odgovarajuće specijalizacije. Takvim poimanjem profesionalne krivice pojam stručne greške, utvrđen u važećem Zakonu o zdravstvenoj zaštiti postaje suvišan, jer je restriktivan u primeni odgovarajuće i građanske i krivično pravne profesionalne odgovornosti. Uvođenjem nove koncepcije profesionalne odgovornosti građanske sudove treba ohrabriti da se kada odlučuju o odštetnim zahtevima pacijenata, ne pozivaju na stručnu grešku već na profesionalnu krivicu.

2. Radi što potpunije zaštite kupaca u slučaju postojanja garancije za ispravno funkcionisanje prodate stvari neophodno je u predstojećoj kodifikaciji građanskog prava preispitati važeća zakonska rešenja iz Zakona o obligacionim odnosima i Zakona o zaštiti potrošača poboljšanjem položaja kupaca priznavanjem prava na raskid ugovora ili sniženje cene, uz nesporno pravo na naknadu štete, i u slučajevima kad proizvođač, pogotovo zbog ozbiljnih funkcionalnih nedostataka, u razumnom roku, ne opravi ili zameni stvar.

3. U pogledu posledica raskida ugovora posebno trajnih dvostrano obaveznih, praktične i teorijske dileme treba rešavati putem restitucije i to delimične u slučaju kada su obe strane otpočele pa stale sa izvršavanjem ugovora i potpune ako je samo jedna ugovorna strana preduzimala radnje u cilju izvršenja ugovora.

4. Iako su važeća zakonska rešenja o zaštiti načela jednake vrednosti davanja kod dvostranih ugovora, posebno odredbe o prekomernom oštećenju i zelenaškim ugovorima u Zakonu o obligacionim odnosima pozitivno afirmisana u sudskoj i poslovnoj praksi, bilo bi celishodno u fazi izrade Građanskog zakonika učiniti napor, radi njihovog poboljšanja u smislu dosledno sprovedenih posledica ništavih i rušljivih ugovora.

5. U vezi budućeg regulisanja naknade nematerijalne štete pri povredi prava ličnosti bilo bi celishodno proširiti zahteve različitim modalitetima satisfakcije i bez sudske intervencije.

2. Porezi

*Dr ZORAN ISAILOVIĆ,
profesor Pravnog fakulteta u Prištini
Kosovska Mitrovica*

1. Kao i drugim savremenim državama i u Srbiji je neophodno pripremiti poreske zakone koji će se u praksi dosledno poštovati. Pretpostavka za ostvarenje navedenih tokova jeste da se pre svakog donošenja zakona izvrši iscrpna analiza efekata koje će oni izazvati. Pored toga, u istom cilju neophodno je u ovoj izuzetno osetljivoj materiji u postupku donošenja zakona, po pravilu, organizovati sveobuhvatnu javnu raspravu koja bi suštinski uticala na donošenje dobrih propisa.

2. Procese reduciranja poreskih podsticaja kod oporezivanja dobiti pravnih lica potrebno je podržati i zaštititi od čestih iskušenja pojave novih. Ovim putem podsticajno će se delovati na redovno plaćanje poreza i efikasnog onemogućavanja njegovog izbegavanja. Privlačenje investitora kroz selektivne poreze je još štetniji nedopustljivi oblik arbitrarnog mešanja države u tržišne procese, nego što je to slučaj sa odobravanjem subvencija. Pored toga, međunarodna iskustva pokazuju da poreske olakšice nisu efikasan instrument za privlačenje stranih investicija u uslovima niske nominalne stope poreza na dobit pravnih lica.

3. U pravnom sistemu Republike Srbije neophodno je preduzeti brojne mere u cilju efikasnog suzbijanja sive ekonomije. Kao najvažnije su: reduciranje dažbinskog opterećenja rada, donošenje jasnih i jednostavnih poreskih propisa i njihova dosledna neselektivna primena koji se neće često menjati, reorganizovanje i koordinacija rada Poreske uprave i drugih državnih organa, prestanak prakse otpisa potraživanja po osnovu kamate za neplaćene javne prihode itd.

4. Pravna regulacija oporezivanja prihoda od samostalne delatnosti u Srbiji je jedna od slabijih tačaka pozitivnog poreskog sistema. S tim u vezi, poslednje izmene Zakona o porezu na dohodak građana predstavljale su pogodnu priliku da se zantno racionalizuje koncept tzv. paušalnog oporezivanja. Međutim, ta šansa nije iskorišćena. Umesto toga promenama propisa su osnaženi potencijali paušalnog oporezivanja, koje će se verovatno u praksi, umesto kao izuzetak, profilisati kao pravilo, na uštrb pravičnog oporezivanja.

5. Građansku dužnost plaćanja poreza mogu da vrše subjekti ukoliko su ekonomski za to sposobni. Zbog toga se zalažemo za oslobađanje od oporezivanja egzistencijalnog minimuma. To ne bi bila proizvoljna odluka poreskog organa, već mera poreske politike zasnovana na zakonu, koja ne dovodi u pitanje načelo opštosti oporezivanja, nego pruža sigurnost poreskim obveznicima – fizičkim licima da ispunjenjem poreske obaveze njihovo ljudsko dostojanstvo neće biti ugroženo.

6. Primenom novog Zakona o umanjenju neto prihoda lica u javnom sektoru doći će do značajnog smanjenja “visokih” plata u javnom sektoru, u cilju smanjenja budžetskog deficita i omogućavanja funkcionisanja Republike Srbije u narednom periodu. Analizom pomenutog Zakona upozoravamo na moguće brojne negativne efekte koji se njegovom primenom u praksi mogu pojaviti. Kao najvažniji negativni efekat jeste realna opasnost da se najkvalifikovaniji stručnjaci podstaknu da napuste javni sektor ukoliko postoji alternativa za njihovo zaposlenje u privatnom sektoru ili angažovanjem u inostranstvu.

7. Uočena je neusaglašenost u regulaciji poreskih prekršaja kod nekih poreskih zakona u pogledu težine posledice neizvršenja poreske obaveze tako da je visina raspona kazni različita. Zbog toga se zalažemo za ustanovljavanje adekvatnog i međusobno usaglašenog kaznenog sistema za prekršaje u pojedinim poreskim zakonima.

3. Privredna društva

Dr MIRKO VASILJEVIĆ,
profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu
Dr DRAGIŠA SLIJEPČEVIĆ,
sudija Ustavnog suda Srbije
MIROSLAV NIKOLIĆ,
Predsednik Privrednog Apelacionog suda u Beogradu

1. Izvršene izmene i dopune Zakona o stečaju predstavljaju značajna poboljšanja naročito u vezi statusa stečajnog upravnika, odgovornosti (imovinske i disciplinske) stečajnog upravnika i novog instituta u stečajnom pravu – komora stečajnih upravnika, pojašnjenje nekih pitanja u vezi pobožne tužbe u stečaju i slično.

2. Neophodno je u predstojećem inoviranju Zakona o stečaju otkloniti brojne nedostatke predloženih rešenja, a naročito nepotrebno odvajanje

režima hipotekarnih i razlučnih poverilaca, kao i ustanovljenje svojevrsnog instituta “kolektivnog stečaja” povezanih lica, što se ne čini pravno osnovanim i prihvatljivim.

3. Prilikom inovacije Zakona o međunarodnom privatnom pravu bilo bi racionalno da se u materiju tzv. sukoba zakona o privrednim društvima “teoriji osnivanja” da isključivo važenje i izostavi mogućnost primene teorije sedišta čija praktična primena posle zaključenja Sporazuma o pridruživanju i stabilizaciji proizvodi zanemarujuće praktične efekte.

4. Neophodno je u Građanskom zakoniku u delu o obligacionim odnosima precizno definisati situaciju kada posrednik kod ugovora o organizovanju putovanja odgovara kao organizator i precizirati obaveze organizatora koje terete i posrednika, imajući u vidu rešenja sadržana u Predlogu nove direktive o paket aranžmanima.

5. Podržava se proširenje javno pravnog partnerstva čija dalja afirmacija zahvaljujući izvršenoj zakonodavnoj harmonizaciji čiju inovaciju treba intezivirati, može značajno da doprinese realizaciji mnogobrojnih investicionih projekata, od kojih su koncesije od presudne važnosti za izgradnju velikih infrastrukturnih objekata od nacionalnog značaja, uz posebnu zaštitu opštih interesa.

6. U predstojećoj kodifikaciji građanskog zakonodavstva u sklopu privrednog ugovornog prava, precizno formulisati pojam privrednika (trgovca) kako bi se obezbedila adekvatna primena strožijih privrednopravnih propisa na tu kategoriju privrednih subjekata.

4. Međunarodni privredni ugovori, Arbitraža

*Dr JELENA PEROVIĆ,
profesor Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Beogradu
Dr THOMAS MEYER,
rukovodilac Projekta, Otvoreni Regionalni Fond
za Jugoistočnu Evropu – Pravna reforma*

1. U uporednom pravu postoje značajne razlike u pogledu pravnog uređenja pregovora za zaključenje ugovora, odgovornosti za prekid pregovora i pravne prirode sporazuma koji se zaključuju u okviru pregovora. Te razlike izražene su kako u domenu zakonskog regulisanja, tako i u stavovima sudske prakse i doktrine uporednog ugovornog prava. Pored toga,

sporazumi o pregovorima koji se zaključuju u međunarodnom poslovnom prometu izuzetno su brojni i raznovrsni i razlikuju se od slučaja do slučaja po sadržini, formi i okolnostima u kojima se zaključuju. Rešenje konkretnog pravnog pitanja iz domena pregovora u prvom redu zavisi od odgovarajućeg merodavnog prava i njegovog generalnog određenja prema mestu i domašaju načela savesnosti i poštenja u pregovorima za zaključenje ugovora. Sporna pitanja koja proističu iz pregovora moraju se rešavati u svetlu relevantnih okolnosti konkretnog slučaja, uzimanjem u obzir specifičnosti svakog pojedinog sporazuma o pregovorima, pri čemu treba imati u vidu da neki od njih, u celini ili u pojedinim klauzulama, mogu imati obaveznú snagu ugovora. U cilju izbegavanja neizvesnosti i spornih situacija, strane u pregovorima bi trebale što preciznije formulisati svoje namere tokom pregovora i konkretnim sporazumom utvrditi domašaj svake pojedine klauzule. U tom smilu, potrebno je izričito predvideti klauzule koje *obavezuju* strane u pregovorima, pravne posledice za slučaj njihove povrede i, u tim okvirima, kriterijume za ocenu vrste i obima naknade štete, kao i merodavno pravo, nadležnost u slučaju spora i druga pitanja od značaja za proces pregovora.

2. Klauzule o isključenju i ograničenju odgovornosti predmet su značajnog podozrenja i uzdržanih stavova u uporednom pravu s obzirom da predstavljaju odstupanje od opštih pravila o odgovornosti za štetu koja svoj izvor nalaze u osnovnim moralnim vrednostima i kategorijama. Iz tih razloga, nacionalni pravni sistemi i izvori uniformnog ugovornog prava ovim klauzulama posvećuju posebnu pažnju, pre svega predviđanjem kriterijuma za njihov poništaj. U tom pogledu, neki sistemi polaze od načela savesnosti i poštenja, neki putem poništaja sankcionišu klauzule koje su ocenjene kao “nerazumne” (*unreasonable clauses*), neki predviđaju da se odgovornost ne može isključiti u slučaju namere, dok neki ovo ograničenje proširuju i na krajnju nepažnju. O pomenutim činjenicama ugovorne strane moraju voditi računa, kako prilikom samog odlučivanja o tome da li će u konkretan ugovor uneti klauzulu isključenja ili ograničenja odgovornosti, tako i prilikom formulisanja ovih klauzula.

3. U slučaju kad se ugovorne strane opredele za primenu transnacionalnih pravila na njihov ugovor, potrebno je da izbegavaju uopštene i apstraktne formulacije u klauzuli o merodavnom pravu s obzirom da takve formulacije nose rizik različitih tumačenja i spornih situacija. S druge strane, klauzule kojima se ugovara primena principa zajedničkih za više pravnih sistema mogu prouzrokovati značajne probleme za arbitre koji su, na

osnovu ovakve klauzule, obavezni da izvrše temeljnu analizu svih predviđenih pravnih sistema u cilju određenja onih načela koja su im zajednička. Takav zadatak je izuzetno delikatan i može dovesti do rešenja koje ne odgovara nameri ugovornih strana. Iz tih razloga, kad se ugovorne strane opredele za primenu *lex mercatoria*, eksplicitno ugovaranje određenih zbirki pravila kao što su na primer UNIDROIT Principi međunarodnih trgovinskih ugovora čini se optimalnim rešenjem sa stanovišta izvesnosti ugovornih strana u pogledu pravila koja će na njihov ugovor biti primenjena.

4. Za zasnivanje nadležnosti institucionalne arbitraže u načelu je dovoljno ugovaranje pravila te arbitraže. Institucionalne arbitraže imaju svoja stalna arbitražna pravila koja se odnose na organizaciju i nadležnost arbitraže, konstituisanje arbitražnog tribunala, arbitražni postupak, arbitražnu odluku, troškove arbitraže, i sl. U tom smislu, smatra se da su strane, ugovoranjem određene institucionalne arbitraže, prihvatile i pravila te arbitraže koja se primenjuju na arbitražni postupak. Za razliku od institucionalnih arbitraža, *ad hoc* arbitraže nemaju svoja pravila postupka, kao ni stalnu organizacionu strukturu, prostorije, administraciju i listu arbitara. Iz tih razloga, potrebno je da strane koje se opredele za *ad hoc* arbitražu, u arbitražnoj klauzuli predvide sva pitanja relevantna za konstituisanje nadležnosti arbitraže i vođenje postupka pred njom. Potpuna klauzula o *ad hoc* arbitraži treba da odredi pravila postupka (najčešće UNCITRAL Arbitražna pravila), broj arbitara (najčešće arbitar pojedinac ili veće od tri arbitra) i način njihovog imenovanja, mesto arbitraže, jezik arbitražnog postupka, kao i ovlašćenika za imenovanje. Pri tome, za samo konstituisanje nadležnosti *ad hoc* arbitraže nije neophodno da klauzula sadrži sve navedene elemente, već samo one koji nedvosmisleno ukazuju na nameru strana da spor povere *ad hoc* arbitraži.

5. Osiguranje

Prof. dr PREDRAG ŠULEJIĆ,
član Predsedništva Udruženja pravnika Srbije

1. Kada je reč o osiguranju, potreban je novi pristup za ugovornu i vanugovornu odgovornost. Sa stanovišta osiguranja razlike se mogu ukloniti. Za to su potrebne izmene u samom institutu odgovornosti jer se shvatanja menjaju tako da se postepeno pooštava odgovornost štetnika ne samo kod vanugovorne odgovornosti već i kod ugovorne. Takođe se pooštavaju kri-

terijumi koji se odnose na teret dokaza. Štetnik ima sve manje mogućnosti da svoju odgovornost izbegne. Takođe, dostojanstvu čoveka osiguranje života treba da posveti znatno veću pažnju. Opšti uslovi osiguranja treba da predvide pokriće za "rizik dostojanstva", kako bi se interesi osiguranika u najvećoj meri zaštitili.

2. Pitanja koja bi trebalo razmotriti prilikom stupulisanja normi o zastupnicima i posrednicima osiguranja u našem budućem Građanskom zakoniku su sledeća: pojam posla zastupanja i posla posredovanja - razgraničenje; obim ovlašćenja; ograničenja ovlašćenja zastupnika; odgovornost osigurača za ponašanje zastupnika; obaveza informisanja ugovarača osiguranja; prekoračenje ovlašćenja i odstupanje od opštih uslova osiguranja i tarifa premije. Kada je reč o ovlašćenjima zastupnika može se predvideti da zastupnik ima ovlašćenje da daje izjave o otkazu i raskidu ugovora, kao što je to regulisano u uporednom pravu.. Ovo ovlašćenje je logično i prihvatljivo, te bi član 1181. st. 1. Prednacrtu trebalo dopuniti rečima: "*da izjavi otkaz i raskid ugovora*".

3. U odnosu na institut posredovanja u osiguranju u svetlu donošenja novog Građanskog zakonika Srbije predlaže se da bi predmet regulisanja posredovanja u Građanskom zakoniku Srbije mogao pre svega da bude predviđanje obaveze posrednika na potrebno informisanje osiguranika, bez obzira da li je nalogodavac osigurač ili osiguranik. U čemu bi se sastojale te informacije, kao ugled mogu da posluže navedeni propisi domaćeg i uporednog prava, vodeći računa posebno o kritikama na tekst Direktive o posredovanju Evropske Unije. Ostaje, ipak, mišljenje da bi najbolje bilo ovu materiju (o posrednicima i zastupnicima osiguranja) regulisati posebnim zakonom koji bi onda bio *lex specialis* u odnosu na Građanski zakonik, ukoliko ne bi bio u njega uključen. Do tada, ostaje primena opštih propisa dela Građanskog zakonika (sada Zakona o obligacionim odnosima) koji se odnose na ugovor o posredovanju, - što je, uostalom, slučaj sa većinom zakonodavstava uporednog prava.

4. Potrebno je u našem pravu razmotriti celishodnost i uslove uvođenja osiguranja troškova pravne zaštite, pa i troškova pravne zaštite pacijenta, u poslovanju domaćih osiguravača i uspostavljanje održivog razvoja tržišta ovih osiguranja.

5. Zakon o obaveznom osiguranju u saobraćaju sadrži jasnu odredbu o stupanju na snagu. Međutim, za 30% do 40% odredaba tog zakona predviđeno je da će početi da se primenjuju u nekom budućem trenutku posle jedne ili više godina od dana stupanja na snagu tog zakona, kao i da će veli-

ki broj odredaba početi da se primenjuju kad Srbija pristupi Evropskoj Uniji. Smatra se da odredbe o početku primene jedne ili više odredaba Zakona o obaveznom osiguranju u saobraćaju u nekom budućem trenutku posle dana stupanja na snagu tog zakona – nisu u skladu sa Ustavom Republike Srbije, te da je Ustavni sud Srbije nadležan da utvrdi po službenoj dužnosti da li su odredbe Zakona o obaveznom osiguranju u saobraćaju o početku primene jedne ili više odredaba tog zakona posle dana stupanja na snagu tog zakona saglasne ili nesaglasne sa Ustavom Republike Srbije.

6. Radni odnosi

Dr BRANKO LUBARDA,
profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu
PREDRAG TRIFUNOVIĆ,
sudija Vrhovnog Kasacionog suda

1. Pravo na dostojanstvo na radu kao jedno od osnovnih ustavnih prava zaposlenih harmonizovano je i normativno usaglašeno sa evropskim standardima (međunarodnim konvencijama i preporukama) Zakonom o radu (definicija diskriminacije, uznemiravanja i seksualnog uznemiravanja) kao i donošenjem posebnih zakona (Zakon o zabrani diskriminacije i Zakon o zabrani zlostavljanja na radu).

2. Citirane zakone je nužno kvalitativno poboljšavati i usavršavati u skladu sa dobrom uporedno-pravnom praksom otklanjajući probleme u sadašnjoj našoj praksi. S tim u vezi je nužno izričito definisati mobing kao oblik diskriminacije, ne samo zbog prirode odnosa već i zbog toga što Zakon o zabrani diskriminacije svim oštećenima daje mogućnost potpunije pravne zaštite (pravo na reviziju), dok kod mobinga revizija nije dopuštena. Imajući u vidu jasnoću zakona, opterećenost Vrhovnog kasacionog suda i činjenicu da problem u ovim sporovima uglavnom nije pravne prirode potrebno je preispitati zakonodavno rešenje po kome je revizija uvek dozvoljena u sporovima za diskriminaciju i dozvoliti je samo za teške oblike diskriminacije.

3. Zbog neujednačene sudske prakse od strane apelacionih sudova u takozvanim masovnim sporovima nužno je ulagati napore u cilju stvaranja jednobrazne sudske prakse (jednakog presuđenja u bitno jednakim činjeničnim i pravnim situacijama).

4. Kod ustanovljenja prava nužno je u zaključenju i izmeni kolektivnih ugovora voditi računa o materijalnoj osnovi jer ekonomska prava zavise od ekonomskog stanja države i privrede.

5. Za sve fleksibilne oblike rada nužno je obezbediti i ustanoviti sistem socijalnog osiguranja.

6. U sprovođenju i primeni zakona sprečavati zloupotrebe radnopravnih instituta (rad na određeno vreme, probni rad, prekovremeni rad, rad na "crno", dvojni radni odnos).

7. Imajući u vidu ustavni položaj i karakter pokrajina i lokalne samouprave nužno je urediti prava, obaveze i odgovornosti zaposlenih u tim teritorijalnim organizacijama posebnim zakonom.

7. Banke i bankarski poslovi

*Prof. dr STOJAN DABIĆ,
Međunarodni centar za razvoj
finansijskog tržišta, Beograd*

1. Zakonska regulativa za funkcionisanje bankarskog sistema, sa neznatnim odstupanjima, u Srbiji u potpunosti je usaglašena sa regulativom Evropske unije, s tim što Zakon o tržištu kapitala predstavlja mešavinu preuzetih rešenja iz anglosaksonskog i kontinentalnog prava.

2. Držanjem visoke referentne kamatne stope (znatno više od referentne kamatne stope drugih centralnih banaka) Narodna banka Srbije, u cilju održavanja stope inflacije pod kontrolom, za posledicu ima smanjenje privrednih aktivnosti zbog manjka novca i smanjenja konkurentnosti na sve otvorenijem tržištu zbog povećanja troškova proizvodnje izazvanih visokim kamatnim stopama. Srpski bankarski sektor odlikuje i visoka eurizacija plasmana i depozita. Pošto je 75 do 80 odsto svih kredita u evrima, kao i 98 odsto depozita stanovništva, to nema nikakvog ni ekonomskog ni pravnog opravdanja da na kredite izražene u evrima domaća preduzeća plaćaju kamatu po višestruko višoj kamatnoj stopi od njihove konkurencije koja koristi kredite kod domicilnih banaka vlasnika banaka u Srbiji. Narodna banka Srbije bi trebalo da kroz direktno selektivno kreditiranje poslova usmeri banke da, odobravajući ove kredite sa evropskim kamatnim stopama, pređu

sa sistema obezbeđenja datih kredita hipotekama na sistem vezivanja kredita za novčani tok svakog pojedinačnog komercijalnog posla.

3. Odobravanje kredita korisnicima na osnovu hipotekarnog obezbeđenja uz visoke kamatne stope neminovno dovodi preduzeća u fazu prekida poslovanja, jer zbog visokih kamatnih troškova nisu uspela da se održe na domaćem tržištu u uslovima favorizovane konkurencije iz inostranstva. Smanjena proizvodnja ne obezbeđuje prihod da pokrije dospele kamate pa poslovne banke, da bi izbegle mere Narodna banka Srbije, odobravaju nove kredite za naplatu kamate. Ova praksa banaka dovela je veliki broj korisnika do stečaja zbog, na ovaj način, stvorene kreditne prezaduženosti. Povećanje proizvodnje i izvoza može relativno brzo da se ostvari selektivnim kreditiranjem određenih poslova pod uslovima koje imaju preduzeća u inostranstvu. Radi toga čini se neophodnim da Narodna banka Srbije i poslovne banke dopune svoju kreditno-monetarnu politiku sa uslovima za odobravanje namenskih reeskontnih kredita. Za čvršće povezivanje trgovine, proizvodnje i banaka potrebno je uvesti vezivanje uvoza izvozom.

4. Narodna banka Srbije, kao kreator nacionalne monetarne politike, trebalo bi bez odlaganja da preispita kreditno-monetarnu politiku, jer se ona već sada, bez obzira na postignute rezultate u kontroli stope inflacije, pokazala destimulativnom za oživljavanje proizvodnje i oporavak ukupne privredne aktivnosti.

5. Pored bankarskog mehanizma, tržište hartija od vrednosti predstavlja drugi osnovni mehanizam za obezbeđenje dodatnih sredstava za redovno poslovanje i za razvoj. Iako su zakoni koji regulišu ovu materiju skoro identični zakonima iz Evropske unije naše tržište se nalazi u fazi ozbiljnog urušavanja, čemu doprinosi i Komisija za hartije od vrednosti svojim stavovima u vezi sa primenom određenih odredbi Zakona o tržištu kapitala (čl. 85). Odredbe ovog zakona preuzete su iz zakona koje primenjuju visoko obučeni profesionalci iz oblasti funkcionisanja tržišta kapitala i samim tim nisu pogodne za primenu od strane nedovoljno obučениh zaposlenih u Komisiji za hartije od vrednosti, tužilaštvima i sudovima. Na svim tržištima sveta poznato je pravilo da povećana tražnja za određenom hartijom dovodi do povećanja njene cene sve dok se ne izjednači ponuda i tražnja i obrnuto se događa kada je ponuda veća od tražnje cena će padati sve do momenta izjednačenja ponude i tražnje. Ovakvo ponašanje na svetskim berzama je normalno, posebno u uslovima plitkog tržišta i ponašanja regulatornog tela koje te oscilacije neopravdano proglašava manipulacijom na finansijskom tržištu i primenjuje kaznene mere iz svoje nadležnosti ili pod-

nosi krivične prijave protiv učesnika u trgovanju. Kada nedovoljno stručno tužilaštvo dobije ovu nestručnu zasnovanu prijavu ono, verujući da je predlog za pokretanje krivičnog postupka podnela visoko profesionalna institucija, i bez razmišljanja prosleđuje predmet sudu. Sudija, koji isto tako nema dovoljnog profesionalnog znanja iz te složene finansijske oblasti, prihvata optužbu sa uverenjem da iza nje stoje dve visoko kvalifikovane institucije i donosi presudu kakva se ni u jednom sudu u Evropi ne bi donela protiv učesnika u berzanskim transakcijama.

6. Imajući u vidu da je Zakonom o tržištu kapitala za ovakvu kvalifikaciju zaprećena veoma visoka kazna, inostrani investitori odbijaju da učestvuju u kupovini većeg broja akcija na Beogradskoj berzi, a i domaće brokerske firme iz istih razloga odbijaju da prime naloge za kupovinu većeg broja akcija. Sve zajedno ovo vodi ka zatvaranju tržišta hartija od vrednosti u Srbiji. Sa ciljem da se sačuva tržište kapitala u Srbiji od potpunog urušavanja i da bi se sprečile veoma nepovoljne posledice nestručnog tumačenja i primene člana 85. Zakona, predlaže se Privrednom apelacionom sudu da organizuje profesionalne edukacije učesnika u postupku njegove primene (članova Komisije za hartije od vrednosti, tužioca, sudija i drugih eksperata iz ove oblasti).

7. Na tržištu kapitala treba nastaviti rad na postizanju transparentnosti tržišta, kreiranju što povoljnijeg institucionalnog i zakonodavnog ambijenta koji bi investitorima garantovao adekvatnu informisanost, ali i da na efikasan i predvidiv način zaštite i ostvare sva prava koja su im zakonom garantovana.

8. Za unapređenje razvoja finansijskog tržišta neophodno je da država kontinuirano i kroz različite mehanizme izgrađuje finansijsku infrastrukturu, stalno uočava, prati i analizira tržišne impulse, kako bi blagovremeno reagovala u kontekstu smanjenja sistemskih rizika, ali i pojednostavljenja procedura i uklanjanja ili bar ublažavanja negativnih posledica administrativnih barijera. Zato je neophodno nastaviti rad na postizanju transparentnosti tržišta, kreiranju što povoljnijeg institucionalnog i zakonodavnog ambijenta koji bi investitorima jemčio adekvatnu informisanost, ali i način da efikasno i izvesno zaštite i ostvare sva prava koja su im zakonom garantovana.

9. Razmotriti inicijative za dopunu Zakona o izvršenju i obezbeđenju kojim bi se preciznije regulisalo postupanje banaka u slučajevima sprovođenja izvršenja sa računa i štednih uloga fizičkih lica.

10. Očuvanju reputacije i poslovni uspeh banaka umnogome zavisi i od načina rešavanja sporova između banaka i njihovih klijenata. Zato je neophodno u što većoj meri koristiti mehanizam posredovanja - medijacije, sa težnjom da se spor reši, u obostranom interesu, na miran, racionalan i pravičan način.

11. U predstojećoj kodifikaciji građanskog prava razmotriti inicijativu da se novčana sredstva na tekućim računima izdvoje, iz imovine banke, što bi povećalo finansijsku sigurnost bankarskih klijenata i pozitivno delovalo na celokupni finansijski sistem.

IV – PRAVO NA INTELEKTUALNU TVOREVINU

DIMITRIJE MILIĆ,
advokat u Beogradu

1. Kopaonička škola prirodnog prava predlagala je koncentraciju teritorijalne nadležnosti sudova i sudskih veća, kao i sudijskih pomoćnika za sporove o pravima intelektualne svojine. Predlog je prihvaćen, jer je Srbija donela Zakon o sedištim i područjima sudova i javnih tužilaštva i Zakon o uređenju sudova ("Službeni glasnik RS", br. 101/13). Prema zakonskim rešenjima od 1. januara 2014. godine Viši sud u Beogradu nadležan je da sudi sve sporove intelektualne svojine za teritoriju cele Srbije umesto 26 Viših sudova. Privredni sud u Beogradu sudiće sve sporove između privrednih subjekata i drugih pravnih subjekata za teritoriju cele Srbije umesto do tada 16 Privrednih sudova u Srbiji. Apelacioni sud u Beogradu odlučivaće po žalbama na odluke Višeg suda u Beogradu umesto 4 Apelaciona suda. Privredni apelacioni sud u Beogradu nadležan je da odlučuje po žalbama protiv odluka Privrednog suda u Beogradu.

2. Specijalizacija sudija, sudskih veća i sudijskih pomoćnika mora biti kontinuirana, što je uslov postizanja ciljeva izvršene teritorijalne koncentracije sudova. To se odnosi i na druge učesnike u sudskom postupku, a posebno za sudske veštake.

3. Predlaže se da se protiv svih odluka uvede revizija, kako je to bilo zakonom predviđeno po ranijim zakonima. Uvođenjem revizije i specijalizacije poboljšava se kvalitet rada, doći će do skraćivanja trajanja sudskog po-

stupka i usaglašavanja sudske prakse, kroz odluke Vrhovnog kasacionog suda i poboljšanja pravne sigurnosti prava intelektualne svojine.

4. Neophodno je da se sa ovim predlozima upoznaju predsednici Višeg suda u Beogradu, Apelacionog suda u Beogradu, Privrednog suda u Beogradu, Privrednog apelacionog suda i Vrhovnog kasacionog suda kako bi godišnji raspored rada u sudu predvideli i način specijalizacije za rešavanje sporova u oblasti zaštite intelektualnih tvorevina.

V – PRAVO NA PRAVDU

1. Sud u koneksitetu pravde

*Dr GORDANA STANKOVIĆ,
profesor Pravnog fakulteta
Univerziteta u Nišu*

1. Nedavnim donošenjem Zakona o sedištim i područjima sudova i javnih tužilaštava predviđena je nova mreža sudova koja bi trebalo da u određenoj meri olakša pristup sudovima, da delimično ukine “putujuće sudstvo” i “putujuće sudije”, da smanji finansijske izdatke i sudovima i građanima. Treba očekivati i da će nova sudska mreža u određenoj meri doprineti da se ubrza rešavanje predmeta i smanji broj nerešenih predmeta. Treba očekivati da će se složena situacija u pravosuđu, koja je nastala vraćanjem na dužnost oko 800 sudija sa stalnim mandatom, koje nisu reizabrane u toku 2009. godine, a koje su nakon odluke Ustavnog suda 2012. g. vraćene na dužnost, definitivno rešiti, istovremeno kad započne funkcionisanje nove pravosudne mreže.

2. Nova zakonska rešenja na planu ujednačavanja sudske prakse i realizacije principa vladavine prava, pravne sigurnosti, pravne izvesnosti, pravne jednakosti i pravičnosti predviđena su u nedavno usvojenom novom setu pravosudnih zakona. Eliminisanjem ovlašćenja Vrhovnog kasacionog suda da donosi načelne odluke izbegnuta je povreda principa podele vlasti, dok je normativnim regulisanjem zajedničke sednice apelacionih sudova delimično izbegnuta tzv. “feudalizacija” sudskog sistema u nizu pravnih stvari.

3. Iako su uvođenjem novog pravnog sredstva zbog povrede prava na suđenje u razumnom roku u toku trajanja postupka, po ugledu na pojedine

evropske pravne sisteme i zemlje u regionu, stvoreni normativni uslovi za sprečavanje predugog trajanja sudskih postupaka i njihovo okončanje u razumnom roku, u skladu sa stavovima Evropskog suda za ljudska prava, neće se u potpunosti smanjiti pritisak na Ustavni sud zbog povreda ovog funkcionalnog ljudskog prava.

4. Procesni zakoni, koji su samo delimično reformisani, sadrže pojedina zakonska rešenja koja nisu u skladu sa evropskim standardima. Insistiranje zakonodavca na ubrzanju postupka po svaku cenu imalo je za posledicu da procedura u domenu građanskopravnih odnosa nije uvek u funkciji ostvarivanja zakonitosti, jednake i pravične zaštite prava stranaka, niti je uvek u funkciji ostvarivanja prava na suđenje u razumnom roku.

5. Uvođenjem privatnih (profesionalnih) izvršitelja izvršena je privatizacija sudske funkcije tako da oni, kao preduzetnici ili kao ortačka društva, vrše sudsku vlast u postupku određivanja izvršenja na osnovu verodostojnih isprava koje se odnose na potraživanja komunalnih usluga. Istovremeno privatni izvršitelji faktički odlučuju i po prigovoru na sopstvene odluke o određivanju izvršenja. U procesu izvršenja koje sprovode privatni izvršitelji enormno rastu troškovi sprovođenja izvršenja. Nagrade i troškovi privatnih izvršitelja, koji rastu u zavisnosti od visine duga, često nadmašuju vrednost osnovnog potraživanja. Događa se i da građani trpe i štetu koja je nesrazmerna dugu, a sama mogućnost da štetu nadoknade je i spora i otežana.

6. Pored unapređenja tehnike pripremanja zakonskih tekstova, koji nisu uvek stručno i temeljno pripremljeni, i unapređenja same procedure donošenja zakona, neophodna je i kvalitetna implementacija zakonskih rešenja.

2. Međunarodni odnosi i pravda

a) Međunarodno pravo – elementi inostranosti

*Dr RODOLJUB ETINSKI,
profesor Pravnog fakulteta
Univerziteta u Novom Sadu*

1. Posle Drugog svetskog rata međunarodna zajednica je postigla univerzalnu saglasnost da poštovanje ljudskog dostojanstva čini temeljan uslov

očuvanja slobode, pravde i mira u svetu. Međutim, značajne razlike su ostale među državama u pogledu pitanja šta čini pravni sadržaj poštovanja ljudskog dostojanstva, odnosno šta države treba da urade da bi obezbedile poštovanje ljudskog dostojanstva. Naročito je značajna razlika u pogledu prirode i mogućnosti sudske zaštite ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava.

2. Usvajanjem Opcionog protokola uz Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima 2008. godine, koji je stupio na snagu ove godine, te razlike su smanjene. Ovim Protokolom omogućeno je državama da odgovornost za obezbeđivanje ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava podele sa međunarodnom zajednicom, što je neophodno u svetu globalne ekonomije i visoke ekonomske međuzavisnosti i da preuzmu međunarodnu odgovornost pred svojim građanima za izvršavanje preuzetih obaveza u pogledu tih prava. Predlažemo, zato, Vladi Republike Srbije i vladama svih drugih država koje još nisu prihvatile ovaj Protokol da ga prihvate i time unaprede svoje kapacitete za poštovanje ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava.

3. Apelujemo da se borba protiv terorizma ne zloupotrebljava radi sužavanja i nepoštovanja ljudskih prava, i da se primena međunarodnog humanitarnog prava u nemeđunarodnim oružanim sukobima ne instrumentalizuje radi postizanja političkih ciljeva.

4. Apelujemo da se u obrazovanju posveti veća pažnja ljudskim pravima i predlažemo da svi pravni fakulteti u Srbiji i u drugim državama uvedu predmet Ljudska prava kao obavezan predmet za sve studente.

5. Predlažemo da svi sudovi u Srbiji, a posebno Ustavni sud i Vrhovni kasacioni sud obezbede adekvatan broj savetnika specijalizovanih u oblasti ljudskih prava, koji bi bili zaduženi za praćenje relevantne međunarodne prakse, kao i za uporedno praćenje zaštite ljudskih prava u drugim zemljama.

b) Pravo Evropske Unije

*Dr RADOVAN VUKADINOVIĆ,
profesor Pravnog fakulteta
Univerziteta u Kragujevcu*

1. Bez obzira što dostojanstvo, kao skup vrlina, karakteriše, pre svega, pojedince kao misaona bića, potrebno je govoriti i o dostojanstvu drža-

ve, kao političke i društvene zajednice pojedinaca. Ali, dostojanstvo države ne predstavlja prost zbir dostojanstava pojedinaca – državljana. Svoje dostojanstvo država gradi u međunarodnim odnosima. Ne ulazeći u vrednosnu sadržinu ovog složenog pojma, u međususedskim odnosima svoje dostojanstvo država gradi doslednim i dugotrajnim zastupanjem i odbranom moralno prihvatljivih i pravno pravednih vrednosti, kao što su: opstanak, teritorijalni integritet, nezavisnost.

2. U savremenim međunarodnim odnosima na dostojanstvo država značajno utiče celo ekonomsko stanje kao i mudrost u postavljanju realnih i dostižnih ciljeva. Praksa, međutim, pokazuje da postojeće međunarodne finansijske organizacije, posebno Međunarodni monetarni fond, ograničavaju državno dostojanstvo, ali da to isto čine i države davanjem izvesnog za obećanje neizvesnog od strane međunarodne zajednice, u koji spada i Evropska Unija.

3. Kao skup i izraz trajnih vrednosti, dostojanstvo države podjednako je ugroženo nepoštovanjem sopstvenog kulturnog i istorijskog nasleđa kao i nekritičkim preuzimanjem tuđih vrednosti, makar se to, u slučaju Srbije, opravdalo evropskom perspektivom. Nepoštovanje istorijskog nasleđa kroz prepuštanje suvereniteta na jednom delu svoje teritorije ne samo što neće doprineti očuvanju državnog dostojanstva, već može dovesti u pitanje i nacionalni identitet.

4. Lisabonskim Sporazumom o Evropskoj Uniji očuvanje i poštovanje nacionalnog identiteta država članica proklamovano kao vrednost ili princip Evropske Unije. Stoga, država Srbija mora i u fazi pridruživanja očuvati svoje dostojanstvo kako bi bio poštovan i njen nacionalni identitet.

VI – PRAVO NA PRAVNU DRŽAVU

Dr GORDANA VUKADINOVIĆ,
profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu
Dr MILOŠ MARJANOVIĆ,
profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu
Dr ĐURICA KRSTIĆ,
pravni ekspert UN, Beograd

1. Otvaranjem polja bioetike usledio je novi talas intenzivnih rasprava o teološkom, filozofskom i pravnom značaju pojma ljudsko dostojan-

stvo. Kao univerzalna vrednost i opšti pojam, ljudsko dostojanstvo nema unapred definisana i uska, precizna značenja. Ono je više jedan horizont vrednovanja, rukovodeći princip i regulatorna ideja koja se mora neprestano konkretizovati i kodifikovati kroz mnoga zagarantovana ljudska prava i osnovne slobode. Kao rodni pojam svakog umnog prava, ono je njihov temelj i zajednički imenitelj, legitimaciona podloga prirodnog ali i pozitivnog prava. Kao intrinzična i statička vrednost koja znači čovečnost, ljudskost ona je apsolutna, neprenosiva, svojstvena svakom ljudskom biću bez ikakvih razlika i uslovljavanja. Ljudsko dostojanstvo je postalo neprikosnoveno u svim međunarodnim dokumentima o ljudskim pravima posle Drugog svetskog rata.

2. U filozofiji i teoriji pravnog pozitivizma uočena je tendencija iščekivanja pravnog subjektiviteta, utemeljenog na autonomiji i samoodređenju i, shodno tome, rastuća devalvacija subjekta kao pravne kategorije. Iako je u ustavnim dokumentima gotovo svih zemalja sa razvijenim pravnim poretkom, korpus neotuđivih ljudskih prava koji se svečano jemči radi očuvanja ljudskog dostojanstva i ostvarivanja slobode i jednakosti svakog pojedinca, po pravilu, zauzelo počasno mesto, te ustavne proklamacije i garantije imaju, najčešće, minoran praktični značaj usled sveopšte ekonomske krize ali i zato što je na skali vrednosti profit iznad ljudi. Nedostojnost se ne može opravdati postojećom društveno-ekonomskom krizom. Zalažemo se za nesmetano i uspešno funkcionisanje socijalne tržišne privrede, sposobne da obezbedi dovoljno sredstava za svestrani i slobodan razvoj svih građana ali i za ostvarivanje osnovnog prava građana na istinito, potpuno i blagovremeno obaveštavanje o pitanjima od javnog značaja. Izgradnja maksimalno preciznog pravnog jezika doprinosi rešavanju pitanja pravnog subjektiviteta i ljudskog dostojanstva, a naročito konstituisanju pravne pragmatike kako bi pravo steklo potrebnu egzaktnost i postalo stvarni garant tog dostojanstva u svojstvu vrhovne vrednosti pravnog poretka. U pravnoj pragmatiki, čiji je cilj stvaranje i ostvarivanje uslova za efikasno pravno komuniciranje, redovno se insistira na uspostavljanju dijaloga širokih razmera između zakonodavca i adresata i zalaže za uvođenje instituta javne rasprave u procesu pripremanja zakona i drugih propisa.

3. Punu podršku zaslužuje koncepcija Opšteg dela Prednacrta građanskog zakonika Republike Srbije o dostojanstvu kao fundamentalnom, najširem i neotuđivom subjektivnom građanskom pravu iz koga proizlaze sva druga prava ličnosti. U finalizaciji izrade Građanskog zakonika bilo bi po-

željno i korisno sagledati da li i u kom obimu predložena zakonska rešenja doprinose potpunijem ostvarivanju i zaštiti prava na dostojanstvo ličnosti.

4. Predloženo je da tema jedne od sledećih sesija naše škole bude problematika tumačenja prava. Ovom temom se podržava i učvršćuje osnovna ideja i orijentacija Kopaoničke škole prirodnog prava da se i putem tumačenja mogu dostići atributi pravednog prava.

Ustavno pravna pitanja

Dr VLADAN PETROV,

profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu

Dr MILE DMICIC,

profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Banjaluci

1. Najznačajniji međunarodni dokumenti o ljudskim pravima i slobodama ističu značaj dostojanstva, zasnivajući upravu na tome impresivnu građevinu pravne književnosti. Višestruki osnov dostojanstva određivan je na različite načine, ali je on prevashodno vezivan za čovekovu racionalnu prirodu i mogućnost njegovog samoodređenja. Svi ustavni akti, i ostali instrumenti o kolektivnim i ljudskim pravima nalažu usklađenost sa garancijama individualnih prava i ljudskog dostojanstva, tako da pojedincima ne budu oduzete bitne slobode i ljudsko dostojanstvo zarad grupe.

2. Komparativno posmatrano, primetna je jaka tendencija približavanja vlasti građanima, jer će na taj način njihove interese i potrebe zadovoljavati institucije koje su im bliže i koje istovremeno efikasnije reaguju na njihove potrebe. Srbija kao složeno društvo, sa brojnim istorijskim, geografskim, kulturnim, etničkim, jezičkim, konfesionalnim obeležjima, ima narastajuću potrebu da realizuje usvojeni model približavanja vlasti građanima. Ali, izneto je mišljenje da bi regionalizovanje Srbije moglo voditi njenom daljem slabljenju. Pr tome, dalja decentralizacija državne vlasti mogla bi da se ostvaruje putem ustanovljavanja regionalne autonomije kao drugostepenog nivoa lokalne samouprave.

3. Ustavni sud nije samo "čuvar Ustava"; on je čuvar dostojanstva Ustava i svih koji se pod njim nalaze. Pravnička populacija mora biti sposobna i spremna da nosi teret dostojanstva pravne nauke i struke, samim tim i Ustava. Nema smisla govoriti o dostojanstvu Ustava, ako Ustavni sud to dostojanstveno podređuje, izričito ili prećutno izraženim željama nosilaca

političke vlasti. U takvim uslovima, Ustav i Ustavni sud su instrumenti aktuelne, vladajuće ili nečije druge političke volje, a nisu najviša vrednost i nezavisna institucija koja tu vrednost mora da štiti.

4. U Republici Srbiji, i pored uvođenja partijskog pluralizma i proširivanja korpusa ustavnih prava i sloboda, nisu nestale sve prepreke za njihovo ostvarivanje, pri čemu, prvenstveno, nije obezbeđena efikasna zaštita ovih prava i sloboda, što mora biti jedan od kontinuiranih prioriteta države u narednom periodu.

5. Lokalna samouprava je jedan od osnovnih stubova vladavine prava i realizacija političkog prava građana da sami odlučuju o pitanjima od lokalnog značaja. Iako se struktura i teritorijalna osnova lokalne samouprave u Republici Srbiji mogu oceniti kao dobro ustanovljene, one se mogu unaprediti, prvenstveno da bi lokalna samouprava bila efikasna i racionalna. Neujednačenu veličinu opština i udaljenost od njihovog sedišta moguće je rešiti u okviru postojećeg sistema, kombinacijom nekoliko instrumenata: uvođenjem elektronske uprave, pojednostavljivanjem administrativnih procedura, formiranjem gradskih opština i mesnih zajednica.

6. Kontrola ustavnosti nečinjenja zakonodavca izražava suprematiju ustava i zalaganje da se njom obuhvati što veći broj akata i radnji. Delotvorna zaštita ustava iziskuje da se kontroli ustavnosti podvrgnu i određeni propusti zakonodavca, što zahteva dinamično i aktivno ustavno sudstvo. Zbog nedovoljno razvijene političke kulture na našoj političkoj sceni, pošlo se od strožeg pristupa regulisanja pitanja odgovornog vršenja javne funkcije i to u formi zakona sa jasnim pravnim sankcijama. to nije prepreka da se pristupi donošenju sveobuhvatnog, upućujućeg dokumenta, kodeksa ponašanja narodnih poslanika, koji bi pozitivno uticao na podizanje elementarnog nivoa odgovornosti narodnih poslanika u vršenju njihove funkcije.

7. U Bosni i Hercegovini, njen ustavni sud je neretko i neopravdano, izvan normativnih postavki, širio granice apstraktne normativne kontrole u slučajevima kada je za predmet kontrole uzeo akte koji nisu obuhvaćeni Ustavom. Time je ovaj organ neumereno posezao za principom pozitivnog sudskog aktivizma, na štetu suprotstavljene sudske tendencije – principa samoograničenja – jer je, široko tumačeći ustavne odredbe, promenio granice svog legitimiteta.

8. Konstitucionalizacija, kao tendencija zaštite ljudskih prava najvišim nacionalnim i međunarodnim jemstvima, nije sama sebi cilj, već bi trebalo da bude sredstvo u ostvarenju civilizacijski dostignutog stepena humani-

zacije. Ona može da poprimi materijalno, odnosno normativno, ili proceduralno, sudsko obličje. Ustavni sud Srbije je uslovno konstitucionalizovao prava oštećenih i krivičnom postupku. Sasvim izuzetno, to je činjeno i relativno bezuslovno, kroz posrednu zaštitu osnovnih materijalnih prava, koja u sebi inherentno sadrže i pravo na sudsku zaštitu u razumnom roku.

9. Ravnoteža između tri grane državne vlasti zavisi od kvaliteta ustavnih odredaba, koje odlikuju jednostavnost, jezgrovitost i pogodnost za dugovečnu neizmenjenu upotrebu, ali i od poštovanja koje nosioci ustavnih ovlašćenja svojim postupanjem iskazuju prema donosiocu ustava. U suprotnom, značaj ustavnog dokumenta teško bi mogao da nadmaši skromni uticaj koju ima obična pisana reč, pa makar se ona nalazila i u aktu kojeg odlikuje najviša normativna vrednost.

AUTORI
I
NASLOVI REFERATA

*pripremljeni za XXVI SUSRET
KOPAONIČKE ŠKOLE PRIRODNOG PRAVA
(13–17. decembar 2013. god.),
publikovani u četiri toma
časopisa “PRAVNI ŽIVOT”, br. 9–12, 2013. god.*

OSNOVNI REFERAT

Prirodno pravo i dostojanstvo

Prof. Dr Slobodan Perović

Predsednik Udruženja Kopaoničke škole
prirodnog prava – *Universitas iuris naturalis Copaonici*

Prva katedra

PRAVO NA ŽIVOT

1. Život

1. **Pravo na život i dužnost otklanjanja opasnosti** – dr Đorđe Đorđević, profesor Kriminalističko-policijske akademije, Beograd.
2. **Masovni zločin – višestruka ubistva** – dr Jovan Ćirić, Institut za uporedno pravo, Beograd.
3. **Ubistvo deteta u krivičnom pravu Republike Srbije** – dr Dragan Jovašević, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu.
4. **Dela terorističkog kriminaliteta u aktuelnom krivičnom zakonodavstvu** – dr Milan Milošević, profesor Fakulteta za obrazovanje diplomiranih pravnikā za rukovodeće kadrove, Novi Sad.
5. **Zaštita prava na život u vanrednim situacijama i uloga MUP Republike Srbije** – dr Željko Nikač, profesor Kriminalističko-policijske akademije, Beograd.

6. **Ubistvo iz seksualnih pobuda – kriminalistički aspekti** – dr Saša Mijalković, profesor i dr Darko Marinković, profesor, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd.
7. **Razmatranje policijskih ubistava sa aspekta krivice** – mr Zoran Kesić, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd.

Urednici: Prof. dr Miroslav Đorđević; dr Đorđe Đorđević, profesor Kriminalističko-policijske akademije u Beogradu.

2. Zdravlje

1. **Pacijentova prava kroz zakonodavne reforme** – dr Hajrija Mujović-Zornić, viši naučni savetnik Instituta društvenih nauka, Beograd i Marko Milenković, istraživač saradnik Instituta društvenih nauka, Beograd.
2. **Nepovoljni događaji i neželjene reakcije tokom nasumično kontrolisanih kliničkih ogleda na ljudima** – dr Vesna Klajn-Tatić, viši naučni saradnik Instituta društvenih nauka, Beograd i Milan Marković, istraživač saradnik Instituta društvenih nauka, Beograd.
3. **Nova pravna regulativa transplantacije organa u Republici Hrvatskoj** – Blanka Ivančić-Kačer, asistent Pomorskog fakulteta Sveučilišta u Splitu.
4. **Zaštita vulnerabilnih subjekata u međunarodnom etičkom vodiču za biomedicinska ispitivanja na ljudima** – dr Dragica Živojinović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
5. **Pravo na primarnu zdravstvenu zaštitu dece i omladine u Sloveniji** – dr Tatjana Devjak, profesor Fakulteta za obrazovanje Univerziteta u Ljubljani, i dr Srećko Devjak, profesor Fakulteta za obrazovanje Univerziteta u Ljubljani.
6. **Novine u postupku za prinudnu hospitalizaciju osoba sa mentalnim smetnjama** – dr Nevena Petrušić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu.
7. **Sudski odobrena hospitalizacija** – dr Dušica Palačković, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
8. **Dopunski rad zdravstvenih radnika** – dr Marta Sjeničić, naučni saradnik i Sanja Zlatanović, istraživač saradnik Instituta društvenih nauka, Beograd.
9. **Predmet kliničkog ispitivanja** – dr Nina Planojević, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
10. **Nemile pojave mita i korupcije nespojive sa etičkim kodeksom zdravstvenih radnika** – dr Ljubomir Kecman, lekar kardiolog i pravnik, član Udruženja za medicinsko pravo, Beograd.
11. **Međusobni odnosi lekara** – dr Ivana Stojanović, specijalista patolog i citopatolog, Klinika za patologiju, Klinički centar Niš.

12. **Pravo - dostojanstvo - zdravlje - zakon (Hrvatska)** – dr Mirko Bartulović, član Udruženja pravnika Srbije.
13. **Neki aspekti stratejskog menadžmenta u javnim službama** – dr Mihajlo Rabrenović, docent Fakulteta za poslovne studije Megatrend Univerziteta u Beogradu i Darko Bjelić, viši savetnik Ministra zdravlja Republike Srbije.

Urednici: Prof. dr Jakov Radišić, dr Hajrija Mujović-Zornič, viši naučni savetnik Instituta društvenih nauka u Beogradu.

3. Ekologija

1. **Životna sredina i zelena ekonomije**– mr Gordana Petković, viši savetnik Ministarstva energetike, razvoja i zaštite životne sredine Republike Srbije, Beograd.
2. **Klimatske promene i pojam ekološke pretnje** – mr Slobodan Prošić, ministar savetnik u Sektoru za EU u Ministarstvu spoljnih poslova Republike Srbije.
3. **Elementi za konstituisanje i razvoj prava klimatskih promena** – prof. dr Dragoljub Todić, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd.
4. **Obeležavanje ekološki prihvatljivih proizvoda** – dr Mirjana Drenovak-Ivanović, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
5. **Pravo, životna sredina i dostojanstvo**– prof. dr Vladan Joldžić, naučni savetnik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd.
6. **Zemljište kao prirodno dobro** – Dragiša Gajić, viši savetnik za zakonodavno-pravne poslove u bivšem Saveznom sekretarijatu za rad, zdravlje i socijalno staranje.
7. **Pravni aspekt sprečavanja zagađivanja mora sa brodova** – dr Jelena Nikčević-Grdinić, profesor Fakulteta za pomorstvo, Univerzitet CG, Kotor.
8. **Pravo na korišćenje nuklearne energije i očuvanje dostojanstva sveta sa nuklearnim oružjem** – dr Nataša Tomić-Petrović, docent Univerziteta u Beogradu
9. **Pravni okvir primene đubriva u Republici Srbiji i Evropskoj uniji** – dr Dušan Dabović, viši savetnik Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, Beograd.
10. **Učešće javnosti u donošenju odluka od značaja za životnu sredinu u smislu Arhuske konvencije** – Melanija Jančić, asistent Fakulteta za evropske pravne i političke studije - Novi Sad, Univerzitet Singidunum - Beograd.

Urednik: mr Gordana Petković, viši savetnik Ministarstva energetike, razvoja i zaštite životne sredine Republike Srbije

4. Sport

1. **Privatizacija i sport** – dr Edita Kastratović, profesor Fakulteta za poslovnu ekonomiju i preduzetništvo, Beograd.

2. **Trendovi u sportskom pravu** – dr Hrvoje Kačer, profesor Pravnog fakulteta Sveučilišta u Splitu, predsjednik Hrvatskog društva za športsko pravo.
3. **Zaključenje ugovora o radu između sportskih trenera i sportskih organizacija** – dr Nenad Đurđević, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
4. **Odnos politike i navijačkih grupa u Republici Srbiji** – mr Božidar Otašević, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije.
5. **Najčešće nedoumice i problemi u primeni odredbi Zakona o sportu** – dr Dejan Šuput, naučni saradnik Instituta za uporedno pravo, Beograd.
6. **Zabrana prisustvovanja određenim sportskim priredbama** – prof. dr Nataša Mrvić-Petrović, naučni savetnik Instituta za uporedno pravo, Beograd.
7. **Osobe sa invaliditetom i njihova prava u sportu** – mr Jadranka Otašević, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Univerzitet u Beogradu i mr Dragana Kljajić, Visoka medicinska škola strukovnih studija, Čuprija.
8. **Uloga sportsko-rekreativnih aktivnosti u prevenciji kriminalnog ponašanja** – dr Slaviša Vuković, profesor, dr Zoran Đurđević, profesor i dr Nenad Radović, profesor, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd.
9. **Implementacija međunarodnih propisa o antidoping u zakonodavstvu Republike Srbije** – dr Dane Subošić, profesor i dr Dalibor Kekić, profesor, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd.
10. **Pravna priroda ugovora koje sportski agenti zaključuju sa sportistima i sportskim klubovima** – mr Zoran Vuković, asistent, i Milan Ječmenić, student doktorskih studija Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.

Urednik: dr Edita Kastratović, profesor Fakulteta za poslovnu ekonomiju i preduzetništvo, Beograd.

Druga katedra

PRAVO NA SLOBODU

1. Krivično-pravna i procesna zaštita ličnosti

1. **Osnovni oblici kršenja prava na pravično suđenje u novom Zakoniku o krivičnom postupku Srbije** – dr Milan Škulić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
2. **Uopšteno o pravnim standardima i konstitutivnim elementima prava na pravično suđenje** – dr Vojislav Đurđić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu.
3. **Nacionalna strategija za borbu protiv korupcije i izmene krivičnog zakonika** – dr Dragana Kolarić, profesor Kriminalističko-policijske akademije, Beograd.

4. **O pravno nevaljanim dokazima i “plodovima otrovnog drveta”** – mr Vanja Bajović, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
5. **Zaštita podataka o ličnosti i specijalne istražne tehnike** – dr Božidar Banović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
6. **Poreski kriminalitet** – prof. dr Branko Vučković, predsednik Osnovnog suda u Kotoru.
7. **Unakrsno ispitivanje** – mr Veljko Delibašić, advokat u Beogradu.
8. **Sporazum o priznanju krivičnog dela i problem neistinitog priznanja** – dr Branislav Simonović, profesor, i Veljko Turanjanin, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
9. **Penološki pragmatizam u krivično pravnim okvirima** – dr Snežana Soković, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
10. **Angažovanje prikrivenog isljednika i saradnika i pravo poštovanja privatnog života** – dr Velimir Rakočević, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta Crne Gore, Podgorica.

Urednik: dr Milan Škulić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

2. Sloboda ličnosti

1. **Polish family life and family law cases in the European court of human rights** – dr Piotr Fiedorczyk, Faculty of Law, University of Bialystok, Poland.
2. **Fostering family harmony: principles and practices in the Italian legal system** – dr Federica Giardini, professor School of Law, University of Padua, Italija.
3. **The child’s status and the principle of human dignity** – Lydia Neves Bastos Telles Nunes, professor Faculty of Law of Ribeirao Preto, USP, Brazil.
4. **Pristanak deteta na medicinsku meru** – dr Zoran Ponjavić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
5. **Krivičnopravna zaštita nepunoletnih lica u oblasti porodičnih odnosa** – dr Nataša Delić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
6. **Perspektive zaštite prenatalnog života na evropskom kontinentu** – dr Milan Palević, profesor, i Dragan Dakić, student doktorskih studija, Pravni fakulteta Univerziteta u Kragujevcu
7. **Ovlašćenja centara za socijalni rad, u porodično-pravnoj materiji, po odredbama Zakona o vanparničnom postupku** – dr Nebojša Šarkić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta Union u Beogradu, i dr Milan Počuča, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta Privredna akademija u Novom Sadu.
8. **Uloga organa starateljstva prilikom odlučivanja o medicinskom tretmanu deteta** – dr Olga Jović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Prištini, Kosovska Mitrovica.

9. **Obim kontakta između deteta i oca nakon razvoda braka** – Uroš Novaković, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
10. **Bračno neverstvo u srpskom pravu u prvoj polovini XIX veka** – Sanja Gligić, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

Urednik: dr Olga Cvejić-Jančić, profesor Univerziteta Singidunum – Beograd, Fakultet za evropske pravno-političke studije.

3. Upravno-pravna zaštita slobode

1. **Unapređenje zakonodavnog procesa** – dr Dobrosav Milovanović, profesort Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu i dr Dragan Vasiljević, profesor Kriminalističko-policijske akademije, Beograd.
2. **Right to reject benefit from amnesty as a mechanism to prevent personal discreditation caused by amnesty (right to dignity)** – prof. dr Zehra Odyakmaz, dean, Faculty of Law, Mevlâna University, and Oğuzhan Güzel, research assistant, Faculty of Law, Mevlâna University, Turska.
3. **Dozvoljenost zahteva za preispitivanje sudske odluke Upravnog suda** – Ljubodrag Pljakić, dugogodišnji sudija Vrhovnog kasacionog suda, u penziji.
4. **Law on general administrative procedure - solution for all the problems of the inefficient administration** – dr Borče Davitkovski, dean, and dr Ana Pavlovska-Daneva, professor, Faculty of Law “Iustinianus Primus”, Skopje, and Elena Davitskovska, assistant professor, Institute of Economics, Skopje.
5. **Francusko upravno sudstvo: veličanstveno delo francuske revolucije** – Vuk Cucić, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
6. **Spor pune jurisdikcije u upravno-sudskoj praksi Republike Srbije** – Jelena Ivanović, sudija Upravnog suda u Beogradu.
7. **Neka pitanja reforme upravno-procesnog zakonodavstva u Srbiji** – dr Zoran Lončar, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu.
8. **Specifičnosti sistema službeničih odnosa u policiji** – dr Zorica Vukašinić-Radojičić, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd.
9. **O tri pitanja iz upravnosudske prakse u Bosni i Hercegovini** – dr Milan Blagojević, sudija Okružnog suda u Banjaluci.
10. **Položaj nezavisnih državnih institucija u Republici Srbiji** – dr Branislav Marković, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu, u penziji, i dr Zoran Jovanović, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.

Urednici: Prof. dr Dragoljub Kavran; dr Dobrosav Milovanović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

PRAVO NA IMOVINU

A. Opšta pitanja – kodifikacije

1. **Zaštita ljudskog dostojanstva u obligacionom pravu** – dr Branko Morait, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Banjaluci.
2. **Komparacija sistema didaktičkih odredbi međžele i Opšteg imovinskog zakona za Knjaževinu Crnu Goru** – dr Radomir Prelević, advokat u Podgorici.
3. **Što se zdravo rodi, vrijeme potvrdi: 125 godina Bogišićeve kodifikacije u svetlu doprinosa rimskog prava** – dr Vladimir Vuletić, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
4. **Opšta tužba iz neosnovanog obogaćenja** – mr Valentina Cvetković-Đorđević, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
5. **Doprinos kanonskog prava savremenom građanskom pravu** – Stojan Mićović, doktorand Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu, pripravnik u Višem sudu u Beogradu.
6. **Kodifikacija naslednog prava u Republici Makedoniji** – dr Dejan Micković, profesor, i dr Angel Ristov, docent Pravnog fakulteta “Justinijan Prvi”, Skopje.

B. Svojina

1.a. Svojina i druga stvarna prava

7. **Vraćanje imovine zadužbinama** – Vladimir Todorović, Agencija za restituciju Republike Srbije.
8. **Eurohipoteka** – dr Miroslav Lazić, profesor, dekan Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu i Dragana Vujović, generalni sekretar Univerziteta u Novom Sadu.
9. **Vansudsko namirenje hipoteke** – mr Srđan Stojilković, sudijski saradnik Privrednog suda u Požarevcu.
10. **Die voraussetzungen für die wirksame entstehung des besitzlosen registerpfandrechts im Serbischen recht** – dr Aleksandra Vučić-Milovanović, Universität Wien.
11. **Pravo zadržavanja (retencije)** – prof. dr Duško Medić, sudija Ustavnog suda Republike Srpske.
12. **Pravo stranaca na sticanje svojine na nepokretnostima** – dr Igor Vujović, docent Pravnog fakulteta Slobomir P Univerziteta u Bijeljini.
13. **Načelo javnosti katastra nepokretnosti** – Mirjana Vulić, pomoćnik direktora JP “Preduzeće za izgradnju grada Kragujevca”.

1.b. Svojina i nasleđe

14. **Neki aspekti zaveštajne sposobnosti** – Tamara Đurđić, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
15. **Tumačenje zaveštanja** – Aleksandra Pavićević, saradnik u nastavi Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
16. **Ima li mesta tzv. nepravom Ugovoru o doživotnom izdržavanju u budućoj kodifikaciji građanskog prava** – Novak Krstić, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu.
17. **Ustanova nasleđivanja u Dušanovom zakonodavstvu** – dr Nataša Stojanović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu.

C. Ugovor i odgovornost za štetu

18. **Krivica kao osnov deliktne odgovornosti lekara u građanskom pravu** – dr Marija Karanić-Mirić, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
19. **Pojam lekarske greške i krivična odgovornost** – dr Igor Vuković, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
20. **Sadržina garancije za ispravno funkcionisanje prodate stvari** – dr Đorđe Nikolić, profesor i Mihajlo Cvetković, asistent, Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu.
21. **Probem slabije ugovorne strane kod elektronske trgovine** – dr Igor Kambovski, docent Pravnog fakulteta, FON Univerzitet u Skoplju.
22. **O dejstvu raskida ugovora** – Katarina Dolović, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
23. **Pojam roditelja u domenu građanskopravne odgovornosti za štetu** – Snežana Dabić, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
24. **Pravne posledice zelenišnog ugovora** – Marko Perović, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
25. **Opoziv kao vid nenovčane naknade nematerijalne štete** – dr Dragica Popesku, sudija Višeg suda u Beogradu.
26. **Lična prava i naknada neimovinske štete u slučaju njiove povrede** – dr Jasmina Vukotić, osiguravajuće društvo Delta Generali osiguranje.
27. **Pristanak oštećenog** – Srđan Radulović, doktorand Pravnog fakulteta Univerziteta u Prištini, Kosovska Mitrovica.

Urednici: Prof. dr Slobodan Perović, predsednik Udruženja Kopaoničke škole prirodnog prava; prof. dr Miodrag Orlić; dr Oliver Antić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

2. Porezi

1. **Siva ekonomija i poreski sistem** – dr Zoran Isailović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Prištini.
2. **Ljudsko dostojanstvo i njegova zaštita u poreskom pravu** – dr Gordana Ilić-Popov, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
3. **Kvalitativni aspekti majske promene poreskog zakonodavstva** – dr Predrag Stojanović, profesor i dekan Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu i Milivoje Lapčević, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
4. **Poštovanje i zaštita dostojanstva poreskih obveznika u poreskom postupku** – dr Marina Dimitrijević, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu.
5. **Imperativi moderne poreske administracije** – dr Srđa Božović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta Mediteran u Podgorici.
6. **Neusklađenost sistema poreskih prekršaja u Srbiji** – prof. dr Hasiba Hrustić, direktor Centra za pravna i finansijska istraživanja, Beograd.
7. **Poreska administracija i poreski obveznici** – dr Mileva Anđelković, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu.
8. **Određivanje PDV tretmana ilegalnih transakcija** – dr Miloš Milošević, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
9. **Poreskopравни tretman podsticaja kod poreza na imovinu u Srbiji** – Marko Dimitrijević, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu.

Urednik: dr Zoran Isailović, profesor Pravnog fakulteta u Prištini.

3. Privredna društva

1. **Predlog akcionara za dopunu dnevnog reda Skupštine akcionarskog društva** – dr Zoran Arsić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu.
2. **Multiprofesionalnost – koncept koji ima budućnost** – dr Dragana Knežić-Popović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta Union u Beogradu.
3. **Sukob Zakona o privrednim društvima** – dr Dijana Marković-Bajalović, profesor Pravnog fakulteta, Pale i Fakulteta za evropske pravno-političke studije u Novom Sadu.
4. **Razgraničenje organizatora putovanja i posrednika kod ugovora o organizovanju putovanja** – dr Vuk Radović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
5. **Javno-privatno partnerstvo u pravu EU i srpskom pravu** – dr Slavoljub Vukićević, profesor Univerziteta Sinergija, Pravni fakultet, Bijeljina i mr Sofija Vukićević, asistent Univerziteta Singidunum.

6. **Dugoročni podsticaj kao deo kompenzacionih paketa direktora** – dr Nada Todorović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
7. **Pojam trgovca u Nemačkom trgovinskom pravu** – dr Mirjana Radović, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
8. **Pravo i dostojanstvo u javno-privatnom partnerstvu** – dr Borislav Grahovac, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Istočnom Sarajevu.

Urednici: Dr Mirko Vasiljević, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu; dr Dragiša Slijepčević, predsednik Ustavnog suda Srbije.

4. Međunarodni privredni ugovori, Arbitraža

1. **Klauzule o isključenju i ograničenju odgovornosti u međunarodnim privrednim ugovorima** – dr Jelena Perović, profesor Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
2. **Ugovor o koncesijama u pravu Republike Srpske** – Akad. prof. dr Vitomir Popović, dekan Pravnog fakulteta Univerziteta u Banjaluci.
3. **Novi koncept pravnih okvira za pružanje usluga na međunarodnom tržištu** – dr Aleksandar Ćirić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu.
4. **Princip najbliže veze u kolizionom deliktnom pravu** – dr Marija Krvavac, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Prištini, Kosovska Mitrovica.
5. **Javno-pravni i materijalno-pravni aspekti ugovora o distribuciji** – dr Miodrag Mićović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
6. **Zaštita efektivne konkurencije u postupcima javnih nabavki** – dr Sanja Danković-Stepanović, profesor Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu.
7. **Teorijsko-pravni elementi sporazuma o izboru međunarodno nadležnog suda** – dr Toni Deskoski, profesor, i Vangel Dokovski, saradnik Pravnog fakulteta “Justinian Prvi”, Skoplje.
8. **Pravo prodavca da otkloni nedostatke u izvršenju ugovora prema Bečkoj konvenciji** – dr Katarina Jovičić, naučni saradnik Instituta za uporedno pravo, Beograd.
9. **Sukob interesa kao osnov nepodobnosti za obavljanje dužnosti arbitra** – Marko Jovanović, asistent, i Uroš Živković, asistent, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
10. **Uticaj prekograničnog stečaja na arbitražni postupak** – mr Jelena Vukadinović, Institut za uporedno pravo, Ekonomski fakultet, Beograd.

Urednici: Dr Jelena Perović, profesor Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Beogradu; dr Thomas Meyer, rukovodilac Projekta, Otvoreni Regionalni Fond za Jugoistočnu Evropu – Pravna reforma.

5. Osiguranje

1. **Zastupnici i posrednici osiguranja** – prof. dr Predrag Šulejić, član Predsedništva Udruženja pravnika Srbije.
2. **Odgovornost i osiguranje** – dr Zoran Radović, urednik časopisa “Tokovi osiguranja”, Kompanija “Dunav osiguranje”.
3. **Osiguranje troškova pravne zaštite pacijenata** – prof. dr Jovan Slavnić, Univerzitet u Novom Sadu.
4. **Poseban postupak za naknadu male štete u obaveznom autoosiguranju u Srbiji** – mr Slobodan Ilijić, član Predsedništva Udruženja pravnika Srbije.

Urednici: Prof. dr Predrag Šulejić, član Predsedništva Udruženja pravnika Srbije; prof. dr Jovan Slavnić, predsednik Udruženja za pravo osiguranja Srbije.

6. Radni odnosi

1. **Socijalna prava i dostojanstvo na radu** – dr Branko Lubarda, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
2. **Mobing na radu i u radnim odnosima i odgovornost za štetu** – dr Osman Kadriu, profesor FON Univerziteta u Skoplju.
3. **Freedom of movement of workers in EU with special reference on posting the workers regulation** – Biljana Chavkoska, asistent FON Univerzita, Skoplje.
4. **Pravo na radu i ljudsko dostojanstvo** – dr Slobodanka Kovačević-Perić, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Prištini, Kosovska Mitrovica.
5. **Načelo ne-diskriminacije lica s invaliditetom** – dr Lazar Jovevski, docent Pravnog fakulteta “Jusinian Prvi”, Skoplje.
6. **Karakter prava Fonda za penzijsko i invalidsko osiguranje na objektima lečilišta izgrađenim sredstvima osiguranika** – Jelena Borovac, sudija Vrhovnog kasacionog suda u Beogradu.
7. **Sporazumni prestanak Ugovora o radu kao izraz slobode rada** – mr Vesna Ačić, doktorand, Banja Luka.

Urednik: dr Branko Lubarda, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

7. Banke i bankarski poslovi

1. **Kreditna politika banaka u funkciji izlaska iz privredne i dužničke krize** – prof. dr Stojan Dabić, Međunarodni centar za razvoj finansijskog tržišta.

2. **Pravni status Evropsike centralne banke** – dr Srđan Golubović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu i dr Nataša Golubović, profesor Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Nišu.
3. **Uloga tržišta kapitala u razvoju privrede i bankarstva** – Lana Janković, sekretar Komisije za hartije od vrednosti, Beograd.
4. **Sticaj regulatornih i makroekonomskih uzroka krize na hipotekarnom tržištu i iskustva stečena u prevladavanju krize** – dr Gordana Juhas, sekretar Privredne banke Beograd, a.d.
5. **Dobrovoljni penzijski fondovi i njihovo učešće na finansijskom tržištu** – Nikola Cicmil, pravni savetnik Agencije “Medo”, Beograd.
6. **Likvidacija banaka sa posebnim osvrtom na opravdanost posebnog zakonskog uređenja i prihvatanje pojedinih zakonskih rešenja** – dr Mirjana Knežević, profesor Ekonomskog fakulteta Univerzitea u Kragujevcu.
7. **Banke kao razlučni poverioci u stečajnom postupku** – Predrag Knežević, advokat u Beogradu i Nada Marković, advokatski pripravnik u Beogradu.
8. **Izvršenje na štednom ulogu i tekućem računu izvršnog dužnika kod banke** – Dragana Stojkov, izvršitelj, područje Prvog osnovnog suda i Privrednog suda, Beograd.
9. **Obaveze ugovornih strana kod ugovora o kreditu** – dr Jelena Šogorov-Vučković, docent Fakulteta za evropske pravno-političke studije, Novi Sad.
10. **Posredovanje u sporu između banke i klijenta** – dr Predrag Dedeić, profesor i dr Zvonko Brnjas, profesor Beogradske bankarske akademije, Univerzitet Union, Beograd
11. **Čiji je, zapravo, saldo na bankarskom rekućem računu** – Svetislav Janković, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

Urednik: Prof. dr Stojan Dabić, Međunarodni centar za razvoj finansijskog tržišta, Beograd.

Četvra katedra

PRAVO NA INTELEKTUALNU TVOREVINU

1. **Autorsko pravo kao i pravo intelektualne svojine** – Dimitrije Milić, advokat u Beogradu.
2. **Distinktivnost trodimenzionalnih znakova kao uslov za zaštitu žigom** – dr Božin Vlašković, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
3. **European law and the emergent of principles of intellectual property rights enforcement** – dr Jadranka Dabović-Anastasovska, profesor i dr Nenad Gavrilović, docent Pravnog fakulteta “Justinian Prvi”, Skoplje.

Urednik: Dimitrije Milić, advokat u Beogradu.

PRAVO NA PRAVDU

1. Sud u koneksitetu pravde

1. **Načelo izjašnjavanja učesnika u vanparničnom postupku** – dr Gordana Stanković, profesor Univerziteta u Nišu.
2. **Opravdanost poveravanja ostavinskog postupka javnim beležnicima** – dr Dejan Đurđević, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
3. **Postupak imenovanja i razrešenja javnog beležnika** – dr Milena Trgovčević-Prokić, sudija Prvog osnovnog suda u Beogradu.
4. **Obaveze notara pri sačinjavanju ugovora o kupoprodaji nepokretnosti** – mr Velibor Korać, saradnik u nastavi Pravnog fakulteta Univerziteta u Podgorici.
5. **Nove nadležnosti izvršitelja** – dr Nikola Bodiroga, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
6. **Deklarativna tužba** – dr Ranka Račić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Istočnom Sarajevu i Pravnog fakulteta Univerziteta u Banjaluci.
7. **Postupak u parnicama za objavljivanje odgovora na neistinitu, nepotpunu ili netačno prenetu informacijuzlučna tužba** – dr Vladimir Boranijašević, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Prištini, Kosovska Mitrovica.
8. **Doprinos procesnih zakona RS u ostvarivanju ciljeva reforme u pravosuđu** – Vukašin Ristić, predsednik Udruženja pravnika Beograda.
9. **Novi režim ličnog dostavljanja u parničnom postupku R Makedonije** – dr Tatjana Zoroska-Kamilovska, profesor, i mr Milka Rakočević, asistent Pravnog Fakulteta “Justinijan Prvi” u Skoplju
10. **Izuzetna nadležnost** – dr Jelena Belović, docent Pravnog fakulteta u Prištini, Kosovska Mitrovica.
11. **Revizijski cenzus** – Besfort Ramadani, savetnik Ustavnog suda, Beograd.
12. **Instrumenti za ujednačavanje sudske prakse** – Anđelija Tasić, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu.

Urednik: dr Gordana Stanković, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu.

2. Međunarodni odnosi i pravda

a) Međunarodno pravo – elementi inostranosti

1. **Ljudsko dostojanstvo i ljudska prava** – dr Rodoljub Etinski, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu.

2. **Sankcije u međunarodnom pravu** – dr Boris Krivokapić, profesor Fakulteta za državnu upravu i administraciju “Megatrend” univerziteta, Beograd.
3. **Međunarodi sporovi o zaštiti životne sredine** – dr Sanja Đajić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu.
4. **Regulisanje sporova u istočnom kineskom moru u svetlu mađunarodnog prava** – dr Duško Dimitrijević, direktor Instituta za međunarodnu politiku i privredu, Beograd.
5. **Značaj Berlinske rezolucije o primeni mađunarodnog humanitarnog prava u oružanim sukobima u kojima učestvuju nedržavni entiteti** – dr Vladan Jončić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
6. **A new paradigm for a new century or back to 1984?** – dr Axelle Reiter, profesor Faculty of Economics of Verona University, Italija.
7. **Pojam genocida u međunarodnom javnom pravu** – dr Jelena Lopičić-Jančić, profesor Akademije za diplomatiju i bezbednost, Beograd.
8. **Srbija pred Evropskim sudom za ljudska prava u slučaju “stare devizne štednje”** – dr Bojan Milisavljević, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
9. **Međunarodno pravo i Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda u praksi Ustavnog suda Srbije** – dr Bojana Čučković, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
10. **Dostojanstvo – vrednosna kategorija međunarodnog prava i savremenih međunarodnih odnosa** – dr Božidar Jeličić, docent Fakulteta za pravne i poslovne studije, Univerzitet Union.

Urednik: dr Rodoljub Etinski, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu.

b) Pravo Evropske Unije

1. **Mehanizam za rešavanje sporova u sporazumima o stabilizaciji i pridruživanju** – dr Radovan Vukadinović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
2. **Sporadni postupci pred Sudom pravde EU** – dr Zoran Radivojević, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu.
3. **Međunarodna saradnja sa trećim državama u svetlu Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju** – dr Vladimir Medović, docent Fakulteta za ekonomiju i inženjerski menadžment u Novom Sadu.
4. **Institut evropskog građanstva** – dr Jelena Čeranić, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Banjaluci.
5. **Određivanje i primena merodavnog prava u stvarima nasleđivanja u pravu EU** – dr Vladimir Čolović, naučni savetnik Instituta za uporedno pravo, Beograd.

6. **Globalna međunarodnopravna zaštita životne sredine i ekološko pravo EU** – dr Filip Turčinović, profesor Pravnog fakulteta Univerzitea u Banjaluci.
7. **Slobodna konkurencija u zemljama malih ekonomija** – dr Goce Galev, docent FON Univerziteta u Skoplju.
8. **Odnos između prava konkurencije i prava intelektualne svojine EU** – dr Maja Kambovska, docent FON Univerziteta u Skoplju.
9. **Iskustva EU u vezi sa predatorskim ponašanjem preduzeća** – dr Siniša Domazet, saradnik Istituta ekonomskih nauka u Beogradu i dr Svetlana Mihić, direktor, Dunav grupa.

Urednik: dr Radovan Vukadinović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.

Šesta katedra

PRAVO NA PRAVNU DRŽAVU

1. **O ljudskom dostojanstvu kao pravnoj vrednosti** – dr Goradana Vukadinović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu.
2. **Šta jeste, a šta nije ljudsko dostojanstvo** – dr Dragan Mitrović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu i dr Marko Trajković, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu.
3. **Human Dignity as legitimation requirement for the positive law** – dr Adrian Hollaender, attorney at law, Wien.
4. **Pravno filozofski diskurs o prirodnom pravu i ljudskom dostojanstvu** – dr Radivoj Stepanov, profesor, i dr Valentina Sokolovska, docent Filozofskog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu.
5. **Metodska svest - conditio sine qua non digniteta pravničke profesije** – dr Saša Bovan, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
6. **O duhu zakona i vice versa. O slobodi.** – dr Marina Janjić-Komar, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
7. **Teorija prirodnog prava na delu** – dr Goran Dajović, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
8. **Dvorkinov uticaj na pravni pozitivizam** – dr Miloš Zdravković, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
9. **Osvrt na misao Živojina Perića, klasika prava** – dr Tomica Delibašić, savetnik Višeg prekršajnog suda, Beograd.
10. **Stvarna i pravna istina u konceptu dostojanstva** – Refki Tač, advokat u Prizrenu.
11. **Pravo i lingvistika** – dr Zoran Jelić, konsultant, Beograd.

13. **Dušanov zakonik - između pravnog i književnog akta** – mr Dijana Zrnić, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Banjaluci.

Urednici: dr Gordana Vukadinović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu; dr Miloš Marjanović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu; dr Đurica Krstić, pravni ekspert UN, Beograd.

Ustavno pravna pitanja

14. **Regionalna država - (ne)ispravan put decentralizacije Republike Srbije** – dr Vladan Petrov, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu i dr Darko Simović, profesor Kriminalističko-policijske akademije, Beograd.
15. **Konstitutivnost naroda kao bosanskohercegovački fenomen** – dr Mile Dmičić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Banjaluci.
16. **Broj i veličina opština u Srbiji**– dr Marko Stanković, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
17. **Kontrola ustavnosti nečinjenja (propuštanja) zakonodavca** – dr Vladimir Đurić, naučni saradnik Instituta za uporedno pravo, Beograd.
18. **Zaštita prava na imovinu u postupcima pred Ustavnim sudom BiH** – dr Miodrag Simović, profesor Pravnog fakulteta u Banjaluci i dr Milena Simović, docent Fakulteta za bezbednost i zaštitu u Banjaluci.
19. **O mogućem kodeksu ponašanja narodnih poslanika u R Srbiji** – Nataša Rajić, asistent Pravnog fakulteta Univerzitea u Novom Sadu.
20. **Ustavni položaj predsednika Republike Srpske** – dr Radomir Lukić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Istočnom Sarajevu.
21. **Neke kontroverze apstraktne normativne kontrole ustavnog suda BiH** – mr Ljubomir Ožegović, sekretar Ustavnog suda Republike Srpske.
22. **Pravna priroda i položaj ustavnog sudstva u sistemu podele vlasti** – Savo Manojlović, savetnik Ustavnog suda Srbije.
23. **Konstitucionalizacija prava oštećenih** – Đorđe Rašević, savetnik Ustavnog suda Srbije.
24. **Ostvarivanje i zaštita ustavnih prava i sloboda** – dr Dragan Bataveljić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu i Blagoje Pušonja, Ministarstvo unutrašnjih poslova, PU Kragujevac.
25. **Kritički osvrti na porast ovlašćenja američke izvršne vlasti** – Vladimir Mikić, saradnik Univerziteta u Beogradu.

Urednici: dr Vladan Petrov, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu; dr Mile Dmičić, profesor Pravnog fakulteta Univeziteta u Banjaluci.

SADRŽAJ

<i>OPŠTE KONSTATACIJE</i>	5
<i>UVODNA REČ</i>	21
<i>PORUKE</i>	49
<i>NASLOVI REFERATA</i>	87

